

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:

Σπουδές στις Γλώσσες και τον Πολιτισμό των Χωρών της Ν.Α. Ευρώπης
Κατεύθυνση II: «Κοινωνικές, Πολιτισμικές και Πολιτικές Δομές στη
Ν.Α. Ευρώπη»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

*«Ο εθελοντισμός σε περίοδο οικονομικής κρίσης- Η εθνογραφία μιας
ΜΚΟ. Εθνογραφική έρευνα στην ΜΚΟ Άρσις Κοζάνης».*

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΜΑΥΡΟΓΕΝΝΗ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ
ΒΛΑΣΙΔΗΣ ΒΛΑΣΙΟΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΠΑΠΑΣΤΕΡΓΙΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ (Α.Ε.Μ. 5062)

ΚΟΖΑΝΗ 2014

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη	Σελ.4
Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1^ο	
Το θεωρητικό πλαίσιο του εθελοντισμού	
1.1.Η έννοια της Κοινωνικότητας	6
1.2.Ο εθελοντισμός ως «από τα πάνω» κοινωνική κατασκευή	9
1.3.Ο εθελοντισμός «από τα κάτω»	11
Κεφάλαιο 2^ο	
Έρευνα και Μεθοδολογία	
2.1.Η εθνογραφική έρευνα.....	13
2.2.Η συμμετοχική παρατήρηση ως βασικό εργαλείο της έρευνας.....	14
2.3.Το πεδίο της έρευνας και η διττή φύση του ερευνητή	16
2.4.Η “άτυπη” μορφή συνέντευξης.....	17
2.5.Οι δυσκολίες κατά την διεξαγωγή της έρευνας.....	18
2.6.Τα ερευνητικά ερωτήματα.....	19
Κεφάλαιο 3^ο	
Το πεδίο έρευνας: Παρουσίαση του Ελεύθερου Σχολείου της Άρσις	
3.1.Η μη κυβερνητική οργάνωση Άρσις - Κοζάνης	21
3.2.Η ταυτότητα και οι δράσεις της	24
3.3.Το Ελεύθερο Σχολείο της Άρσις.....	26
3.4.Το Ελεύθερο Σχολείο με τη ματιά του ερευνητή.....	29
Κεφάλαιο 4^ο	
Εθνογραφικές εμπειρίες από την εθελοντική οργάνωση	
4.1. Η πρώτη μέρα.....	31

4.2.Εθελοντές:Η αλληλεγγύη ως τρόπος ζωής.....	35
4.3.Ο ρόλος της δασκάλας και οι νοηματοδοτήσεις των παιδιών μέσα και έξω από τον χώρο της Άρσις.....	47
4.4.Το κέρασμα και οι αντιδράσεις των παιδιών	52
4.5.Η σημασία της συμμετοχής για τους εκπαιδευομένους και οι αντιδράσεις τους έξω από το πεδίο έρευνας.....	54
4.6.Ο σχολικός εκφοβισμός ως πράξη απόρριψης.....	58
4.7.Η αντιμετώπιση του “ξένου”.....	65

Κεφάλαιο 5^ο

«Εμείς» και οι «άλλοι»:Οι συναντήσεις εθελοντών και συμμετεχόντων

5.1.Το ταξίδι της πολυπολιτισμικότητας.....	72
5.2.Οι εκδηλώσεις και η σημασία τους.....	75
5.3.Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ, τόπος συνάντησης της διαφορετικότητας	76

Συμπεράσματα.....

82

Βιβλιογραφία

84

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η εξέταση του φαινομένου του εθελοντισμού. Συγκεκριμένα, η εργασία εξετάζει το πλαίσιο μιας διαδικασίας που στηρίζεται στη σχέση εθελοντών και συμμετεχόντων, εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων μιας μη κυβερνητικής οργάνωσης. Ο εθελοντισμός μελετάται ως κοινωνική πρακτική η οποία οργανώνεται στο πλαίσιο μιας συλλογικότητας. Η εθελοντική δράση οργανώνει κοινωνικές σχέσεις και γίνεται κατανοητή ως μορφή συγκρότησης και προώθησης κοινωνικών αξιών, μέσα από τη σχέση εθελοντών και αποδεκτών της εθελοντικής δράσης.

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της επιτόπιας έρευνας και με τεχνικές συλλογής δεδομένων που στηρίχτηκαν σε σημειώσεις, παρατηρήσεις και σε μη δομημένες συνεντεύξεις με την μορφή διαλόγων. Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε στην μη κυβερνητική οργάνωση Άρσις, στην πόλη της Κοζάνης. Οι άνθρωποι του πεδίου έρευνας ήταν μετανάστες από τα Βαλκάνια, στην πλειοψηφία τους από την Αλβανία αλλά και άνθρωποι που ανήκαν στην τοπική κοινωνία.

Η παρούσα εργασία αποτελεί εθνογραφία μιας μη κυβερνητικής οργάνωσης, μιας εθελοντικής ομάδας η οποία οργανώνει κοινωνικές δράσεις. Η έρευνα στοχεύει όχι μονάχα στην ανάλυση των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στους εθελοντές και στους συμμετέχοντες αλλά και στον τρόπο που αυτές παράγουν την κοινωνική δράση.

Εισαγωγή

Η εθνογραφική έρευνα εξετάζει το φαινόμενο του εθελοντισμού στο πλαίσιο της κοινωνικής μη κυβερνητικής οργάνωσης Άρσις-Κοζάνης. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο του 2012, μήνας που σηματοδοτεί την έναρξη της πλήρους λειτουργίας της οργάνωσης αλλά και της σχολικής χρονιάς, συνεπώς και του Ελεύθερου Σχολείου της έως τον Ιούλιο του 2014. Το πεδίο της έρευνας, ήταν ο χώρος της οργάνωσης στον οποίο εξελίσσονταν διάφορες δράσεις κοινωνικού περιεχομένου και συγκεκριμένα οι τάξεις του Ελεύθερου Σχολείου στο οποίο φοιτούσαν παιδιά, ενήλικες μετανάστες και ντόπιοι.

Κατά την διεξαγωγή της έρευνας, προέκυπταν ερωτήματα που αφορούσαν στην αλληλεπίδραση μεταξύ εθελοντών και συμμετεχόντων στην οργάνωση κοινωνικών σχέσεων, στις προσλήψεις της κοινωνικής δράσης και των επιπτώσεών της στα κοινωνικά υποκείμενα. Ο εθελοντισμός ως κύριο συστατικό στοιχείο οργανωμένης δράσης, προσπαθεί να διαμορφώσει πρακτικές παρέμβασης σε ζητήματα που περιλαμβάνουν την καθημερινότητα αλλά και την συνύπαρξη πολιτισμικά διαφορετικών υποκειμένων. Από τη μια πλευρά, αυτά τα υποκείμενα που ήθελαν να προσφέρουν την βοήθεια τους σε ανθρώπους που την χρειάζονταν με την ταυτότητα του εθελοντή, από την άλλη πλευρά, οι άνθρωποι που αποδέχονταν την βοήθεια αυτή, στην πλειοψηφία τους μετανάστες από Βαλκανικές χώρες αλλά και κάτοικοι της περιοχής.

Στόχος, η διερεύνηση του φαινομένου του εθελοντισμού, οι τρόποι με τους οποίους νοηματοδοτείται από τους συμμετέχοντες ανάλογα από την θέση στην οποία βρίσκονται(εθελοντής- συμμετέχων). Η συμμετοχική παρατήρηση επέτρεψε την διερεύνηση αυτών των ζητημάτων σε βάθος καθώς και την κατανόηση τους από την ερευνήτρια. Έγινε εθελόντρια και ανέλαβα τον ρόλο της εκπαιδευτριας στο δημοτικό του Ελεύθερου Σχολείου της οργάνωσης, διδάσκοντας σε μικρούς μαθητές.

Το εθνογραφικό υλικό στηρίζεται στην συμμετοχική παρατήρηση, σε άτυπες συνεντεύξεις και σε διαλόγους με εθελοντές και συμμετέχοντες με μετανάστες και ντόπιους, με τους εκπαιδευτές και εκπαιδευομένους του σχολείου συμπεριλαμβανομένου και του τμήματος ενηλίκων. Προκειμένου να διαφυλαχτεί η

ανωνυμία των πληροφορητών χρησιμοποιούνται ψευδώνυμα. Μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα, αναπτύχθηκαν σχέσεις φιλίας και συνεργασίας με την εθελοντική ομάδα αλλά και με τους ανθρώπους που ήταν οι αποδέκτες της βοήθειας αυτής. Χωρίς την εμπιστοσύνη τους, την βοήθειά τους και την φιλική τους διάθεση, θα ήταν δύσκολη έως και ακατόρθωτη η εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Στο πρώτο μέρος, η εργασία παραθέτει το θεωρητικό πλαίσιο και κάνει αναφορά στις κεντρικές της έννοιες. Εστιάζει στην θεσμοθετημένη οργάνωση εθελοντικής προσφοράς αλλά κυρίως επικεντρώνεται στις δραστηριότητες των συμμετεχόντων που δρουν σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, αυτό της μη κυβερνητικής οργάνωσης. Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο διεξήχθη η εθνογραφική έρευνα, οι μέθοδοι αυτής, η συμμετοχική παρατήρηση. Αναλύονται ο ρόλος της ερευνήτριας-εθελόντριας, τα διλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν. Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει πληροφορίες για το πεδίο έρευνας και συγκεκριμένα για την μη κυβερνητική οργάνωση Άρσις, ακολουθεί η περιγραφή και ανάλυση του εθνογραφικού υλικού που αφορά στα περιστατικά που βίωσαν οι εθελοντές και οι συμμετέχοντες αλλά και σε αυτά που βίωσε η ερευνήτρια. Διάλογοι, άτυπες συνεντεύξεις και περιγραφές επεισοδίων που έζησαν οι μετανάστες και οι ντόπιοι συμμετέχοντες στο πεδίο της έρευνας αλλά και έξω από αυτό. Το τελευταίο μέρος περιέχει τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την διεξαγωγή της εθνογραφικής έρευνας.

Κεφάλαιο 1^ο

Το Θεωρητικό Πλαίσιο του Εθελοντισμού

Το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει τις έννοιες εκείνες και τα φαινόμενα που σχετίζονται με τον εθελοντισμό, σε μια προσπάθεια θεωρητικής πλασίωσης της παρούσας εθνογραφικής έρευνας. Προσδιορίζεται η Κοινωνία των Πολιτών, ως έννοια που γίνεται κατανοητή σε σχέση με την αναζήτηση των πολιτισμικών όρων συγκρότησης των κοινωνικών σχέσεων από τα ίδια τα υποκείμενα, το πολιτισμικό και κοινωνικό τους νόημα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι εθελοντικές πρωτοβουλίες δεν μελετώνται ως αυτόνομο φαινόμενο αλλά αποτελούν έκφραση κοινωνικής δράσης μέσα σε συγκεκριμένη πολιτισμική και ιστορική συνάφεια.

1.1. Η κοινωνία πολιτών και η νεωτερικότητα

Το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο, έρχεται να προσφέρει τα αναλυτικά εργαλεία και τον προβληματισμό για την μελέτη ενός φαινομένου το οποίο αποτελεί ολόένα και συχνότερα αντικείμενο μελέτης τα τελευταία χρόνια: Κυρίαρχοι ορισμοί προσδιορίζουν την «κοινωνία πολιτών» ως τον «ιδεατό τύπο που περιγράφει ένα σύνθετο και δυναμικό σύνολο από νομικά κατοχυρωμένους μη κυβερνητικούς θεσμούς, οι οποίοι τείνουν να είναι μη βίαιοι, αυτο-οργανωμένοι, αναστοχαστικοί και μονίμως σε ένταση μεταξύ τους αλλά και με το κράτος»¹. Η «κοινωνία πολιτών» τοποθετείται στο κοινωνικό πεδίο ανάμεσα στο κράτος και την οικογένεια². Η πολυσημία της έννοιας και τα διαφορετικά, συχνά αλληλοσυγκρουόμενα περιεχόμενα που της αποδίδονται ακόμα και στο πλαίσιο της ίδιας κοινωνίας, σε συνδυασμό με τον κανονιστικό της χαρακτήρα, καθιστούν προβληματική την χρήση της ως αναλυτικής κατηγορίας³. Η «κοινωνία πολιτών» είναι μία έννοια που περιλαμβάνει μία, κατά κανόνα, «από τα πάνω» θέαση των φαινομένων, αγνοεί δηλαδή το μικρο-

¹ Keane, J. (1998). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press, σσ. 6.

² Mouzelis, N. (1995). *Modernity, Late Development and Civil Society*, στο J.A. Hall (επιμ), *Civil Society: Theory, History, Comparison*, Cambridge: Polity Press.

³ Ροζάκου, Κ. (2008). Κοινωνικότητα και «κοινωνία αλληλεγγύης» στην περίπτωση ενός εθελοντικού σωματείου, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 32, 95-103.

επίπεδο στο οποίο εστιάζει μία ανθρωπολογική προσέγγιση, τις αντιλήψεις των ανθρώπων και όψεις της καθημερινής τους ζωής.

Η συνεισφορά μιας ανθρωπολογικής προσέγγισης στις συζητήσεις γύρω από την «κοινωνία πολιτών» περιλαμβάνει διαφορετικές προτάσεις και θεωρητικά προγράμματα. Πέρα από γενικευτικές προσεγγίσεις, αυτό που επισημαίνεται είναι η ύπαρξη πολλών «κοινωνιών πολιτών», με διαφορετικό περιεχόμενο, πρακτικές και σχέσεις με το κράτος. Σε μεγάλο βαθμό, οι ανθρωπολογικές μελέτες στέκονται κριτικά απέναντι στην έννοια⁴.

Περισσότερο γόνιμη και συναφής με τον θεωρητικό προσανατολισμό της παρούσας εργασίας είναι μια ανθρωπολογική μελέτη που εστιάζει στην διερεύνηση της «ιδέας» της «κοινωνίας πολιτών», ως εναλλακτική πρόταση, ως «εργαλείο κοινωνικής φαντασίας, ως πολιτισμική κατασκευή» και να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους έχει, μεταξύ άλλων, αποτελέσει μέρος οραμάτων για τη «νεωτερικότητα»⁵.

Στην Ελλάδα οι συζητήσεις για την «κοινωνία πολιτών», όπως και οι αντίστοιχες για τον «εθελοντισμό», κυριαρχούνται από την ρητορική της «νεωτερικότητας», ενώ περιλαμβάνουν αντιλήψεις για το «κράτος» και την «κοινωνία». Η έννοια της «κοινωνίας πολιτών» συνδέεται με την εισαγωγή ενός διεθνούς ευρωπαϊκού λόγου και την «από τα πάνω» εκσυγχρονιστική παρέμβαση, όπως φανερώνουν οι κρατικές ρυθμίσεις που πραγματοποιούνται ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990. Τομείς και διευθύνσεις υπουργείων, νομοθετικές ρυθμίσεις και χρηματοδοτήσεις από το ελληνικό κράτος και την Ευρωπαϊκή Ένωση, στοχεύουν στον συντονισμό των δράσεων και αντανακλούν νέους, έμμεσους τρόπους άσκησης εξουσίας και

⁴ Ως αναλυτική κατηγορία, η «κοινωνία των πολιτών» εμπεριέχει τη διάκριση ανάμεσα στο «κράτος» και την «κοινωνία», όπου τα δύο προσλαμβάνονται ως διακριτές κατηγορίες και ταυτόχρονα ως «φυσικές» οντότητες. Κριτική έχει ασκηθεί στον εθνοκεντρικό δυισμό ανάμεσα στο «κράτος» και την «κοινωνία» και στην υποστασιοποίηση τους, ενώ προτείνεται το «κράτος» να μελετηθεί μέσα και όχι αυτομάτως διακριτά από άλλες μορφές κοινωνικών σχέσεων (Ph. Abrams, «Notes on the Difficulty of Studying the State», στο A. Sharma και A. Gupta (επιμ.), *The anthropology of the state: A reader*, Blackwell Publishing, Oxford 2006 (1^η έκδοση 1977)· A. Gupta, «Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, the Culture of Politics and the Imagined State», *American Ethnologist*, τόμος 22, τχ. 2, 1995, σ. 375- 402· M. Herzfeld, *The Social Production of Indifference: Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy*, University of Chicago Press, Σικάγο 1992).

⁵ Το νεωτερικό ή «εκσυγχρονιστικό» πρόγραμμα, αποτελεί μέρος του ιθαγενούς λεξιλογίου και των πρακτικών των μεσαιών στρωμάτων, οργανώνει τις πολιτισμικές αντιλήψεις που τα συγκροτούν (Ροζάκου, Κ. (2008). Κοινωνικότητα και “κοινωνία αλληλεγγύης” στην περίπτωση ενός εθελοντικού σωματείου, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 32, σσ.104-105).

προνοιακής πολιτικής⁶. Ως «ιδέα», η «κοινωνία των πολιτών» αντανακλά διαφορετικά οράματα για την «κοινωνία» και αποτελεί μέρος διαφορετικών φιλοσοφιών «μεταρρύθμισης».

1.2.Ο Εθελοντισμός ως «από τα πάνω» κοινωνική κατασκευή

Η εξιστόρηση της ανάπτυξης και διάδοσης της ιδέας του εθελοντισμού, σύμφωνα τόσο με ακαδημαϊκούς όσο και με εργαζόμενους σε ΜΚΟ, στηρίζεται σε ένα συγκεκριμένο ορισμό του εθελοντισμού. Ο ορισμός αυτός φαίνεται να διαπνέεται από το ιδανικό της «Κοινωνίας των Πολιτών», ένα πεδίο, το οποίο διαχωρίζεται από άλλες κοινωνικές σφαίρες, όπως η οικονομική αγορά, το πολιτικό σύστημα και η οικογένεια⁷. Σύμφωνα με τον Chambre⁸, ο ορισμός του εθελοντισμού διαμορφώνεται και τροποποιείται σύμφωνα με τις πολιτικές και κοινωνικές ανάγκες.

Ο «εθελοντής» θεωρείται το πιο απτό, το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της «κοινωνίας πολιτών» ακριβώς επειδή αντανακλά και εμπεριέχει το νέο περιεχόμενο του «πολίτη», ενώ είναι μπολιασμένος με την αρχή της «ανιδιοτέλειας». Ο «εθελοντής» ως «ενεργός» ή «υπεύθυνος πολίτης» λαμβάνει μέρος σε ανιδιοτελείς πρακτικές «για το καλό της κοινωνίας», σε δράσεις προσφοράς προς το «κοινωνικό σύνολο». Γι'αυτό και ορισμοί του «εθελοντισμού» διακρίνουν την «ανιδιοτελή προσφορά» απέναντι στο κοινωνικό σύνολο ή για «αγαθούς σκοπούς», από την ανιδιοτελή προσφορά προς μέλη της ευρύτερης οικογένειας. Μην ξεχνάμε ότι ένας από τους κυρίαρχους ορισμούς της «κοινωνίας των πολιτών» την τοποθετεί στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στην οικογένεια και το κράτος⁹.

⁶ Ενδεικτικά αναφέρονται το τμήμα «Εθελοντισμού» του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, (ιδρυτικό Άρθρο 5, Νόμος 2646/98), η Επιτροπή για τις μη κυβερνητικές οργανώσεις του Υπουργείου Εξωτερικών στο πλαίσιο της Υπηρεσίας Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας (Νόμος 2731/99, ΦΕΚ 193 Α/6/9/1999), ο Οργανισμός «Έργο Πολιτών» του Υπουργείου Πολιτισμού (Νόμος 3390- ΦΕΚ 233). Σεμινάρια για εθελοντές διοργανώνονται από την Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας του Υπουργείου Εσωτερικών, την Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και άλλους κρατικούς φορείς.

⁷ Shachar, I. (2014). The White Management of Volunteering: Ethnographic Evidence from an Israeli NGO. *International Society for Third Sector Research*, 25, σσ.1420-1421.

⁸ Chambre', S. M. (1989). Kindling points of light: Volunteering as public policy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 18(3), 249–268.

⁹ Mouzelis, N. (1995). Modernity, Late Development and Civil Society, στο J.A. Hall (επιμ), *Civil Society: Theory, History, Comparison*, Cambridge: Polity Press.

Ο Salamon¹⁰ υποστηρίζει ότι η αύξηση των εθελοντικών δράσεων σε παγκόσμιο επίπεδο είναι απόρροια της πολύπλευρης κρίσης στα «αμπάρια του κράτους: Η κρίση του Κράτους Πρόνοιας, η οικονομική κρίση στις αναπτυσσόμενες χώρες, που οδηγεί σε μια «στρατηγική ενίσχυσης της ενθουσιώδους εμπλοκής σε επίπεδο βάσης», η παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση και η κρίση του σοσιαλισμού. Σε μια μεταγενέστερη δημοσίευση ο Salamon¹¹ και οι συνεργάτες του, επισημαίνουν ότι αυτός ο μετασχηματισμός έχει τις ρίζες του στις προσπάθειες των πολιτικών ηγετών να εξισορροπήσουν τις νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές με την κοινωνική πρόνοια.

Τελευταία, υπάρχει η πεποίθηση ότι η φύση του εθελοντισμού υποβάλλεται σε ριζικούς μετασχηματισμούς¹². Οι μελετητές μιλούν για μια μετάβαση από τον «παραδοσιακό» στο «νέο» εθελοντισμό, από το «συλλογικό» στο «ατομικιστικό», από το «ομαδοκεντρικό» στο «προγραμματισμένο»¹³. Πιο ειδικά, η συστημικότητα που προωθείται στον εθελοντισμό οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό των κινήτρων των συμμετεχόντων και των προτύπων οργάνωσης των εθελοντικών οργανώσεων¹⁴.

Η ανάδυση του «νέου εθελοντισμού» αποτελεί μεταξύ άλλων απόρροια κρατικών πολιτικών και χρηματοδοτικών ροών από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εξέλιξη και ο μετασχηματισμός αυτός έχει συνδεθεί με «από τα πάνω» πολιτικές και συγκεκριμένα με ροές πόρων από το κράτος και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, δεν εξαντλείται και δεν μπορεί να ερμηνευτεί μόνο με αυτούς τους όρους.

Την περίοδο μετά το 1980 χαρακτηρίζει η θεσμοποίηση και η διαφαινόμενη επαγγελματοποίηση¹⁵ του «εθελοντισμού»: σεμινάρια εκπαίδευσης εθελοντών, «ειδικοί» και μελετητές του φαινομένου, απόπειρες προσέγγισης και αποτίμησής του,

¹⁰ Salamon, L. M. (1994), The rise of the nonprofit sector. *Foreign Affairs*, 73, σ.109.

¹¹ Salamon, L. M., Anheier, H. K., List, R., Toepler, Sokolowski, S. W., & Associates. (1999). *Global civil society: Dimensions of the nonprofit sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

¹² Hustinx L. & Lammertyn F. (2003). Collective and reflexive Styles of Volunteering: A Social Modernization Perspective, *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14, σσ.167-168.

¹³ Hustinx, L. (2001). Individualisation and new styles of youth volunteering: An empirical exploration. *Volunt. Action*, 3, 57–76.

¹⁴ Anheier, H. K. & Salamon, L. M. (1999). Volunteering in cross-national perspective: Initial comparisons. *Law Contemp.*, 62, 46.

¹⁵ Ροζάκου, Κ. (2008). Κοινωνικότητα και “κοινωνία αλληλεγγύης” στην περίπτωση ενός εθελοντικού σωματείου, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 32, σσ.112-113.

συνυφαίνονται και αποτελούν ένα πλέγμα από συνδεδεμένες διαδικασίες. Ο «νέος εθελοντισμός» οργανώνεται στο πλαίσιο μίας θεσμοποιημένης κοινωνικότητας. Κύριο όργανο αυτής αποτελούν οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ). Οι ΜΚΟ αποτελούν πλέον αναπόσπαστο τμήμα της Κοινωνίας των Πολιτών. Προέκυψαν ως αίτημα συλλογικής έκφρασης και δράσης και μετατράπηκαν σταδιακά σε φορείς διαμεσολάβησης ανάμεσα στους πολίτες και στο κράτος.

Συνακόλουθα, ο «νέος» αυτός εθελοντισμός διέπεται από κανονισμούς και συμβάσεις, είναι συχνά ενταγμένος σε υπαλληλικού τύπου σχέσεις –ιεραρχίες, εποπτεία εργασίας από αρμόδιους «ειδικούς»- και περιλαμβάνει εκπαιδευτικές διαδικασίες –«σεμινάρια εκπαίδευσης εθελοντών»- και βαθμούς εξειδίκευσης – ανάλογα με τους διαφορετικούς τομείς στους οποίους επικεντρώνεται. Ο «εθελοντισμός» διδάσκεται. Οι «μέθοδοι» και οι «αρχές» της εθελοντικής εργασίας περιγράφονται μέσα από «σεμινάρια εκπαίδευσης εθελοντών» τα οποία διοργανώνονται από εθελοντικές οργανώσεις, αλλά και από κρατικούς φορείς. Ο «εθελοντισμός» ορίζεται ως «υπηρεσία» και αντίστοιχα ο αποδέκτης του ως «εξυπηρετούμενος». Οι όροι αυτοί αποτελούν μέρος της «γλώσσας» του «νέου εθελοντισμού», μεταφέρονται ως «τεχνογνωσία» στο πλαίσιο εκπαιδευτικών σεμιναρίων εθελοντών, συνεδρίων και στο εσωτερικό των εθελοντικών οργανώσεων, ενώ παραπέμπουν και σε διεθνείς διαδικασίες και την μεταφορά γνώσης.

1.3.Ο εθελοντισμός «από τα κάτω»

Η "αδυναμία" της «Κοινωνίας των Πολιτών» στην Ελλάδα οφείλεται στην κυριαρχία των πελατειακών σχέσεων και την κατακόρυφη, αντί της οριζόντιας, ενσωμάτωσης του κοινωνικού φάσματος στην πολιτική¹⁶. Θεωρείται ένα σύμπτωμα του ατελούς εκσυγχρονισμού της χώρας και αποτέλεσμα της προγενέστερης πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης, που στέκεται ως εμπόδιο στη διαδικασία εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας και της πολιτικής¹⁷. Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι η κοινωνία των πολιτών είναι ένα ιδανικό που στοχεύει στο «κοινό καλό», η ελληνική

¹⁶ Mouzelis, N. (1995). Modernity, Late Development and Civil Society, in *Civil Society: Theory, History, Comparison*, ed. J.A. Hall, Polity Press, Cambridge, pp. 224–249.

¹⁷ Rozakou, K. (2011). The Pitfalls of Volunteerism: The Production of the New, European Citizen in Greece. Ανακτήθηκε Δεκέμβριος 5, 2014 από: <http://eipep.net/>

κοινωνία δεν φαίνεται «προδιαθετημένη» να δρα συλλογικά σε οργανωμένες μορφές κοινωνικότητας για σκοπούς που υπερβαίνουν του ενδιαφέροντός τους¹⁸.

Παρ' όλα αυτά, οι δηλώσεις αυτές έχουν την τάση να αγνοούν άτυπες μορφές κοινωνικότητας και εναλλακτικών μορφών δράσης που υπάρχουν στη χώρα, αλλά δεν εμπίπτουν στις κανονιστικές νόρμες της κοινωνίας των πολιτών. Τέτοιες μορφές συλλογικών μορφών δράσης, που στηρίζονται στις αρχές της αλληλεγγύης και ανιδιοτέλειας παραδοσιακά μπορούν να αναδυθούν ή να συμφωνούν στα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά με τυπικές μορφές οργάνωσης¹⁹. Αυτές οι συλλογικότητες χαρακτηρίζονται από ρευστές, ανοικτές και αντι-ιεραρχικές μορφές σχέσεων και από «από τα κάτω» μορφή οργάνωσης.

Ωστόσο, φαίνεται ότι εναλλακτικές εκφάνσεις της «κοινωνικότητας», συχνά έρχονται σε αντίθεση (χωρίς όμως να έρχονται σε ρήξη) με τον κυρίαρχο ρόλο της Κοινωνίας των Πολιτών στη χώρα και τα ιδιαίτερα οράματα του εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού της ελληνικής κοινωνίας που συνεπάγονται.

¹⁸ Rozakou, K. (2011). Ο.π.

¹⁹ Rozakou, K. (2011). Ο.π.

Κεφάλαιο 2^ο

Έρευνα και Μεθοδολογία

2.1.Η Εθνογραφική Έρευνα

Η εθνογραφική έρευνα πραγματοποιήθηκε στην μη κυβερνητική οργάνωση Άρσις στην πόλη της Κοζάνης και διήρκησε 2 χρόνια. Η εθνογραφία μιας ΜΚΟ έχει ως σημείο αναφοράς τον εθελοντισμό, συγκεκριμένα την εθελοντική ομάδα που προσφέρει και τους αποδέκτες της προσφορά αυτής καθώς, και τα αποτελέσματα αυτής της πράξης. Η αντίληψη του νοήματος του φαινομένου του εθελοντισμού γίνεται τόσο από την πλευρά της εθνογράφου-ερευνήτριας όσο από την πλευρά του εθελοντή. Για την καλύτερη διεκπεραίωση της έρευνας επιλέχθηκε η εμπλοκή της εθνογράφου και ερευνήτριας σε μια άμεση και σχεδόν καθημερινή σχέση με τους εθελοντές και τους αποδέκτες-συμμετέχοντες, για να κατανοήσει τον τρόπο ζωής και δράσης των εμπλεκόμενων μέσα από τη δική τους προσωπική ματιά. Ο ρόλος του εθελοντή-εκπαιδευτή δεν θα έπρεπε να διέπεται από συναισθηματισμούς και ευαισθησίες, κάτι που αναπόφευκτα καθιστούσε δύσκολο το έργο του αφού η επαφή του ερευνητή-εκπαιδευτή με τα παιδιά ήταν άμεση και σχεδόν καθημερινή. Θα πρέπει να λειτουργεί μέσα στην εθελοντική ομάδα με τους κανόνες και το πρόγραμμα που έχει θέσει αυτή αλλά και να προσαρμοστεί στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ελεύθερου Σχολείου και να αναλάβει ευθύνες και υποχρεώσεις δασκάλου. Έτσι, το πεδίο της έρευνας περικλείει ένα μεγάλο αντιπροσωπευτικό κομμάτι της τοπικής κοινωνίας αλλά και ευρύτερα μια μικρογραφία της κοινωνίας. Ο χώρος στον οποίο διεξήχθη η έρευνα ήταν συγκεκριμένος, η εθελοντική οργάνωση, η οποία αποτελούνταν από εθελοντές και συμμετέχοντες. Απαρτίζονταν από ντόπιους και μετανάστες οι οποίοι κουβαλούσαν διαφορετικά και αντιφατικά βιώματα με τα οποία καλούνταν να συνυπάρξουν και να συνεργαστούν. Όλα τα παραπάνω αποτελούσαν μια νέα πραγματικότητα για την ερευνήτρια που έπρεπε να την αποδεχτεί.

Κατά τον Levi Strauss²⁰ «η ανθρωπολογία σκοπεύει σε μια σφαιρική γνώση του ανθρώπου. Αγκαλιάζει το αντικείμενό της σε όλο του το ιστορικό βάθος και σε όλο του το γεωγραφικό πλάτος, αναζητώντας μια γνώση που να ταιριάζει σε όλη την ανθρώπινη εξέλιξη και σκοπεύοντας σε συμπεράσματα που ισχύουν για όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες». Έτσι, λοιπόν η εθνογράφος παραθέτει διαφορετικές προσωπικές σκοπιές ενός κοινωνικού ζητήματος διαφορετικού όμως κάθε φορά, έχοντας κοινό παρονομαστή τον εθελοντισμό. Η συλλογικότητα, η προσφορά, η γνώση, η συνεργασία και η αλληλοαποδοχή παρουσιάζονται μέσα από τους ρόλους εθελοντών και συμμετεχόντων, παρεχόντων και αποδεκτών, εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων, δασκάλων και μαθητών, ξένων και ντόπιων, γηγενών και μεταναστών. Οι διαφορετικοί ρόλοι και οι ιδιότητες διαδραματίζονται σε ένα πλαίσιο γεμάτο ερεθίσματα και αλληλεπιδράσεις, που έχουν να προσδώσουν όχι μόνο πληροφορίες και περιγραφές αλλά και περιεχόμενα που γίνονται κατανοητά από τους εμπλεκομένους.

2.2.Η συμμετοχική παρατήρηση ως βασικό εργαλείο της έρευνας

Όσο καιρό η ερευνήτρια συμμετείχε στις δράσεις της Άρσις ως εθελόντρια, η βιωματική της εμπειρία επέτρεψε να μάθει, να δει, να ακούσει, να διδάξει και να διδαχθεί την έννοια του εθελοντισμού και της προσφοράς, την κρίση, την φτώχεια, τους ανθρώπους, να αφουγκραστεί τις ανάγκες των παιδιών, τα παράπονά τους, τις σκέψεις τους. Η άλλη φύση αυτή της ερευνήτριας βοήθησε να κινηθεί μέσα στο πεδίο δράσης και επίδρασης, βασισμένη στην παρατήρηση σε αυτά που εξελίσσονταν γύρω της, σε αυτά που βίωνε για πρώτη φορά κουβαλώντας την διττή αυτή υπόσταση και το ζύγι της ισορροπίας των δυο ρόλων να πάλλεται. Το πεδίο έρευνας έμοιαζε με μια ζωντανή μικρογραφία της κοινωνίας περικλείοντας όλες τις ανισότητες και τις αντιθέσεις που υπόκεινται σε αυτήν, φέρνοντας αβίαστα και κάνοντας επίκαιρα και καθόλου παρωχημένα ζητήματα αποδοχής, διάκρισης, ισότητας αλλά και πολυπολιτισμικότητας, μια πρώτη επαφή με διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες.

²⁰ Levi Strauss, C. (1973). “Introduction a l’oeuvre de Marcel Mauss” στο Mauss M. Sociologie et Anthropologie . Paris: Presses Unoversitaires de France.

Η κάθε μέρα ξεχωριστή, που έδινε άλλο νοηματικό βάρος στη σημασία του εθελοντισμού εξαιτίας της αλληλεπίδρασης και των ερεθισμάτων του περιβάλλοντος. Αυτή η εναλλαγή του εσωτερικού χώρου που αποτελούσε το πεδίο παρατήρησης, συμμετοχής και δράσης με τον «έξω» ήταν μια συνεχής πάλη αφού στο πεδίο δράσης, αντικείμενο έρευνας ήταν ένα σημαντικό αντιπροσωπευτικό κομμάτι της τοπικής κοινωνίας, που το συνέθεταν ντόπιοι και μετανάστες. Η συνύπαρξη του ντόπιου στοιχείου με το “ξένο”, οι εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενοι, οι βοηθοί και οι βοηθούμενοι, τα παιδιά και γονείς, οι άνεργοι και οι εργαζόμενοι, οι νέοι και οι ηλικιωμένοι αποτελούσαν το εξεταζόμενο κομμάτι που τέθηκε κάτω από το μεγεθυντικό φακό της ερευνήτριας.

Η ανθρωπολογική προσέγγιση του θέματος επιτρέπει την ανάλυση της συμμετοχής των εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων, των εθελοντών και ωφελουμένων, στηριζόμενη στην αμφίδρομη σχέση του «δούναι και λαβείν» με κοινό παρονομαστή προβλήματα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, όπως είναι η ανέχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η διάκριση, η απομόνωση και η απόρριψη.

Ο Loizos²¹ υποστηρίζει πως η συμμετοχική παρατήρηση είναι μια πρακτική στην οποία καταφεύγουμε οι περισσότεροι, παρόλες τις ατέλειες και τα προβλήματα. Η κοινωνική θέση του παρατηρητή έχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, η συνεχής προσπάθεια του να βρει τις ισορροπίες γίνεται με την συνειδητή ασυνειδησία του αισθήματος της αποτυχίας. Το ιδανικό προφίλ του συμμετέχοντος παρατηρητή δεν υπάρχει, ούτε ο ξένος ούτε ο εντόπιος βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση. Ο μετασχηματισμός του “status” και των ρόλων του ερευνητή σε ντόπιο και ξένο προκύπτει έπειτα από μια σειρά θεσμικών γεγονότων. Πρώτα παίρνει προσωρινά την ιδιότητα του μέλους της κοινότητας, της οικογένειας, του συγγενικού περιβάλλοντος και έτσι δημιουργούνται δεσμοί φιλίας και εμπιστοσύνης. Ο ερευνητής γίνεται εθελοντής, ανήκει πλέον στην εθελοντική ομάδα της οργάνωσης, γίνεται ο εκπαιδευτής των παιδιών και δέχεται όλες τις επιδράσεις του περιβάλλοντος που είναι αρχικά πρωτόγνωρο για εκείνον και με την πάροδο του χρόνου καταφέρνει να ενσωματωθεί στο δυναμικό της ομάδας αναπτύσσοντας διαπροσωπικές σχέσεις. Η

²¹ Loizos, P.(1999). Choosing Research Methods Oxfam Data Collection for Development Workers Professional, Oxfam Development Guidelines.

συμμετοχική παρατήρηση καταφέρει να αποσπάσει περισσότερες πληροφορίες και υλικό, αφού απαιτεί χρόνο προκειμένου να μεστώσει η σχέση του ερευνητή με τους ανθρώπους που αποτελούν το αντικείμενο έρευνας του. Οι σχέσεις φιλίας και εμπιστοσύνης είναι απαραίτητες, αφού εξαρτώνται από την ικανότητα διαχείρισης καταστάσεων του κάθε ερευνητή. Η συνήθεια της φυσικής παρουσίας και το στάδιο της ενσωμάτωσης στην ομάδα χρειάζονται χρόνο. Σε καμία περίπτωση, δεν μπορεί να συγκριθεί με την απλή παρατήρηση αφού η ψυχρότητα και η απόμακρη στάση των προσώπων δεν βοηθά στην απόσπαση δεδομένων και πληροφοριών.

2.3. Το πεδίο της έρευνας και η διττή φύση του ερευνητή

Η πραγματοποίηση της εθνογραφικής έρευνας προϋπέθετε την παρακολούθηση της καθημερινής πραγματικότητας του παιδιού, κάτι που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ούτε με τυχαίο δείγμα ούτε με άγνωστα παιδιά. Οι παρατηρήσεις και οι καταγραφές αφορούν παιδιά του Δημοτικού, αλλά και 2 περιπτώσεων παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες που έτυχε το πρώτο να κατάγεται από την Αλβανία και το άλλο από την Κοζάνη. Το πεδίο έρευνας είναι η ΜΚΟ Άρσις και το Ελεύθερο Σχολείο της. Έγινα εθελόντρια και ανέλαβα προσωπικά ένα τμήμα του Δημοτικού καθώς και τα 2 αυτά παιδάκια. Επισκέπτομαι το χώρο τουλάχιστον 4 φορές την εβδομάδα. Από την πρώτη στιγμή μπορεί κανείς να διακρίνει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους αυτά τα παιδιά, μια πρώτη εικόνα είναι ότι ήταν ευγενικά και τα περισσότερα από αυτά περιποιημένα. Είναι δύσκολο να τους θέσεις όρια και να τους δίνεις καινούργια κάθε φορά κίνητρα. Τους αρέσει πολύ να ζωγραφίζουν και να επεξηγούν μέσω των εικόνων πρόσωπα και γεγονότα. Η διττή φύση του ρόλου μου, επέτρεψε να αναπτυχθούν σχέσεις εμπιστοσύνης και φιλίας που δε θύμιζε πολύ την τυπική σχέση εκπαιδευτή-εκπαιδευμένου. Ως απλός παρατηρητής, θα μπορούσα να καταγράψω μονάχα εικόνες και γεγονότα, ως εθελόντρια(συμμέτοχος, παρατηρητής), όμως υπάρχει το πλεονέκτημα του βιώματος, της εμπειρίας, της μνήμης και έπειτα της καταγραφής με συναισθηματική απόχρωση αφού καταφέραμε μέσα στο διάστημα των 2 ετών να μοιραστούμε πολλά που βοήθησαν να κατανοήσω και να εμβαθύνω στην έρευνα.

Ως αποτέλεσμα, είχε να δοθούν απαντήσεις σε πολλά από τα ερωτήματα που θέτει η έρευνα. Σημαντικό είναι επίσης, το γεγονός πως πολλά από τα παιδιά ήθελαν αμέσως

να εκμυστηρευτούν πράγματα για εκείνα και το οικογενειακό τους περιβάλλον, με αυτή την παιδική αφέλεια που τα διακρίνει.

Μετά από ένα διάστημα αρκετών μηνών η ερευνήτρια κατάφερε να μοιραστεί με τα παιδιά πολλές ευχάριστες, συγκινητικές στιγμές καθώς και δύσκολες καταστάσεις, ιδιαίτερες περιπτώσεις που έπρεπε να διαχειριστεί με προσοχή, συνέπεια, επαγγελματισμό πέρα από συναισθηματισμούς. Η συνεργασία με τους ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς απαραίτητη, η μελέτη εφόδιο, ο κάθε εκπαιδευτής βάζει ένα προσωπικό στοίχημα και προσπαθεί να δώσει τον καλύτερο του εαυτό. Ο μοναδικός και ο πιο αυστηρός κριτής είναι ο εκπαιδευόμενος αφού σε αποδέχεται ή σε απορρίπτει με τον τρόπο του, τιμωρεί την ασυνέπεια, την ανευθυνότητα και την αδιαφορία. Αυτό το “τεστάρισμα” των παιδιών απαραίτητο και αλάνθαστο, γνώριζαν την απόρριψη και ήθελαν να συνεργαστούν με ανθρώπους που θα ήταν εκεί παρόντες σε κάθε τους στιγμή. Ήθελαν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη σου, να ξεμπροστιάσουν τις αληθινές προθέσεις σου και το κατάφεραν με τρόπο έξυπνο.

2.4.Η “άτυπη” μορφή συνέντευξης

Τα δεδομένα της συμμετοχικής παρατήρησης έρχονται να εμπλουτίσουν οι άτυπες, μη δομημένες συνεντεύξεις με τους εθελοντές που δεν είχαν αυστηρό πλαίσιο και επέτρεπαν ερωτήσεις ανοιχτού τύπου που διατυπώνονταν μέσα σε φιλικό κλίμα συζήτησης. Αφορούσαν στον ρόλο τους, στο πως αντιλαμβάνονταν τον εθελοντισμό και τη μορφή του, πως τον όριζαν, αναφέρονταν στα κίνητρα δηλαδή στους λόγους που τους παρακίνησαν να δραστηριοποιηθούν. Οι συνεντεύξεις δεν έγιναν μονάχα με τους εθελοντές αλλά και με τους συμμετέχοντες (ωφελομένους) που ήταν παιδιά, ενήλικες και γονείς, στην πλειοψηφία τους μετανάστες. Συζητούσαμε θέματα που οι ίδιοι θεωρούσαν σημαντικά, τα ερωτήματα προέκυπταν από την συζήτηση και βασιζόταν κυρίως στις ανάγκες τους, στα συναισθήματά τους, στις προσδοκίες τους, στον λόγο που καταφεύγουν στην Άρσις, στις ιδέες, στις αντιλήψεις, στην αποδοχή δίνοντας προσωπικό νόημα σε αυτά. Οι συναντήσεις με τους γονείς γινόταν μετά το τέλος των μαθημάτων δήλωναν πρόθυμοι και φιλικοί να απαντήσουν εν μέρη ως έναν τρόπο ανταπόδοσης της βοήθειας που παρείχε η δασκάλα στα παιδιά τους. Η φύση της εθνογραφικής έρευνας δεν επιτρέπει την χρήση ερωτηματολογίου αφού θα

περιορίζε την απόσπαση πληροφοριών, αυτή η ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, ως προς την τροποποίηση του περιεχομένου τους, ανάλογα με τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση, απέφευγε τυχόν δυσκολίες²². Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν χωρίς μαγνητοφώνηση, η ερευνήτρια κρατούσε σημειώσεις. Η διαδικασία έμοιαζε περισσότερο με μια κουβέντα που δεν ήταν οριοθετημένη ούτε βασιζόταν σε διατυπωμένες-καταγραμμένες ερωτήσεις.

2.5.Οι δυσκολίες κατά την διεξαγωγή της έρευνας

Ο εθνογράφος-παρατηρητής έρχεται αντιμέτωπος με ένα σωρό δυσκολιών αφού αυτή η δυσυπόστατη φύση του μαρτυρά μια σειρά προβλημάτων που αφορούν στην ισορροπία της εναλλαγής των δυο ρόλων του. Αποποιείται τον έναν ρόλο για να εισχωρήσει στον άλλο, έχοντας ένα συναισθηματικό φόρτο να τον βαραίνει. Οι εξωγενείς παράγοντες και τα ερεθίσματα του ερευνητικού περιβάλλοντος ασκούν επιδράσεις, καταστάσεις τις οποίες καλείται να αντιμετωπίσει. Ο ερευνητής υποβάλλεται σε μια διαδικασία διαρκής αναζήτησης του εαυτού του και του “άλλου”. Στην προσπάθειά του να κατανοήσει τον εθελοντισμό εισέρχεται στο πεδίο έρευνας το οποίο του είναι παντελώς άγνωστο. Τα συναισθήματα που γεννιούνται είναι φόβος για αυτά που θα αντιμετώπιζε και για αυτά που θα εξελισσόταν, η συνεργασία και η επαφή του με μικρά παιδιά, τα συγκεκριμένα παιδιά της οργάνωσης αλλά και με τους μετανάστες τους οποίους αντίκριζε για πρώτη φορά, αναδείκνυαν πτυχές και εκφάνσεις του εαυτού του που ήταν άγνωστες μέχρι πρωτινός, οι επιδράσεις της διαδικασίας έγιναν εμφανείς από την πρώτη στιγμή.

Αντιλήψεις, σκέψεις, ιδέες, προκαταλήψεις, στερεότυπα αναλύονταν και σχολιάζονταν με μοναδικό υποκειμενικό τρόπο κάθε φορά προκαλώντας έναν διαρκή προβληματισμό, μια αμφισβήτηση και μια αβεβαιότητα. Η ερμηνεία ενός φαινομένου και ενός περιστατικού από διάφορες σκοπιές και οπτικές γωνίες παρουσίαζαν

²² Dunn, K. (2000) *Interviewing*, στο Hay I., (Επιμ.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*, South Melbourne: Oxford University Press.

πραγματικότητες και αλήθειες που ούτε θα διαηγείδονταν ούτε θα επαληθεύονταν αλλά έδειχναν τον δρόμο της σχετικότητας. Η καταγραφή των δεδομένων ήταν δύσκολη καθώς, απαιτούσε χρόνο και τρόπο αφού έπρεπε να καταγραφούν συμπεριφορές, περιστατικά, συμβάντα, ερμηνείες, τα αίτια και τα αποτελέσματα μιας διαδικασίας και όχι αυτή καθαυτή. Έπρεπε να παραμεριστούν προσωπικές αντιλήψεις και ηθικά διλήμματα, εγωισμοί που δεν επέτρεπαν το βλέμμα του ερευνητή να φτάσει πέρα από αυτό που έβλεπε και βίωνε.

Ο κίνδυνος του συναισθηματικού δεσίματος με τα παιδιά ήταν ορατός αφού η επαφή μαζί τους ήταν σχεδόν καθημερινή και αυτό άλλαζε αυτομάτως την τυπική σχέση δασκάλου-μαθητή. Οι δραστηριότητές δεν περιορίζονταν μονάχα στην τάξη αλλά και έξω από αυτήν συμμετέχοντας σε διάφορες εκδηλώσεις, εκδρομές, θεατρικά κτλ. Αυτή η συμμετοχή έδινε νόημα στις συμπεριφορές τους που έπρεπε να καταγραφεί. Γνώριζα όλα τα παιδιά με τα μικρά τους ονόματα, τις επιδόσεις τους, πτυχές της προσωπικότητάς τους, εκδήλωναν τα συναισθήματα τους έντονα μέσα σε ένα κλίμα αγάπης, εμπιστοσύνης, συνεργασίας, αποδοχής αλλά και σύγκρουσης, αντίθεσης και θυμού. Η ελαστικότητα του προγράμματος του Ελεύθερου Σχολείου επέτρεπε μια ευελιξία και μια ελευθερία κινήσεων χωρίς αυστηρούς κανόνες και περιορισμούς του τυπικού προγράμματος του δημόσιου σχολείου. Η οριοθέτηση όμως ήταν αρκετά δύσκολη τόσο από την πλευρά των εθελοντών όσο και των ωφελουμένων.

2.6. Τα ερευνητικά ερωτήματα

Κατά την διεξαγωγή της έρευνας προέκυψαν ερωτήματα από την παρατήρηση της συνεργασίας της εθελοντικής ομάδας με τους ανθρώπους που χρειάζονταν και αποδέχονταν την βοήθειά της, με τα καθημερινά περιστατικά που βίωναν και καλούνταν να αντιμετωπίσουν στον χώρο της οργάνωσης, ειδικότερα από τη σχέση εθελοντή και συμμετέχοντα, εκπαιδευτή και εκπαιδευομένου στο Ελεύθερο Σχολείο. Αφετέρου όμως, ο διττός ρόλος της ερευνήτριας δημιούργησε ακόμη μια σειρά ερωτημάτων σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους ένας εθελοντικός οργανισμός γίνεται πεδίο αλληλεπίδρασης ατόμων με διαφορετικό κοινωνικό, πολιτισμικό, οικονομικό υπόβαθρο.

Συγκεκριμένα τα ερωτήματα της έρευνας έχουν ως εξής:

α) Πως διαμορφώνονται οι κοινωνικές τους σχέσεις; Πως γίνεται κατανοητή η επαφή των εθελοντών με το “άλλο”;

β) Πως ο εθελοντισμός μπορεί να δημιουργήσει προϋποθέσεις κοινωνικής ανάπτυξης και δράσης και να οργανώσει εκδηλώσεις, πρωτοβουλίες και δραστηριότητες;

γ) Σε ποιο βαθμό και σε ποιο επίπεδο καλύπτονται οι όποιες ανάγκες των συμμετεχόντων;

Οι πηγές συλλογής ερευνητικών δεδομένων στο πεδίο, παρουσιάζουν τις απόψεις, τα βιώματα και τις φωνές των συμμετεχόντων. Τα ερευνητικά δεδομένα που στηρίζουν την εθνογραφική έρευνα είναι η παρατήρηση, η καταγραφή, οι μαρτυρίες, οι διάλογοι, οι συνεντεύξεις εθελοντών-εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων-παιδιών, γονιών, γηγενών και μεταναστών. Για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα εκτός από τα προαναφερθέντα μέσα και εργαλεία με κύριο αυτό της συμμετοχικής παρατήρησης, σημαντική ήταν και η συμβολή της γνώμης και άποψης που εξέφραζαν τα παιδιά και οι ενήλικες. Η περιγραφή της συμπεριφοράς άλλοτε στο πλαίσιο της τάξης και άλλοτε έξω από αυτήν, αλλά και των γονέων που ενώ έπαιζαν δευτερεύοντα ρόλο καθώς βρισκόταν σπάνια στο χώρο της Άρσις, δίνουν την δυνατότητα μιας συμπληρωματικής θέασης του πεδίου.

Κεφάλαιο 3^ο

Το πεδίο έρευνας: Παρουσίαση του Ελεύθερου Σχολείου της Άρσις

3.1. Η μη κυβερνητική οργάνωση Άρσις – Κοζάνης

Η Άρσις Κοζάνης είναι ένας εθελοντικός μη κερδοσκοπικός οργανισμός, ο οποίος συστάθηκε το καλοκαίρι του 2007, ως τμήμα της Άρσις²³ Θεσσαλονίκης, οργανώνει υπηρεσίες, παρεμβάσεις και πρωτοβουλίες, για την καταπολέμηση της φτώχειας, την υποστήριξη των νέων, την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ενδυνάμωση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Στηρίζει μετανάστες, κακοποιημένες γυναίκες, παιδιά ή οικογένειες που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, Ρομά, άτομα της Τρίτης Ηλικίας, καθώς και άλλες ευπαθείς ομάδες.

²³ Η Άρσις είναι κοινωνική μη κυβερνητική οργάνωση, που δραστηριοποιείται από το 1992 για την υποστήριξη των παιδιών και των νέων και την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Λειτουργεί με κέντρα στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, το Βόλο, την Κοζάνη και την Αλεξανδρούπολη. Δουλεύει κυρίως με νέους που βιώνουν συνθήκες ζωής επιβαρυντικές για την ομαλή προσωπική τους ανάπτυξη και την πρόσβαση τους στα κοινωνικά αγαθά. Συνθήκες, όπως η ανεπαρκής υποστήριξη από την οικογένεια, η παραμέληση, η κακοποίηση, η εκμετάλλευση, η απόρριψη από το εκπαιδευτικό σύστημα, η μετανάστευση, η προσφυγιά, η έλλειψη στέγης, η ανεργία, η σύγκρουση με το νόμο, η διαβίωση σε ιδρύματα ή σωφρονιστικά καταστήματα, κ.α.

Οι δράσεις της μπορούν να περιγραφούν στους τομείς:

-ψυχο-κοινωνική συμβουλευτική και υποστήριξη για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα ζητήματα της καθημερινής τους ζωής,

-ευκαιρίες και προγράμματα εκπαίδευσης που αφορούν τη βελτίωση των γνώσεων και των δεξιοτήτων τους,

-ευκαιρίες πολιτιστικής δράσης, δημιουργικής έκφρασης, επικοινωνίας και κοινωνικής συμμετοχής.

Η Άρσις πλαισιώνεται από ειδικευμένα στελέχη και εκπαιδευμένους εθελοντές και δουλεύει με βάση τις συλλογικές αξίες της κοινωνικής αλληλεγγύης, της αποδοχής, της δημοκρατίας και του αμοιβαίου σεβασμού.

Διαθέτει πιστοποιημένο σύστημα διαχειριστικής επάρκειας, σύμφωνα με το πρότυπο ΕΛΟΤ 1429: 2008, για τον προγραμματισμό, την ωρίμανση, το σχεδιασμό και την υλοποίηση συγχρηματοδοτούμενων έργων για την ένταξη κοινωνικά μειονεκτούντων νέων και άλλων πληθυσμιακών ομάδων που απειλούνται από αποκλεισμό.

Μέσω της υλοποίησης προγραμμάτων, εθνικών και ευρωπαϊκών, επιδιώκει:

- την παραγωγή κοινωνικού έργου που αίρει τις συνθήκες του αποκλεισμού
- την ανάδειξη κοινωνικών προβλημάτων και το σχεδιασμό δράσεων για την αντιμετώπισή τους
- την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των πολιτών
- τη συνεργασία και δικτύωση με κοινωνικές υπηρεσίες, δημόσιες και μη κυβερνητικές, σε επίπεδο εθνικό, διακρατικό, ευρωπαϊκό και διεθνές
- τη δημιουργία υπηρεσιών άμεσης παρέμβασης- βοήθειας σε νέους που μειονεκτούν κοινωνικά και άλλες ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και τη διευκόλυνση της κοινωνικής ένταξης (Πηγή: www.arsis.gr)

Είναι νόμιμη και θεσμικά κατοχυρωμένη, ένα οργανωμένο μέσο. Η διασφάλιση της συνοχής της είναι προτεραιότητα της, είναι αυτόνομη και έχει οικονομική ανεξαρτησία, δεν υπάρχει τυπική οργανωτική διάρθρωση, έχει οριζόντιο μοντέλο οργάνωσης χωρίς ιεραρχία. Η βάση της στηρίζεται εξολοκλήρου στον εθελοντισμό. Οι εθελοντές οικειοθελώς προσφέρονται να καλύψουν οποιαδήποτε ανάγκη της, δεν αμείβονται, δεν προσλαμβάνονται, ούτε απολύονται. Το εθελοντικό δυναμικό απαρτίζεται από ανθρώπους όλων των κοινωνικών τάξεων, ανεξαρτήτου ηλικίας, φύλου, καταγωγής και μορφωτικού επιπέδου. Το γεγονός αυτό καταργεί την ιεραρχία, καθώς δεν υπάρχει κάποιο ανώτερο θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο, μιας και δεν έχει χρηματοδότηση άρα δεν έχει ένα κατώτερο παραγόμενο έργο να επιδείξει, ούτε να εναρμονιστεί με κάποια εξωτερικά δεδομένα. Επομένως, ο οργανισμός κινήθηκε από την αρχή σε ένα συστημικό και συμμετοχικό μοντέλο, με κινητικότητα και υψηλή ευελιξία.

Το οργανόγραμμα της Άρσις βασίζεται στην κατανομή της εργασίας, στον συντονισμό αλλά και στην διατήρηση της συνοχής εστιάζοντας στην ενδυνάμωση των δραστηριοτήτων με την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων του εθελοντικού δυναμικού της. Την εθελοντική ομάδα επανδρώνουν τρεις βασικές ομάδες που κατά βάση έχουν παιδευτικό χαρακτήρα: η ομάδα της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, η ομάδα των εκπαιδευτών και η ομάδα των υπευθύνων του χώρου. Οι υπόλοιπες ομάδες λειτουργούν ως βοηθητικές στις ήδη υπάρχουσες, η ομάδα συντονισμού φροντίζει να πραγματοποιούνται οι προγραμματισμένες συναντήσεις των ομάδων, η ομάδα εξωτερικών δραστηριοτήτων αποτελεί αρωγό στην περάτωση των καθημερινών υποχρεώσεων της οργάνωσης. Αναλυτικά, οι παρακάτω εθελοντικές ομάδες²⁴ της Άρσις μαρτυρούν τον λόγο υπόστασής τους αφού προσπαθούν να ανταποκριθούν στις επιτακτικά κοινωνικές και ατομικές ανάγκες.

Έτσι, στην εθελοντική ομάδα δημιουργικής απασχόλησης συμμετέχουν παιδαγωγοί, εμπυχωτές, καλλιτέχνες, αλλά και άνθρωποι χωρίς τίτλους, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν δράσεις δημιουργικής απασχόλησης και καλλιτεχνικών εργαστηρίων. Η ύπαρξη της ομάδας υποστήριξης της κακοποιημένης γυναίκας έχει ως στόχο την προστασία της, την ενημέρωση για τα δικαιώματά της, την ψυχολογική

²⁴ Πηγή: <http://arsiskoisanis.blogspot.gr/>

της στήριξη και την σύνδεση της με ξενώνες προσωρινής φιλοξενίας. Επίσης, την φετινή χρονιά (2014) δημιουργήθηκε η εθελοντική ομάδα υποστήριξης της τρίτης ηλικίας «Ζωή Γεμάτη» στην οποία συμμετέχουν εθελοντές με το ρόλο του επόπτη, του συμβουλευτή, προέρχονται από το χώρο των κοινωνικών επιστημών και παρεμφερών ειδικοτήτων. Αναλαμβάνουν υποχρεώσεις γενικών καθηκόντων όπως τη διοργάνωση δημιουργικών εργαστηρίων για τα άτομα της τρίτης ηλικίας. Στόχος της είναι η οργάνωση ενός δικτύου υπηρεσιών που δρα υποστηρικτικά σε άτομα της τρίτης ηλικίας, έπειτα από εξειδικευμένη καταγραφή των αναγκών τους.

Επιπρόσθετα, η εθελοντική ομάδα υποστήριξης Ρομά στον οικισμό Πτολεμαΐδας παρέχει βοήθεια στον καταυλισμό, η εθελοντική ομάδα νομικής στήριξης κρίνεται απαραίτητη για την παροχή νομικής συμβουλευτικής και υποστήριξης αλλά και διευκόλυνσης πρόσβασης στις αρμόδιες αρχές. Σημαντική είναι και η συμβολή της εθελοντικής ομάδας επικοινωνίας και δημοσίων σχέσεων, στην οποία συμμετέχουν εθελοντές ανεξαρτήτως σπουδών ή ειδικεύσεων, οι οποίοι έχουν ανεπτυγμένες επικοινωνιακές και οργανωτικές δεξιότητες. Στόχος της εθελοντικής ομάδας είναι η συγκέντρωση ειδών πρώτης ανάγκης, η ενημέρωση των επιχειρήσεων και του κόσμου της Κοζάνης για την αναγκαιότητα συγκέντρωσης αυτών, η συλλογή και η μεταφορά τους κύριο μέλημα τους, αφού χωρίς την υποστήριξη και την αποδοχή της τοπικής κοινωνίας η οργάνωση δεν έχει δυνατή υπόσταση και ισχυρές βάσεις. Τέλος, η εθελοντική ομάδα συντήρησης χώρων που απαρτίζεται κυρίως από τεχνικούς ειδικοτήτων και εξειδικεύσεων: υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι, ψυκτικοί, οικοδόμοι κ.α. δηλώνει την χρησιμότητα της φροντίζοντας την συντήρηση των χώρων της Άρσις προσφέροντας τις υπηρεσίες της αμισθί.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρόλο που επιτεύχθηκε η αυτονομία και η λειτουργικότητα των ομάδων αυτών, παρατηρούνται αδυναμίες στην επικοινωνία τους, μέσα στις αδυναμίες της οργάνωσης συμπεριλαμβάνεται και η αξιολόγηση του απολογισμού των αποτελεσμάτων των δράσεων μακροπρόθεσμα αφού απαιτείται υψηλού επιπέδου συντονισμός και συνεχής επίβλεψη .

Η διασφάλιση των πόρων της οργάνωσης οφείλεται στην στήριξη της τοπικής κοινωνίας, χωρίς την υποστήριξη και την αποδοχή της τοπικής κοινωνίας δεν θα είχε υπόσταση. Χορηγοί μπορούν να είναι μεγάλες ή και μικρές επιχειρήσεις, αλλά και

απλοί ιδιώτες που προσφέρουν οικονομική υποστήριξη, υπηρεσίες, ή χρήσιμα στην καθημερινή λειτουργία αναλώσιμα είδη και αντικείμενα ή καλύπτουν τις δαπάνες μιας συγκεκριμένης δράσης ύστερα από την αποδοχή συγκεκριμένου χορηγικού προγράμματος. Οι εταιρίες που λειτουργούν ως χορηγοί παρουσιάζονται σε ειδικό ενημερωτικό δελτίο και σε άλλα έντυπα αναλόγως με το ειδικό πλαίσιο της συνεργασίας που έχει συμφωνηθεί και παράλληλα, ενημερώνονται για τις δραστηριότητες, τις εκδηλώσεις και λαμβάνουν την ετήσια έκθεση έργου.

Πρόκειται για έναν εθελοντικό οργανισμό με ανθρωπιστικούς στόχους, στοιχεία που τον διαφοροποιούν από έναν άλλον οργανισμό. Όλοι οι “εργαζόμενοι” είναι εθελοντές, οι οποίοι δηλώνουν διαθέσιμοι να υποστηρίξουν και να προσφέρουν ανεξαρτήτως ιδιότητας και ειδίκευσης. Αυτή η οργανωμένη πρακτική όμως, χρήζει καλής διαχείρισης, συντονισμού και ενδυνάμωσης της αντανακλαστικής αντίδρασης μιας διαρκούς κινητικότητας.

3.2.Η ταυτότητα και οι δράσεις της

Η Άρσις Κοζάνης ξεκίνησε ουσιαστικά τις δράσεις της εγκαινιάζοντας την λειτουργία του Σχολείου Μεταναστών, δεν υπήρχε μέχρι τότε κάποιος οργανισμός για την υποστήριξη τους. Η Κοζάνη αποτελεί χώρο εγκατάστασης χιλιάδων μεταναστών²⁵ και των οικογενειών τους. Στον απολογισμό της πρώτης χρονιάς η οργάνωση απαρτιζόταν από 5 εθελοντές και 32 επωφελούμενους. Το 2009 η Άρσις έχει ξεκινήσει άλλες τρεις δράσεις, τα μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας σε παιδιά οι οικογένειες των οποίων διαβιών σε συνθήκες φτώχειας, το Ελεύθερο Σχολείο, το κέντρο υποστήριξης κακοποιημένης γυναίκας, το Κέντρο Στήριξης Μεταναστών. Οι δράσεις αυτές πλαισιώνονταν από 15 εθελοντές και οι επωφελούμενοι έφταναν σε αριθμό τους 140. Έπειτα από δύο χρονιά λειτουργίας της, αναπτύχθηκαν και διευρύνθηκαν οι ήδη υπάρχουσες δομές, καθώς και η διάδραση με την τοπική κοινωνία και άλλες συλλογικότητες. Προστέθηκαν τμήματα εκμάθησης αγγλικών και χρήσης

²⁵ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Ηπείρου-Δυτικής Μακεδονίας, σε συνολικό πληθυσμό 160.321 του νομού Κοζάνης, οι 5.258 είναι μετανάστες, που αναλογεί στο 3,5% του πληθυσμού, και σε συνολικό ποσοστό 69.975 της πόλης της Κοζάνης, οι 4.681 είναι μετανάστες, που αναλογεί στο 6,6% του πληθυσμού αντίστοιχα. Ως προς την εθνικότητα, από αυτούς, από Αλβανία είναι το 90% στο νομό Κοζάνης και το 86% αντίστοιχα στην πόλη της Κοζάνης.

υπολογιστών, τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά, τα τμήματα ενισχυτικής διδασκαλίας αυξήθηκαν και κάλυπταν όλο το δημοτικό και γυμνάσιο, με παράλληλη στήριξη σε επίπεδο συμβουλευτικής στις οικογένειες τους και βιωματικές ομάδες εφήβων, άρχισαν οι οργανωμένες παρεμβάσεις στον οικισμό Ρομά της Πτολεμαΐδας, δημιουργήθηκε η κοινωνική τράπεζα τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης και οργανώθηκαν οι εξατομικευμένες παρεμβάσεις ανά περίπτωση.

Οι δράσεις ευαισθητοποίησης και εξωστρέφειας αυξήθηκαν, δραστηριότητες εκτός Άρσις Κοζάνης, όπως συνεργασίες με άλλους οργανισμούς της πόλης, σεμινάρια και ημερίδες, η συνίδρυση του Κοινωνικού Ιατρείου Κοζάνης, η συνδιοργάνωση του πρώτου αντιρατσιστικού φεστιβάλ της πόλης το 2010 που έκτοτε πραγματοποιείται κάθε χρόνο. Συστηματοποιήθηκε η οργάνωση των εσόδων της Άρσις Κοζάνης, που είχε πλέον συνειδητά προσανατολιστεί προς ένα μοντέλο αυτοδιαχείρισης και αυτοχρηματοδότησης με την στήριξη της τοπικής κοινωνίας.

Το 2011 οι ενεργοί εθελοντές είχαν φτάσει τους 80 και αποκρυσταλλώθηκε το συστημικό μοντέλο διαχείρισης με την ύπαρξη πολλών ομάδων με ανεξάρτητη αλλά συγκοινωνούσα λειτουργία. Τα επόμενα δυο χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης²⁶ που έπληξε ορατά την πόλη της Κοζάνης και της παράλληλης δυναμικής που απέκτησε οργανισμός, άρχισαν ζυμώσεις ως προς την ιδεολογική οριοθέτησή του. Τα διακριτά όρια ανάμεσα στον εθελοντή και τον επωφελούμενο άρχισαν να γίνονται πιο αόριστα και η Άρσις Κοζάνης άρχισε να μετουσιώνεται σε Κοινότητα Αλληλεγγύης. Η ανάπτυξη και οι ζυμώσεις της συνεχίστηκαν και το 2014, φέρνοντας τον οργανισμό στη θέση επιδίωξης και βελτίωσης του μοντέλου διοίκησης και τον επαναπροσδιορισμό της.

²⁶ Σύμφωνα με την αναλυτική έκθεση της Commission για την ανεργία σε κάθε περιφέρεια της ΕΕ, η ανεργία στην περιφέρεια της δυτικής Μακεδονίας ανέρχεται στο 29.7% του πληθυσμού, ενώ συγκεκριμένα για τους νέους εκτινάσσεται στο 72,5%. Η δυτική Μακεδονία έχει την πρώτη θέση μεταξύ των νέων σε όλες τις Περιφέρειες της ΕΕ, και τη δεύτερη θέση στην ανεργία των γυναικών. Τα ποσοστά αυτά δείχνουν την δύσκολη κατάσταση που έχουν περιέλθει στην περιοχή της Κοζάνης, τόσο οι γηγενείς όσο και οι μετανάστες.

3.3. Το Ελεύθερο Σχολείο της Άρσις

Πέρα από τις προαναφερθείσες δράσεις της οργάνωσης, οι κυριότερες εξ αυτών είναι οι εκπαιδευτικές της δράσεις. Το Πρόγραμμα της ενισχυτικής διδασκαλίας μετονομάστηκε το 2012 σε Ελεύθερο Σχολείο βασισμένο στην παιδαγωγική θεώρηση του Steiner²⁷. Το Ελεύθερο Σχολείο παρέχει πολύπλευρη εκπαιδευτική και κοινωνική στήριξη σε παιδιά, από Α΄ δημοτικού ως και Γ' Λυκείου, των οποίων οι οικογένειες αδυνατούν λόγω οικονομικών και άλλων δυσκολιών να τα στηρίξουν. Στο Ελεύθερο Σχολείο λειτουργούσαν τμήματα ενηλίκων που σκοπό είχαν την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας με σκοπό την απόκτηση πιστοποιητικού γλωσσομάθειας.

Το 80% των παιδιών που φοιτούν στο Ελεύθερο Σχολείο της Άρσις είναι παιδιά μεταναστών, ή παιδιά που αντιμετωπίζουν δυσκολίες εξαιτίας του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος τους. Ενώ η βασική του δομή ακολουθεί τα μαθήματα και τις τάξεις της τυπικής εκπαίδευσης, δεν αποτελεί «κοινωνικό φροντιστήριο». Ο στόχος του είναι η καλλιέργεια της δυναμικής και της δημιουργικότητας των παιδιών: εκτός της δωρεάν προσφοράς των μαθημάτων ενισχυτικής διδασκαλίας, προετοιμασίας για τις πανελλήνιες εξετάσεις, εκμάθησης ξένων γλωσσών και χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, παρέχει εξατομικευμένη εκπαιδευτική παρέμβαση, δημιουργική απασχόληση και έκφραση, ψυχαγωγικές όπως εικαστικές δημιουργίες, εκδρομές, κινηματογραφικές προβολές και αθλητικές δραστηριότητες, δημιουργία ομάδων ποδοσφαίρου κ.ά.

²⁷ Ο Rudolf Steiner (1861-1925) ήταν αυστριακός φιλόσοφος και παιδαγωγός, θεμελιωτής της εκπαίδευσης Waldorf. Είναι το παγκοσμίως ταχύτερα αναπτυσσόμενο εκπαιδευτικό σύστημα ελεύθερων, αυτόνομων και αυτοδιοικούμενων σχολείων που επιπλέον προστατεύεται από την Unesco. (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, *Agenda Fact Sheet* (18 Απριλίου 2001)

Η εκπαίδευση Waldorf βασίζεται πάνω στην γνώση και την πίστη ότι η ζωή γενικότερα θα έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να εξελιχθεί εάν της επιτρέψουμε να αναπτυχθεί με ελευθερία και υγεία. Η εκπαίδευση που μπορεί να καταλάβει και να τροφοδοτήσει τις παιδικές ανάγκες που προέρχονται από την ανάπτυξη του φυσικού, πνευματικού και ψυχικού τους κόσμου, χρησιμοποιώντας τις κατάλληλες μεθόδους και αρχές, μπορεί να δώσει την ευκαιρία στο παιδί αυτό να εξελιχθεί σ' έναν πραγματικά *ελεύθερο άνθρωπο*. Για τον Rudolf Steiner το ίδιο το κάθε παιδί είναι από μόνο του ένα πλάνο διδασκαλίας, πάνω στο οποίο ο δάσκαλος θα βαδίσει για να το κάνει σωστό ηθικά και πνευματικά άνθρωπο. Σε αυτό το πλαίσιο ο δάσκαλος πρέπει να είναι ένας ελεύθερος δημιουργός και όχι δημόσιος υπάλληλος: είναι καλλιτέχνης παιδαγωγός.

(Zbinden, N. (1979), *Η παιδαγωγική του R. Steiner και η μέθοδος της ανθρωποσοφίας* (μετάφρ. Β. Νούλας), εκδ. Μήνυμα, Αθήνα

Το Ελεύθερο Σχολείο της Άρσις είναι οργανωμένο σε ομάδες, σε κάθε ομάδα υπάρχει ένας συντονιστής. Ο ρόλος του συντονιστή είναι να διευκολύνει τις εργασίες της ομάδας, να συμβουλεύει, να εποπτεύει και να επικοινωνεί με τις άλλες ομάδες, να φροντίζει την επίλυση ζητημάτων με τον διάλογο και την συζήτηση στις προγραμματισμένες συναντήσεις των ομάδων αλλά και των συντονιστών. Δεν υπάρχει ιεραρχική δομή, οι αποφάσεις λαμβάνονται από την ομάδα, οι ρόλοι είναι σαφείς αλλά ευέλικτοι σύμφωνα με τις ανάγκες του συστήματος. Οι ρόλοι δίνονται σύμφωνα με τις ανάγκες, τις επιθυμίες και τις δεξιότητες του εθελοντή-εργαζόμενου. Υπάρχουν ελάχιστοι αλλά δυνατοί κανόνες, οι εθελοντές συναναστρέφονται μέσω της άτυπης επικοινωνίας και μάθησης μέσα στο πεδίο της οργάνωσης.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά γνώρισμα κατατάσσουν το Ελεύθερο Σχολείο στα άτυπα συστήματα οργάνωσης. Υπάρχει ωρολόγιο πρόγραμμα, οργανόγραμμα και συγκεκριμένοι ρόλοι και στόχοι που είναι να επιτελεστούν. Αυτός ο τύπος και βαθμός οργάνωσης δεν ήρθε από τα πάνω προς τα κάτω, από κάποιον ιεραρχικά ανώτερο, αλλά προέκυψε από τα κάτω προς τα πάνω, ως ανάγκη για τον καλύτερο συντονισμό, εφόσον ο οργανισμός μεγάλωνε και η άτυπη επικοινωνία δεν επαρκούσε πλέον. Στο Ελεύθερο Σχολείο και γενικά στην Άρσις Κοζάνης, το ατομικό στοιχείο προηγείτο του δομικού, αντίθετα με τους τυπικούς εκπαιδευτικούς οργανισμούς, και η προσπάθεια γίνεται ώστε να ισορροπήσει απαντώντας στο αίτημα των συμμετεχόντων των εθελοντών και των επωφελούμενων για καλύτερο προγραμματισμό.

Η Άρσις Κοζάνης, δουλεύει σε ένα μοντέλο αυτοδιαχείρισης και αυτονομίας από εξωτερικούς ρυθμιστικούς παράγοντες. Παρά το γεγονός ότι τυπικά ανήκει σε έναν μεγάλο Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό, διατηρεί την ανεξαρτησία της και η σχέση της με την κεντρική Άρσις περιορίζεται στις λογιστικές υποχρεώσεις του οργανισμού και σε μια ελεύθερη επικοινωνία που δεν έχει ρυθμιστικό χαρακτήρα. Η άτυπη με την τυπική οργάνωση αποτελούν δομικά στοιχεία όχι μόνο μέσα στον οργανισμό, αλλά και στο ευρύτερο εκπαιδευτικό σύστημα. Το μοντέλο οργάνωσης που εφαρμόζεται στους φορείς άτυπης εκπαίδευσης έχει πολλά στοιχεία να προσφέρει στους φορείς της τυπικής εκπαίδευσης και αντίστροφα.

Το Ελεύθερο Σχολείο, ως τομέας δράσεων της Άρσις Κοζάνης, δουλεύει σε ένα μοντέλο αυτοδιαχείρισης και αυτονομίας από εξωτερικούς ρυθμιστικούς παράγοντες. Παρά το γεγονός ότι τυπικά ανήκει η Άρσις Κοζάνης σε έναν μεγάλο Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό, διατηρεί την ανεξαρτησία της και η σχέση της με την κεντρική Άρσις περιορίζεται στις λογιστικές υποχρεώσεις του οργανισμού και σε μια ελεύθερη επικοινωνία που δεν έχει ρυθμιστικό χαρακτήρα. Αντίθετα, η πηγή εσόδων του Ελεύθερου Σχολείου είναι η τοπική κοινωνία όπως προαναφέρθηκε με τη μορφή χορηγιών, συνδρομών και ανταπόκρισης σε δράσεις, προϊόντα και υπηρεσίες που διοργανώνει η Άρσις Κοζάνης όπως μπαζάρ, παζάρια, πάρτυ, εκδηλώσεις για την συγκέντρωση πόρων όχι με τη μορφή οικονομικής συνδιαλλαγής αλλά αυθόρμητης ενίσχυσης του οργανισμού. Από τη μια, οι εισροές του συστήματος προέρχονται από την τοπική κοινωνία, εξοπλισμός, χρηματικές εισφορές, εθελοντές και από την άλλη, οι εκροές ωφελούν την τοπική κοινωνία και δημιουργούν έναν κύκλο ανατροφοδότησης, ο οποίος ρυθμίζει ειδικότερα το πλαίσιο της λειτουργίας του Ελεύθερου Σχολείου και της Άρσις Κοζάνης γενικότερα.

Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα πλέον ανοιχτό σύστημα με υψηλό επίπεδο επικοινωνίας και συνδιαλλαγής με το ευρύτερο περιβάλλον. Ο οργανισμός στηρίζεται στην αυθόρμητη και μη συστηματοποιημένη στήριξη του ευρύτερου περιβάλλοντος, γεγονός που δημιουργεί μεγάλη αβεβαιότητα. Αυτό οδήγησε τον οργανισμό σε μια κατάσταση εγρήγορσης σε σχέση με την προσαρμογή στο εξωτερικό περιβάλλον. Η εσωτερική λειτουργία του Ελεύθερου Σχολείου στηρίζεται στον συντονισμό και στις αρμοδιότητες που αναπτύσσουν τρόπους, οι οποίοι διαφοροποιούν τις εσωτερικές διαδικασίες καθιστώντας τον οργανισμό πιο αποτελεσματικό και ευέλικτο. Ανάμεσα στα θέματα που απασχολούν τον οργανισμό είναι η συστηματική εξέταση του περιβάλλοντός της αλλά και μηχανισμοί προστασίας της.

Τέλος, ο οργανισμός στα 8 χρόνια λειτουργίας του έχει δεσμούς με υπηρεσίες, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, κοινωνικές συλλογικότητες σε τοπικό και πανελλήνιο επίπεδο, μετέχει σε ένα ευρύ δίκτυο φορέων με όμοιες πρακτικές και σύμφυτη ιδεολογία. Προσπαθεί να τοποθετεί την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας υψηλά στους στόχους της μέσω δράσεων, σεμιναρίων, πολιτιστικών γεγονότων και με την χρήση

των επικοινωνιακών τοπικών μέσων ενημέρωσης, τοπικά τηλεοπτικά κανάλια, εφημερίδες, blog, και άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

3.4. Το Ελεύθερο Σχολείο με τη ματιά του ερευνητή

Συνολικά στο Ελεύθερο Σχολείο φοιτούν 130 παιδιά κυρίως αλβανικής καταγωγής, το δημοτικό απαριθμεί 62 παιδιά. Στην πλειοψηφία τους παιδιά μεταναστών, κυρίως από την Αλβανία μετρημένα από την Βουλγαρία και 2 από την Ρωσία. Από αυτά λίγα αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας αφού γεννήθηκαν στην Ελλάδα και δεν αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα προβλήματα. Κάποιες περιπτώσεις παιδιών που δυσκολεύονταν με την ανάγνωση και την γραφή και δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν και να συμβαδίσουν με το τμήμα τους, τα ανέλαβαν εθελοντές-εκπαιδευτές και έκαναν μάθημα στο γραφείο του χώρου. Το σχολείο απευθύνεται σε οικογένειες που αδυνατούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά στις σύγχρονες απαιτήσεις της διαρκούς επιμόρφωσης των παιδιών τους και ήταν πολλές αφού ο αριθμός των μαθητών αυξάνονταν έως το τέλος της χρονιάς, με αποτέλεσμα το πρόβλημα της χωρητικότητας να είναι έντονο. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως εμφανίστηκαν και “γηγενείς”, οι ντόπιοι άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους αποδεικνύοντας πως προβλήματα κοινωνικής και οικονομικής φύσης δεν αφορούσαν μόνο οικογένειες μεταναστών αλλά και γηγενών.

Η οικονομική κρίση φαινόταν να μην κάνει διακρίσεις ούτε εθνικές ούτε φυλετικές, αυτές οι οικογένειες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να στείλουν τα παιδιά τους στα φροντιστήρια της πόλης αφού σε καμία περίπτωση δεν μπορούσαν να καλύψουν τα έξοδά τους. Επομένως, δεν τέθηκε ζήτημα ανταγωνισμού σε σχέση με τα φροντιστήρια της πόλης μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε και συνεργασία προκειμένου να εμπλουτιστεί το εκπαιδευτικό υλικό, με σημειώσεις, βιβλία και οτιδήποτε άλλο θα ήταν χρήσιμο για τους εκπαιδευτές και τους εκπαιδευόμενους.

Εκ πρώτης όψεως, το Ελεύθερο Σχολείο είχε την μορφή κοινωνικού φροντιστηρίου αλλά στην πραγματικότητα δεν ήταν. Πρωταρχικός στόχος του σχολείου δεν ήταν τόσο η κατάκτηση του γνωστικού αντικείμενου όσο οι πρακτικές που καθόριζαν την συμπεριφορά των παιδιών και το χτίσιμο ενός συστήματος αξιών που θα συνέβαλε στην διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθούν αναλυτικά οι πρακτικές αυτές. Πρόκειται για μια σειρά δραστηριοτήτων των εκπαιδευτών και των εκπαιδευομένων, με τη συμμετοχή πολλές φορές και των γονέων. Με τη συμμετοχή σε θεατρικές παραστάσεις, πολιτιστικά δρώμενα της πόλης, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία, τη διοργάνωση εορτών και εκδρομών, τη συμμετοχή στο εικαστικό εργαστήρι και το εργαστήρι δημιουργικής γραφής, τα παιδιά εκφράζονται και κοινωνικοποιούνται. Μέσω της γνώσης χτίζουν την ταυτότητά τους, αυτοπροσδιορίζονται, παίρνουν πρωτοβουλίες, αφυπνίζονται, ενεργοποιούνται και συμμετέχουν .

Κεφάλαιο 4^ο

Εθνογραφικές εμπειρίες από την εθελοντική οργάνωση

4.1. Η πρώτη μέρα

Η Άρσις στεγάζεται σε ένα παλιό ισόγειο διαμέρισμα που βρίσκεται κοντά στο κέντρο της Κοζάνης. Στην είσοδο, η μικρή επιγραφή αναγράφει το όνομα της μη κυβερνητικής οργάνωσης. Το βλέμμα αποσπών τα έντονα πράσινα πατζούρια του σπιτιού που ταιριάζουν χρωματικά με την επιγραφή της. Καθώς μπαίνεις και περιεργάζεσαι τον χώρο, παρατηρείς πως πρόκειται για ένα διαμέρισμα, σπίτι μόνο που τα δωμάτια έγιναν αίθουσες διδασκαλίας και το ένα από αυτά γραφείο για τις συναντήσεις των εκπαιδευτών. Στο διπλανό χώρο, η γραμματεία με ένα γραφείο, καναπέ και ένα κουζινάκι. Εκεί με περίμενε ο υπεύθυνος της Άρσις, έπειτα από μία σύντομη συζήτηση και αφού μου αφηγήθηκε τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της, μου έδωσε τα κλειδιά του σπιτιού και από την επόμενη μέρα κιόλας θα έκανα το πρώτο μάθημα μου με την Τρίτη δημοτικού. Επίσης, θα είχα την επίβλεψη ολόκληρου του Δημοτικού σχολείου, στο άκουσμα της ανακοίνωσης αυτής η περιέργεια ήταν έκδηλη καθώς και το βάρος της ευθύνης μεγάλο.

Η οργάνωση και η λειτουργία της ήταν εμφανής από τις πρώτες μέρες παρουσίας μου ως εθελόντριας πλέον. Δεν υπήρχε ιεραρχία, ο καθένας προσέφερε όσο ήθελε και μπορούσε. Οι εκπαιδευτές όμως δεσμεύονταν καθώς το σχολείο λειτουργούσε σύμφωνα με το πρόγραμμα, το οποίο εξυπηρετούσε τόσο τους ίδιους όσο και τον χώρο που στεγάζονταν. Οι εθελοντές ήταν 150 μεταξύ αυτών δάσκαλοι, νηπιαγωγοί, φιλόλογοι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, δικηγόροι, μαθηματικοί, απόφοιτοι αγγλικής φιλολογίας, πληροφορικοί, συνταξιούχοι, και νοικοκυρές. Όλοι διέθεταν χρόνο προκειμένου να προσφέρουν άλλοι περισσότερο άλλοι λιγότερο. Στον χώρο εκτός από τους εκπαιδευτές και τους εκπαιδευόμενους, καθημερινά ερχόταν ο υπεύθυνος του χώρου που κύρια αρμοδιότητα του ήταν να φροντίζει για την καθαριότητα του χώρου γενικότερα αλλά και για την ασφάλεια των παιδιών ειδικότερα. Εκτελούσε χρέη γραμματείας και βιβλιοθηκονόμου σε περίπτωση που τα παιδιά ήθελαν να δανειστούν βιβλία από την μικρή βιβλιοθήκη. Φρόντιζαν στο τέλος των μαθημάτων να μοιράζουν στα παιδιά φαγητό, συνήθως αρτοσκευάσματα αλλά

και να μοιράζει τρόφιμα και ρούχα σε περισσότερες από 100 οικογένειες την εβδομάδα.

Οι εκπαιδευτές αντιμετωπίζουν αρκετές δυσκολίες στο έργο που έχουν αναλάβει να βγάλουν εις πέρας και κάποιοι παραιτούνταν της προσπάθειας, δεν διώχονταν κανείς απλώς αποχωρούσαν για τον δικό τους λόγο που είναι και ο ίδιος για τον οποίο ήρθαν. Αποχωρούσαν καμιά φορά χωρίς να ενημερώσουν κανέναν, ούτε τους μαθητές τους, κάτι που δημιουργούσε σοβαρό πρόβλημα στην λειτουργία και στη ροή του προγράμματος. Η φήμη πως δουλεύοντας για λίγο καιρό στην Άρσις θα έβρισκαν εργασία αποδείχθηκε πως δεν ισχύει και η απογοήτευση δεν επέτρεπε να συνεχίσουν, το ποσοστό των αποχωρησάντων ήταν σχετικά μικρό αλλά υπαρκτό. Η οριοθέτηση τόσο των εθελοντών όσο και των ωφελουμένων είναι δύσκολη υπόθεση, οι εκπαιδευτές δεν μπορούσαν να θέσουν τα δικά τους όρια πόσο μάλλον των παιδιών.

Πολλοί εκπαιδευτές δεν γνώριζαν πως η πλειοψηφία των μαθητών τους είναι παιδιά μεταναστών, κάτι που αποτελούσε πρόκληση για αυτούς, μια δοκιμασία ορίων, αντοχών και διαχείρισης. Η Άρσις αντιμετώπιζε σοβαρό πρόβλημα χωρητικότητας έτσι, τα μαθήματα γίνονταν σε όλους τους χώρους ακόμη και στην κουζίνα. Στο διάλειμα λοιπόν στα πλαίσια συζήτησης με τα παιδιά ο κ.Νίκος ανέφερε διαρκώς το «εμείς» και το «εσείς», αφήνοντας να εννοηθεί ένας διαχωρισμός. Όταν τα παιδιά σχόλασαν και έφυγαν μείναμε μόνο οι εκπαιδευτές, έγινε μια κουβέντα για τα παιδιά και για τα προβλήματα που προέκυπταν μέσα στην τάξη, ο ίδιος είπε χαρακτηριστικά: “Οι Αλβανοί πάντως είναι άτιμη φάρα, πονηροί και αχάριστοι”. Άλλοι αντέδρασαν στις δηλώσεις αυτές και άλλοι έμειναν σιωπηλοί και δεν σχολίασαν το περιστατικό. Έπειτα από μία εβδομάδα δεν εμφανίστηκε ξανά στο προγραμματισμένο μάθημα, δεν ξαναήρθε στην Άρσις. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα παιδιά όταν αντίκρισαν τον νέο δάσκαλο που τους ανέλαβε δεν ρώτησαν γιατί έφυγε και αντικαταστάθηκε κάτι που συνήθως έκαναν.

Επίσης, οι γονείς των παιδιών που φοιτούσαν στο ανοιχτό ελεύθερο σχολείο θα έπρεπε να δίνουν το παρόν τουλάχιστον μία ή δυο φορές τον μήνα για να συζητήσουν με τον εκπαιδευτή την πρόοδο και τα προβλήματα που ενδεχομένως είχαν οι ίδιοι και το παιδί. Απογοήτευση προκαλεί το γεγονός πως δεν εμφανιζόταν και οι

περισσότεροι αδιαφορούσαν για την πρόοδο και εξέλιξη του παιδιού καθώς, οι ίδιοι ήταν δέσμιοι των δικών τους μεγαλύτερων προβλημάτων που μπορεί να ήταν κυρίως οικονομικά χωρίς βέβαια αυτό να αποτελεί ισχυρή δικαιολογία των αδυναμιών τους. Δεν έλειπαν και οι φορές που τα παιδιά παρατούσαν το σχολείο δεν ερχόταν στα μαθήματα τους και περνούσαν σαν επισκέπτες από τον χώρο.

Αν σταματούσαν το σχολείο εξαιτίας της αμέλειας των γονιών τους, δεν θα τους παρέχονταν τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης, μία προϋπόθεση που εξανάγκαζε τους γονείς να δείξουν το αυτονόητο, ενδιαφέρον στα παιδιά τους. Ήταν ένας τρόπος να κρατά άγρυπνους τους γονείς αν και οι ρόλοι είχαν αντιστραφεί αφού τα παιδιά φρόντιζαν τους γονείς και όχι το αντίστροφο.

Η ύπαρξη της Άρσις δεν ήταν ευρέως γνωστή, με τον καιρό όμως ολοένα και κατέφθαναν άνθρωποι είτε για να ζητήσουν βοήθεια είτε για να πληροφορηθούν για την δράση της. Τα παιδιά ερχόταν μόνα τους, οι γονείς τους δεν γνώριζαν την ύπαρξή της, ήθελαν να γραφτούν στο σχολείο για να βοηθηθούν αλλά και να ξεφύγουν από το σπίτι. Για να γραφτούν στο σχολείο έπρεπε να έρθουν με τον κηδεμόνα τους, να κλείσουν ένα ραντεβού με τον κοινωνικό λειτουργό ή τον ψυχολόγο ο οποίος θα κρατούσε το ιστορικό τους που θα αποθηκεύονταν σε αρχείο. Τα κριτήρια ήταν καθαρά οικονομικά, η οργάνωση στήριζε αυτούς που βρισκόταν στα όρια της φτώχειας και κάτω από αυτά. Έτσι, έπρεπε να προσκομίσουν έγγραφο που θα αποδείκνυε ότι ήταν χαμηλόμισθοι, άποροι και έχρηζαν βοήθειας και υποστήριξης. Από τα ιστορικά(αρχεία), προέκυπτε πως η οικονομική κατάσταση τους ήταν άθλια αλλά ήταν φανερό ότι αυτό είχε μεγάλο αντίκτυπο στην ψυχολογία τους τόσο των ίδιων όσο και των παιδιών τους. Δεν μπορούσαν να προσφέρουν στα παιδιά τους και αυτό τους δυσαρεστούσε.

Δεν έλειπαν και οι περιπτώσεις στις οποίες οι γονείς κατέφευγαν στον αλκοολισμό και στην κακοποίηση των παιδιών τους. Αδιαφορούσαν, ένιωθαν ανήμποροι να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες αυτές, άνεργοι είχαν χάσει το κουράγιο τους και την διάθεση τους. Όλα αυτά επηρέαζαν την ψυχοσύνθεση των παιδιών και καθρεφτιζόνταν στα πρόσωπα τους. Είτε δεν μπορούσαν να συγκεντρωθούν στο μάθημα, ήταν επιθετικά, κακόκεφα, κουρασμένα αρνιόταν να γυρίσουν στο σπίτι τους, είτε προφασίζονταν λόγους για να μείνουν λίγο περισσότερο στον χώρο και να

μην επιστρέψουν στους γονείς τους και στα σπίτια τους. Πολλά από τα σπίτια δεν διέθεταν θέρμανση, έτσι κυρίως τους χειμερινούς μήνες τα παιδιά έμεναν μέχρι το βράδυ έως ότου να κλείσει η Άρσις .

Η ομάδα των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών είχε αναλάβει την στήριξη και την συμβουλευτική των γονέων με πυκνές συναντήσεις και συνεδρίες. Σε αρκετές από τις συναντήσεις αυτές ήμουν παρούσα με την ιδιότητα της δασκάλας για να συζητήσουμε τυχόν προβλήματα που αφορούσαν στην επίδοση του κάθε παιδιού, καθώς και την συμπεριφορά του στην τάξη. Ωστόσο, δεν ήταν όλοι οι γονείς συνεπείς και συνεργάσιμοι, μερικοί εξ αυτών δεν εμφανίζονταν στα προγραμματισμένα ραντεβού και αρνούνταν να δεχτούν βοήθεια είτε από αδιαφορία είτε λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων αφού εργάζονταν αρκετές ώρες και σε πολλές περιπτώσεις μακριά από την πόλη της Κοζάνης. Οι περισσότεροι αποδέχονταν την βοήθεια των ειδικών και μάλιστα ήθελαν να την ανταποδώσουν έμπρακτα ρωτώντας πως θα μπορούσαν να προσφέρουν και εκείνοι. Οι άντρες βοηθώντας κυρίως σε οικοδομικές εργασίες και επισκευές και οι γυναίκες καθαρίζοντας τον χώρο της Άρσις, πολλές φορές όμως εκτελούσαν και χρέη υπευθύνων του χώρου και όχι μόνο πρόσφεραν σε όλα τα πόστα.

Η ανταπόδοση της βοήθειας που δέχονταν ήταν μια πράξη ευγνωμοσύνης, η εναλλαγή του ρόλου “ευεργέτη” και “ευεργετούμενου” – “εθελοντή” και συμμετέχοντα προκαλούσε έντονη αλληλεπίδραση που ενίσχυε την βαθύτερη νοηματοδότηση των θέσεων αυτών. Η ανάληψη και των δυο ρόλων από τους συμμετέχοντες (ωφελουμένους) αποδείκνυε την σημασία της ευελιξίας και της ελευθερίας κινήσεων και πρωτοβουλιών, την απουσία αυστηρής ιεραρχίας και ανάθεσης, την «επί ίσοις όροις» αντιμετώπισή τους από τους άλλους. Τα διακριτά όρια των ρόλων εθελοντή και συμμετέχοντα αμφισβητούνται και επαναπροσδιορίζονται.

4.2.Εθελοντές: Η αλληλεγγύη ως τρόπος ζωής

Το κεφάλαιο παρουσιάζει την δραστηριότητα μιας εθελοντικής ομάδας που επιδιώκει να έρθει σε επαφή και να προσφέρει αρωγή σε μετανάστες αλλά και ντόπιους. Η ένταξή τους σε μια εθελοντική ομάδα μιας ΜΚΟ, η δράση τους, οι πρακτικές τους και τα ζητήματα που προκύπτουν στις σχέσεις τους με τους ωφελούμενους πραγματεύονται στο παρακάτω κείμενο. Δίνουν την δική τους διάσταση στον εθελοντισμό αναφερόμενοι σε μια κοινωνία αλληλεγγύης. Ξεκινώντας από τον ιδρυτή-εκπρόσωπο της Άρσις Κοζάνης, ο οποίος εκφράζει στα πλαίσια του εθελοντισμού την σημασία της αλληλεγγύης, της παρέας και της συλλογικότητας.

«Όταν ξεκινάγαμε το 2007, μια χούφτα ανθρώπων τότε, σίγουρα κανένας δε θα μπορούσε να σκεφτεί ή να σχεδιάσει τη μορφή που έχει σήμερα η προσπάθεια μας. Αυτή τη μορφή την έδωσε η ίδια η κοινωνία, η οποία για τους δικούς της λόγους θέλησε να έχει την ΑΡΣΙΣ-Κοζάνης. Χωρίς την κοινωνία, σήμερα, δεν θα υπήρχαμε». Υποστηρίζει ο κ.Λεούδης, ο οποίος είναι εκπρόσωπος και στέλεχος της Άρσις Κοζάνης. «Η κοινωνία είναι αυτή που συμμετέχει, η κοινωνία είναι αυτή που μας θέλει ανεξάρτητους, η κοινωνία είναι αυτή που εξασφαλίζει την ύπαρξη μας, καθώς οι πόροι μας προέρχονται μόνο από αυτή και όχι από το κράτος. Ο τρόπος λειτουργίας της έχει πραγματικό ενδιαφέρον και ίσως να αποτελεί μια καινοτόμα πρόταση».

«Η προσπάθεια μας εδώ πατάει σε δυο πόδια: το πρώτο είναι η λειτουργία ενός υποστηρικτικού πλαισίου, στη βάση τεκμηριωμένης και επιστημονικά συγκροτημένης μεθοδολογίας, το οποίο όμως λειτουργεί καθαρά και μόνο σε όρους αλληλεγγύης (δεν υπάρχει κανένας που να αμείβεται) και το δεύτερο είναι η μεγάλη μας παρέα, η οποία έχει ξεφύγει από το φιλανθρωπικό μοντέλο «ωφελούμενος» - «ευεργέτης» και έχει περάσει σε μια αυτοοργάνωση όπου όλοι είναι ίσοι και ως ίσοι έχουν όλοι λόγο σε όλα».

«Αυτή η παρέα δεν είναι μόνο τις ώρες που κάνουν κάτι, αλλά αγκαλιάζει την ίδια μας τη ζωή. Η παρέα αυτή βρήκε τον τρόπο να «περνάει καλά» στην εποχή της κρίσης, όχι ως έναν ενοχικό καταναλωτικό τρόπο ζωής, αλλά ως μια στάση ζωής και αντιμετώπισης της κρίσης μακριά από τα αντικαταθλιπτικά και την απελπισία που

θέλει τον άνθρωπο δέσμιο, φοβισμένο και εγκλωβισμένο στα αδιέξοδα της εποχής. Όταν είμαστε μαζί μπορούμε να αντισταθούμε, να μην αφήσουμε κανέναν να πέσει, να είμαστε χαρούμενοι και να παράγουμε-διανέμουμε αυτά που χρειαζόμαστε (αγαθά και υπηρεσίες), όχι στη βάση μιας καπιταλιστικής οικονομικής σχέσης, αλλά μιας αυτάρκης μικρής κοινότητας».

Η μεγάλη δράση είναι το Ελεύθερο Σχολείο. Τα παιδιά του σχολείου προέρχονταν από όλες τις γειτονιές της πόλης που για διάφορους λόγους οι οικογένειες τους δεν μπορούν να στηρίξουν τη σχολική τους φοίτηση, παιδιά που μεγαλώνουν στο περιθώριο μιας κοινωνίας η οποία αρνείται να αποδεχτεί το διαφορετικό, παιδιά που στην οικογένεια τους, αλλά και στο σχολείο δεν περνούν καλά, παιδιά από την παιδιά από την Α΄ τάξη του δημοτικού, μέχρι την Γ΄ λυκείου που συμμετέχουν όχι σ' ένα κοινωνικό φροντιστήριο, αλλά σ' ένα χώρο αγάπης και αποδοχής. «Προσπαθούμε να αναδείξουμε εκείνη τη δυναμική και τη δημιουργικότητα που έχουν τα παιδιά και δυστυχώς το σχολείο επίμονα την αγνοεί. Προσπαθούμε να φτιάξουμε ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο το κάθε παιδί δεν θα στερείται πράγματα και κυρίως θα έχει λόγους να χαμογελά. Έτσι, εκτός των παιδιών προσπαθούμε να στηρίξουμε και τις οικογένειες τους για να ανταπεξέλθουν στις δικές τους δυσκολίες που επιβαρύνουν τα παιδιά» αναφέρει.

Παράλληλα, λειτουργεί το Σχολείο Ενηλίκων, όπου διδάσκονται ελληνικά, ξένες γλώσσες και ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ως ένα περαιτέρω εφόδιο στην αναζήτηση εργασίας. «Υποστηρίζουμε γυναίκες που έχουν δεχτεί κακοποίηση, δημιουργώντας έναν κλοιό ασφάλειας, μέσα στον οποίο μπορούν να ξαναχτίσουν τη ζωή τους, απομονώνοντας τους κακοποιητικούς παράγοντες. Προσπαθούμε να βγάλουμε ανθρώπους ηλικιωμένους και μοναχικούς από το σπίτι τους, προτείνοντας τους εναλλακτικές προτάσεις. Επισκεπτόμαστε τον οικισμό με Ρομά στην Πτολεμαΐδα μετρώντας τις ψυχικές μας αντοχές, σ' έναν άνισο αγώνα τόσο με τις συνθήκες διαβίωσης αυτών των ανθρώπων, όσο και με μια κοινωνία που επίμονα εθελοτυφλεί». Μπορεί να τους δείτε να κουβαλάνε έπιπλα, ηλεκτρικές συσκευές και είδη πρώτης ανάγκης από σπίτι σε σπίτι, ή και να τρέχουν νύχτα να συναντήσουν άστεγους, αλκοολικούς και ανθρώπους που χρειάζονται την παρέα τους.

«Σήμερα, στην ΑΡΣΙΣ-Κοζάνης συμμετέχουν 150 ενεργοί εθελοντές, δίνοντας το χρόνο που ο καθένας μπορεί να διαθέσει και γύρω από αυτούς υπάρχουν πολλοί άλλοι που συμμετέχουν με διάφορους άλλους τρόπους, υποστηρικτικά σε όσα εκεί συμβαίνουν. Η μετακόμιση σε άλλο χώρο καταλληλότερο για τα παιδιά ήταν αναγκαία εξάλλου έπρεπε να επιλυθεί και το οξύ πρόβλημα της χωρητικότητας. Είμαστε, περήφανοι που καταφέραμε με πολύ προσωπική εργασία και κόπο να δημιουργήσουμε έναν τέτοιο χώρο. Μέσα στο καλοκαίρι, εκτός της κούρασης είχαμε και την ευκαιρία να συναντηθούμε και με άλλους ανθρώπους που δεν ήταν τόσο κοντά μας μέχρι τότε (γονείς των παιδιών του Ελεύθερου Σχολείου, κόσμος της πόλης, επιχειρήσεις) οι οποίοι ήρθαν και πρόσθεσαν το δικό τους λιθαράκι, σ' ένα σπίτι που θέλει να γίνει το Σπίτι της Πόλης, ανοιχτό σε κάθε άνθρωπο, σε κάθε συλλογικότητα».

Η εθελοντική προσφορά αποκτάει άλλη διάσταση όταν αποτυπώνεται με λέξεις και συναισθήματα. Πώς τη βιώνουν όμως οι ίδιοι οι εθελοντές; Ο χώρος αυτός αποτελεί το σημείο συνάντησης όλων των εμπειριών και των συναισθημάτων, που θέλουν οι εθελοντές να μοιραστούν μαζί μας. Ακολουθούν λοιπόν, μαρτυρίες εθελοντών της Άρσις που καταθέτουν την εμπειρία τους, πως βίωσαν και βιώνουν τον εθελοντισμό, τις εκφάνσεις του από το δικό τους μετερίζι.

Παρασκευή Β. ετών 32 απόφοιτος Φιλοσοφικής

«Είμαι εθελόντρια από το 2007, από την ίδρυση της οργάνωσης στην Κοζάνη αλλά από φοιτήτρια συμμετείχα σε εθελοντικές ομάδες και οργανώσεις όταν αποφοίτησα από την Φιλοσοφική του Αριστοτελείου επέστρεψα στην πόλη μου και αναζήτησα δράσεις και οργανώσεις σε εθελοντικό επίπεδο. Δεν υπήρχε όμως κάτι συγκεκριμένο και ξεκάθαρο, έτσι συναντήθηκα με μια ομάδα ανθρώπων και φίλων και στήσαμε την Άρσις. Εθελοντισμός είναι μια κοινή δράση προς το κοινό συμφέρον, μια διέξοδος από την κρίση αξιών, μια συνεργασία ανθρώπων γνωστών και αγνώστων και με την λειτουργία του ελεύθερου σχολείου αυτή η συνεργασία ανατροφοδοτείται με παιδιά. Φαίνεται παράδοξη η άνθιση του εθελοντισμού στις μέρες μας, κατά την γνώμη μου δεν είναι λύση στην ανεργία, δεν είναι αγγαρεία αφού ο εθελοντής παίρνει περισσότερα από όσα δίνει».

«Δεν προωθούμε τον εθελοντισμό εις βάρος της έμμισθης εργασίας. Ως ΜΚΟ είμαστε κομμάτι του συστήματος και το γνωρίζουμε. Αυτό που μας διαφοροποιεί είναι η οργάνωση «από τα κάτω», η διατήρηση της οικονομικής μας ανεξαρτησίας και η δυναμική συζήτηση για το ιδεολογικό υπόβαθρο του οργανισμού. Η ιδεολογική ομάδα έχει μια δόση κοινωνικής ευαισθησίας αλλά δεν είναι μια ομάδα που απαρτίζεται από φιλόανθρωπους ή πονόψυχους, είναι μια ομάδα ανθρώπων που έχουν δεχτεί κάποιου είδους διάκριση και αντί να εκδηλωθεί σε θυμό και επιθετική αντίδραση εκδηλώνεται σε κάτι δημιουργικό. Εκτός από το γνωστικό κομμάτι και την εξέλιξη του, εκείνο που αποκομίζει κανείς μέσα από την εμπειρία ως εθελοντής είναι η διαχείριση καταστάσεων αλλά και η συνεργασία με ανθρώπους που έχουν διαφορετικό κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, υπόβαθρο».

«Γεννιέται η ανάγκη για επέμβαση με έναν έλεγχο συναισθημάτων που φροντίζει αυτό που πράττεις να γίνεται με συνείδηση και πλήρη επίγνωση. Είμαστε κομμάτι του συνόλου, μιας ανθρώπινης ομάδας χωρίς συλλογικό πνεύμα δεν υφίσταται καμιά ομάδα. Σταματάμε να είμαστε ουτοπιστές, φροντίζουμε για τα εφικτά χωρίς να αποκλείουμε τα ανέφικτα. Είναι ένας κύκλος αγάπης και προσφοράς, απαντά στο “γιατί” ένας εθελοντής δεν σταμάτα να προσφέρει τις υπηρεσίες του χωρίς να αμείβεται χρηματικά; Γιατί γεμίζει συναισθηματικά όσο ρομαντικό και αν φαίνεται είναι η πραγματικότητα».

Μαρία Α. ετών 28 Ψυχολόγος

«Γνώριζα την ύπαρξη της Άρσις Θεσσαλονίκης επέστρεψα στην πόλη μου μετά τις σπουδές μου, υστερούσα σε εμπειρία δεν είχα την ευκαιρία για εργασία και έτσι έψαξα στο διαδίκτυο, ρώτησα και ενημερώθηκα για την οργάνωση έστειλα βιογραφικό και συναντήθηκα με τον υπεύθυνο της εθελοντικής ομάδας. Η ανάγκη για δικτύωση, για κοινωνική επαφή, για εργασιακή εμπειρία ήταν μια διέξοδο και λύση για την ανεργία και την παθητικότητα. Η ομάδα σου δίνει μια αίσθηση ασφάλειας και προστασίας που σου επιτρέπει να πειραματιστείς να μάθεις, να μεταδώσεις και να μοιραστείς γνώσεις και βιώματα. Η ύπαρξη της εποπτείας και του οργανωμένου πλαισίου δεν σου στερεί την ελευθερία κινήσεων, η συνεργασία μου με την ομάδα

του Δημοτικού εδώ και δυο χρόνια αποδεικνύει περίτρανα πως δεν έχει προκύψει ζήτημα ανταγωνισμού».

«Απεναντίας αυτή η διαχείριση περιστατικών που ήταν πολλά σου θέτει όρια τα οποία τα ορίζει η ομάδα από μόνη της πάντα με διάλογο και συζήτηση. Έμαθα πολλά δουλεύοντας δίπλα σε αξιόλογους συναδέλφους με περισσότερη πείρα και γνώση, πήρα όση βοήθεια χρειαζόταν για να δώσω άλλη τόση».

«Εθελοντισμός σημαίνει κάνω κάτι επειδή το θέλω, υπήρχε πάντα δεν ανακαλύφθηκε ξαφνικά σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Ποσοτικά αναπτύχθηκε η εργασιακή εκμετάλλευση σιωπηλά, δεν είναι λύση για τους ανέργους για αυτούς που δεν έχουν εργασία, ο εθελοντισμός έχει πάρει άλλη μορφή είναι κοινωνικό γέμισμα. Τα κίνητρα είναι πολλά θα ήθελα να βοηθηθούν άνθρωποι που αντιμετωπίζουν προβλήματα σοβαρά και δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να επισκεφτούν ψυχολόγο, θα τον επισκεφτούν δωρεάν για να λύσουν ζητήματα χρόνια που διαιωνίζονται και χρήζουν ειδικού. Η μοναξιά, η φτώχεια, η κακοποίηση, η εξάρτηση κ.α. είναι συνθήκες δύσκολες και η ιδιοσυγκρασία του ανθρώπου δεν τις αντιμετωπίζει μόνος. Οι δομές γνωρίζουμε όλοι πως είναι σε πολλές περιπτώσεις ανύπαρκτες και χρονοβόρες. Η οργάνωση ξεκίνησε και συνεχίζει χωρίς χρήματα δηλαδή οι εθελοντές δεν αμείβονται, αν έμπαινε ο παράγων χρήμα ίσως να άλλαζε τα δεδομένα».

«Η συνεργασία και η συναναστροφή μου με τόσα περιστατικά με τόσους διαφορετικούς ανθρώπους, απόκτησα πίστη και εμπιστοσύνη, έκανα καινούργιες παρέες και φίλους εκτός από την επαγγελματική εμπειρία το πιο πολύτιμο που κερδίζει κανείς είναι η εμπιστοσύνη στον εαυτό του. Η προσδοκία μου ήταν να δουλέψω στο επάγγελμα μου, δε θα ξεχάσω την περίπτωση της κ.Ντίνας μιας ηλικιωμένης κυρίας ετών 80 που δεχόταν κακοποίηση από τον αλκοολικό άντρα της. Ήταν Σάββατο όταν μας κάλεσε η αστυνομία, οι αρμόδιες δομές ή τα κέντρα υποστήριξης και συμβουλευτικής ήταν κλειστά, ο ξενώνας κακοποιημένων γυναικών ανύπαρκτος στην πόλη μας. Επενέβη η Άρσις αφού κινητοποιήθηκαν οι εθελοντές της και έτσι η γυναίκα δεν έμεινε στον δρόμο. Αντικρίζεις μια ωμή πραγματικότητα που αντιμετωπίστηκε με αμεσότητα, συνέπεια, δουλειά και εργατικότητα. Αυτά τα περιστατικά σοκάρουν λείπει το πλαίσιο, λείπει η άμεση παρέμβαση και αντιμετώπιση τέτοιου είδους περιστατικών».

«Είτε γηγενής είτε μετανάστης βοηθούμε τον άνθρωπο ως ανάγκη, οι μετανάστες αποτελούν το 60 τοις εκατό και οι γηγενείς το 40, στην ανάγκη όλοι είναι ίσοι. Δεν είναι οικονομική η πρωταρχική τους ανάγκη πιστεύω πως είναι η ψυχολογική υποστήριξη, η χώρα προέλευσης δεν αποτελεί κριτήριο διαχωρισμού οι όροι είναι ισότιμοι. Η οικονομική ανάγκη είναι η αφετηρία, η αφορμή για να μας πλησιάσουν, στηρίζονται και μας στηρίζουν, η ανάγκη του “ανήκειν” είναι εμφανής. Η ανάγκη να ανήκεις κάπου είναι αδιάβλητη, ο χώρος της Άρσις είναι το σπίτι τους, το καταφύγιο τους, ένα κοινωνικό καφενείο που φέρνει τους ανθρώπους κοντά, εξάλλου το γιατρικό για τον άνθρωπο είναι ο άνθρωπος».

Κωνσταντίνος Π. ετών 35 Γεωπόνος

«Είμαι εθελοντής σχεδόν από την αρχή λειτουργίας της Άρσις στην Κοζάνη, επισκέφτηκα μόνος μου τον χώρο και έπειτα από μια συζήτηση που προηγήθηκε με τον εκπρόσωπο της οργάνωσης στην πόλη αποφάσισα να γίνω αρωγός της προσπάθειας αυτής. Εκείνο το χρονικό διάστημα διέθετα χρόνο αφού μόλις είχα τελειώσει την διδακτορική μου διατριβή, ο ρόλος μου δεν ήταν συγκεκριμένος βοηθούσα με όποιον τρόπο μπορούσα εξάλλου είχαμε να αναλάβουμε τόσα πολλά από το στήσιμο του χώρου, την καθημερινή διανομή των τροφίμων στις οικογένειες, αν και δεν ήμουν εκπαιδευτικός και δεν είχα διδάξει σε παιδιά ανέλαβα μία τάξη του Γυμνασίου διδάσκοντας μαθηματικά. Η επαφή μου με τα παιδιά και η σχέση δασκάλου-μαθητή πρωτόγνωρη για μένα αλλά γεμάτη ενδιαφέρον και νέα ερεθίσματα».

«Ο εθελοντισμός κατά την άποψη μου δεν είναι ένα δημιουργικό γέμισμα του χρόνου αλλά κάτι παραπάνω. Ο ρόλος του εθελοντή – εκπαιδευτή έχει υποχρεώσεις αφού δεσμεύεται απέναντι στα παιδιά και στις προσδοκίες που έχουν από εκείνον, η συνέπεια είναι απαραίτητη. Παρατήρησα πως ο κάθε εθελοντής ξεχωριστά έχει τον δικό του ξεχωριστό λόγο που έρχεται εδώ, υπήρξαν περιπτώσεις ανθρώπων που αποχώρησαν από το πρώτο κιόλας μικρό χρονικό διάστημα, δεν είναι εύκολο να συνυπάρχεις και να συνεργάζεσαι με ανθρώπους με έντονο το στοιχείο της διαφορετικότητας ή με μετανάστες. Η εμπιστοσύνη και η αρμονική συνεργασία είναι

απόρροια μιας αλληλεπίδρασης που έχει διάρκεια, μιας σχέσης που δοκιμάζεται καθημερινά» είπε.

«Ο εθελοντισμός είναι μια έκφραση της ζωής που παρουσιάζεται μπροστά σου και μπορείς να την καταλάβεις μόνο αν την βιώσεις, αποτελεί μια μικρογραφία της σημερινής κοινωνίας που συμπεριλαμβάνει τα μεγάλα και τα μικρά προβλήματα της αλλά σε κατευθύνει «ασυναίσθητα» σε πρακτικές αντιμετώπισης αφήνοντας σου το περιθώριο του πειραματισμού για να καταλήξεις στην πιο αποτελεσματική και καρποφόρα. Σε μια χώρα που η θεωρία δεν γίνεται ποτέ πράξη σαφώς αποτελεί μια απάνοιξη διαφυγής της τετριμμένης άπρακτης διόδου».

Ελένη Γ. ετών 30 Φιλολογος

«Η πρώτη φορά που πέρασα το κατώφλι της Άρσις Κοζάνης ήταν τον Σεπτέμβριου του 2010 έπειτα από μία αγγελία που είδα στην τοπική εφημερίδα “Cosmos” όπου ζητούσαν εθελοντές αλλά και εκπαιδευτικούς για το ελεύθερο ανοιχτό σχολείο κάλεσα στο τηλέφωνο που αναγράφονταν στην αγγελία και μίλησα με τον υπεύθυνό της κ. Λεούδη. Ασχολήθηκα με τον εθελοντισμό και παλαιότερα ήμουν μέλος μιας εθελοντικής ομάδας αναδάσωσης. Ανέλαβα το τμήμα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας ενηλίκων επίπεδο Α1', οι μαθητές κατάγονταν από την Αλβανία, την Ρωσία και άλλες βαλκανικές χώρες αλλά και από την Ισπανία. Δεν είχα διδάξει ποτέ σε μετανάστες ήταν η πρώτη φορά και ομολογώ πως ήταν αρκετά δύσκολο αφού δεν μιλούσαν καθόλου ελληνικά λίγοι ήταν εκείνοι που ήξεραν λίγες ελληνικές λέξεις. Έτσι, ξεκινήσαμε από το αλφάβητο με την βοήθεια του φωνητικού συστήματος, με την σύνθεση μικρών λέξεων που πρώτα τις μαθαίναμε προφορικά και έπειτα τις γράφαμε με λατινικούς χαρακτήρες. Η δυσκολία που αντιμετώπιζαν στην επικοινωνία τους με τους άλλους καθημερινά, έκανε τους μετανάστες να είναι επιμελείς, τυπικοί και να προσπαθούν πολύ. Αν και είχαν αρκετό καιρό στην Ελλάδα δεν τους βοηθούσε το περιβάλλον τους, αφού εξαιτίας των δυσκολιών που αντιμετώπιζαν κλεινόταν οι περισσότεροι σπίτι όπου μιλούσαν μόνο την μητρική τους.

«Με βοήθησαν οι μαθητές μου κατά την διάρκεια του μαθήματος αφού μετέφραζαν την λέξη στην γλώσσα τους και ο ένας βοηθούσε τον άλλον, με αγκάλιασαν και μου έδειξαν σεβασμό από την πρώτη στιγμή με τον τρόπο τους έδειχναν πως τους είναι

πολύτιμο να μάθουν και να αποκτήσουν το πιστοποιητικό. Ήμουν άπειρη διδακτικά, ειδικά στο κομμάτι εκπαίδευσης των ενηλίκων η ομάδα δέθηκε από την αρχή μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα μου εκμυστηρεύονταν προσωπικά τους ζητήματα, τους λόγους που μετανάστευσαν που ήταν κυρίως οικονομικοί αλλά υπήρχαν και οι ερωτικοί μετανάστες. Πληροφορήθηκαν για την ύπαρξη της Άρσις από τα τοπικά κανάλια αλλά και μεταξύ τους από στόμα σε στόμα, είχε τελειώσει το πρόγραμμα Οδυσσέας και δεν είχαν αποκτήσει το πιστοποιητικό τους. Έπειτα από συζητήσεις, ήταν σημαντικό για εκείνους να το αποκτήσουν ήταν εισιτήριο για εργασία, για τις υπηρεσίες, ήθελαν να συμπληρώνουν τις αιτήσεις μόνοι τους και να βοηθούν τα παιδιά τους στα μαθήματα του σχολείου. Είχαν στόχο και ήθελαν να τον κατακτήσουν δεν έχανα τον χρόνο τους και διαρκώς ζητούσαν επαναληπτικές ασκήσεις. Τους ενδιέφερε περισσότερο η αποδοχή, η οποία θα μπορούσε να γίνει μόνο αν γνώριζαν την γλώσσα και επικοινωνούσαν και ερχόταν κοντά με τους ντόπιους. Έμαθα λίγα αλβανικά, δημιούργησα φιλικές σχέσεις με τους μαθητές μου που για να με ευχαριστήσουν μου έφεραν γλυκίσματα και φαγητά που έφτιαχναν οι ίδιοι. Περίμεναν να δοκιμάσω μπροστά τους και να τους πω την γνώμη μου, δεν ντρεπόταν, δεν με έβλεπαν ως δασκάλα αλλά ως φίλη, ψυχολόγο, το στήριγμά τους».

«Εθελοντισμός για μένα είναι τρόπος ζωής όσο υπερβολικό και αν ακούγεται στα άπειρα αυτιά αυτών που δεν έχουν σχέση με αυτόν. Είναι θέμα επιλογής, το κάνεις γιατί θέλεις να βοηθήσεις για το καλύτερο, δεν είναι φιλανθρωπία είναι δικαίωμα που καταλαβαίνεις την αξία του όταν έχεις να κάνεις με ανθρώπους κοινωνικά αποκλεισμένους. Είναι ο σεβασμός στον συνάνθρωπο και δεν έχει ουδεμία σχέση με τον δονκιχωτισμό των ημερών, ούτε με την επιθυμία κάποιων ανθρώπων να φανούν ανώτεροι από τους άλλους. Δίνεις τον καλύτερο σου εαυτό, είσαι εκεί για να καλύψεις τις ανάγκες συνανθρώπων σου που προκύπτουν λόγω έλλειψης διαχείρισης αλλά και τις δικές σου. Ο ανθρωπισμός, αυτή η πίστη στον άνθρωπο, η αγάπη, η αλυσιδωτή προσφορά, η αγάπη για καθετί διαφορετικό, η ανάγκη που προκύπτει για να αποδείξεις ότι κάθε άνθρωπος αξίζει, η διαχείριση του ελεύθερου χρόνου υπήρχε παλαιότερα αλλά με άλλη μορφή ανάλογα με τις ανάγκες. Στα χρόνια της κρίσης, ο εθελοντισμός έγινε επιτακτική ανάγκη αλλά και η πιο άμεση και γρήγορη παρέμβαση, μια στιγμιαία λύση στο πρόβλημα που μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να μην εξαλείφονταν αλλά καταπραΰνονταν. Έχασα την πίστη στον άνθρωπο μέσω του εθελοντισμού απέκτησα φίλους που είχαν τις ίδιες ανησυχίες και κοινά ενδιαφέροντα

με τα δικά μου. Έγινε πιο παραγωγική απέβαλα τον δασκαλοκεντρικό τρόπο προσέγγισης, τον αντικατέστησα με την ομαδικά δουλειά, το μάθημα μπορεί να γίνει με διαφορετικούς τρόπους, με βιωματικά παιχνίδια».

«Πώς να εκπαιδεύσεις τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες; Σε γνωστικό επίπεδο έχω αποκτήσει αρκετά και αλληλένδετα, συμβουλές, τρόπους προσέγγισης είναι φανερό πως οι ανάγκες δεν είναι εκπαιδευτικές και η απόκτηση της μάθησης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως είναι η κοινωνικοποίηση και η ένταξη. Η συνεργασία μου με τους άλλους εθελοντές ήταν καλή εντός και εκτός χώρου, γίνεσαι καλύτερος εθελοντής μαθαίνοντας από τους άλλους ίσως να παίζει ρόλο η απουσία των χρημάτων και της ανταγωνιστικότητας. Στον χώρο του εθελοντισμού, η αποδοχή είναι το συστατικό ζωτικής σημασίας, αφού γίνεσαι αποδεκτός για τις ικανότητες και για τα όποια χαρίσματα διαθέτει ο καθένας. Το αίσθημα της ανταλλακτικής διάθεσης είναι πολύ έντονο, σίγουρα θα υπάρξουν και συγκρούσεις που δεν διαρρηγνύουν τις σχέσεις, τα λειτουργικά θέματα λύνονται και συζητιούνται με αρκετή δόση χιούμορ και όχι επικρισίας και κακόβουλης παρατήρησης. Στην Άρσις Κοζάνης μπορέσαμε να γίνουμε μια παρέα που δεν έχει απώτερο σκοπό αλλά κατάφερε να γίνει δεμένη λόγω των κοινών βιωμάτων μας».

Τα περιστατικά αποδοχής και απόρριψης που ζούσαν καθημερινά ήταν πολλά, οι μαρτυρίες των ανθρώπων αυτών, των μαθητών από το τμήμα ενηλίκων αναδεικνύουν τις συμπεριφορές των ντόπιων απέναντι στους μετανάστες, τις αυθόρμητες που στηρίζονται στα αντανακλαστικά, στις αντιδράσεις της στιγμής και όχι σε αυτές που θα έπρεπε να γίνουν ή σε αυτές που θα συνίσταται να συμβούν.

Ναυσικά Α. ετών 37 Κοινωνική Λειτουργός

Η Ναυσικά είναι κοινωνική λειτουργός και εντάχθηκε στην ομάδα της Άρσις τα τελευταία 2 χρόνια. «Ήμουν εθελόντρια από τα φοιτητικά μου χρόνια στην Θεσσαλονίκη, στην Πυξίδα, στο Παπάφειο, στον Σύλλογο παιδιών συνδρόμου Down και σε τόσες άλλες που μου χάρισαν αμέτρητες εμπειρίες και χιλιάδες έντονες στιγμές. Η μάθηση για μένα ήταν το μοναδικό κίνητρο, ήθελα να μάθω περισσότερα για το αντικείμενο μου, να εξελίξομαι, να αντιλαμβάνομαι την προσφορά με όλες τις σημασίες της. Το μαθησιακό- εκπαιδευτικό κομμάτι δηλαδή η λέξη παίρνω έγινε

δίνω, αφού ένιωσα αυτό το γέμισμα από την μάθηση τα τελευταία χρόνια ένιωσα ότι έδωσα. Οι εθελοντές γίνονται εθελοντές γιατί νιώθουν ότι δίνουν, αποκτούν μια ταυτότητα η οποία τους κάνει να αισθανθούν καλύτεροι άνθρωποι αυτή η έννοια του εθελοντισμού δεν με αντιπροσωπεύει. Ο ωφελούμενος καταλαβαίνει πως η βοήθεια που δέχεται προέρχεται από την ανάγκη του ευεργέτη να νιώσει ανώτερος και καλύτερος, από την άλλη νιώθουν ότι είναι υποχρέωση των εθελοντών να τους βοηθούν και έχουν απαιτήσεις απέναντί τους».

«Πριν από την οικονομική κρίση επέλεγα τον εθελοντή, δεν τον δέχονταν, ήταν πιο δύσκολο να γίνει κανείς ήταν περισσότερο “ελιτίστικο”. Τώρα είναι περισσότερο λύση ανάγκης, από τη μια η ατομική ανάγκη αφού ο ελεύθερος χρόνος λόγω της ανεργίας και άλλων παραγόντων υπάρχει, από την άλλη οι κοινωνικές ανάγκες οι οποίες είναι αδύνατον να καλυφθούν από την πολιτεία. Δούλευα, ήμουν εργαζόμενη και είμαι ακόμη όταν αποφάσισα να γίνω εθελόντρια, νιώθω δημιουργική, βρίσκομαι σε μια διαρκή εγρήγορση καλύπτει την ανάγκη του “βοηθάν” και “συναναστρέφεται”. Το πλαίσιο του εθελοντισμού με καλοδέχτηκε αφού δεν υπάρχει ιεραρχία σε αυτό ούτε κάποιος προϊστάμενος, οι διαφορές που προέκυψαν επιλύθηκαν με την συζήτηση και τον διάλογο. Ήμουν δειλή σε σχέση με το αντικείμενο μου δεν ένιωθα τόσο οικεία με το πλαίσιο αυτό. Αρκετοί ήταν και αυτοί που αποχώρησαν είτε γιατί δεν έδεσαν με την ομάδα είτε για προσωπικού λόγους, ίσως να τους δυσκόλευε το γεγονός ότι δεν υπήρχε ιεραρχία και η έλλειψη καθοδήγησης στάθηκε ανασταλτικός παράγοντας. Η οριοθέτηση δεν είναι ευδιάκριτη ούτε αυστηρή, τα όρια τα θέτει ο καθένας μόνος του, αυτή η διαδικασία οδηγεί στην αυτογνωσία και στην ανακάλυψη των γραμμών που σκιαγραφούν τα όρια του αυτού μας».

«Το περιστατικό που με σόκαρε όταν το αντιμετώπισα για πρώτη φορά ήταν όταν χτύπησε το τηλέφωνο της Άρσις και καλούσαν από την αστυνομία για μια περίπτωση μιας νεαρής κοπέλας που υπέστη κακοποίηση και δεν μπορούσε να την αναλάβει κανείς καθώς οι αρμόδιες υπηρεσίες ήταν κλειστές αλλά δεν υπήρχαν και οι κατάλληλες δομές για να αντιμετωπιστεί. Ένιωσα θυμό και αγανάκτηση όταν συνειδητοποίησα ότι δεν υπήρχε κανείς να διευθετήσει το ζήτημα και να βοηθήσει. Έτσι πήγαμε με άλλους δυο εθελοντές στο τμήμα της περιοχής, νιώσαμε ότι δώσαμε λύση σε ένα κομβικό σημείο ενός προβλήματος δεν περίμενα ότι θα συντονιστούμε

με τόση σύμπνοια και αμεσότητα και παρέμβουμε ουσιαστικά δίνοντας έστω και μια προσωρινή λύση αλλιώς η κοπέλα θα έμενε στο δρόμο ή θα διανυκτέρευε στο αστυνομικό τμήμα. Μετά από αυτό το περιστατικό νιώσαμε μια ψυχική ικανοποίηση ήταν η εσωτερική μας αμοιβή, η προσωπική μας εξέλιξη ,ένα μικρό βήμα πέρα από τον εαυτό μας. Έχουμε κρατήσει φιλική επαφή με την κοπέλα τι και αν πέρασε καιρός. Η “ταμπέλα” του εθελοντή, δεν είναι μια άνευ όρων προσφορά, οι άλλοι ίσως θεωρούν ότι είσαι εκεί για πάντα. Οι λέξεις μπορούν να αποκτήσουν άλλο νόημα όταν πηγάζουν από την ψυχή, όπως το ευχαριστώ της κοπέλας αλλά και η κίνηση της να μας προσφέρει χρήματα για να μας ανταποδώσει αυτό που κάναμε για εκείνη. Φυσικά και δεν τα δεχτήκαμε το δακρυσμένο ευχαριστώ της αρκούσε».

Άγγελος ετών 42, Κοινωνικός Λειτουργός

«Ξεκίνησα να συνεργάζομαι με την ομάδα της Άρσις από το 2010 κατάγομαι από τις Σέρρες αλλά ακολούθησα την σύζυγό μου η οποία είναι εκπαιδευτικός στην Κοζάνη. Επιχείρησα να βρω εργασία και ξεκίνησα από την πρώτη μέρα της εγκατάστασης μου να μοιράζω βιογραφικά σε υπηρεσίες, δήμο, περιφέρεια, Πρόνοια κ.ά. μάταια όμως. Ενημερώθηκα για την παρουσία της Άρσις και για την ανάγκη που είχαν από την υποστήριξη εθελοντικής εργασίας και από την παρουσία κοινωνικού λειτουργού. Μπήκα στην ομάδα και ανέλαβα την συμβουλευτική υποστήριξη και την παροχή βοήθειας σε όλα τα επίπεδα των Ρομά που ζούσαν σε καταυλισμό στην περιοχή της Πτολεμαΐδας. Όταν φτάσαμε η εικόνα ήταν τραγική, παραπήγματα ετοιμόρροπα, λάσπες, βρωμιά και δυσωδία και μικρά παιδιά ξυπόλητα να παίζουν με μια μπάλα ποδοσφαίρου. Αυτή την εικόνα δε θα την ξεχάσω ποτέ συναντήσαμε τους γονείς και έπειτα συνδιαλεχθήκαμε με τα παιδιά κρατώντας ιστορικά και εξετάζοντας τα απαραίτητα χαρτιά που χρειάζονταν τα παιδιά για να γραφτούν στα δημόσια σχολεία της πόλης».

«Το νερό λιγοστό κάλυπτε μόνο 50-60 οικογένειες, αφού προσπαθούσαμε να ταχτοποιήσουμε γραφειοκρατικές εκκρεμότητες πηγαίνοντας στο Ειρηνοδικείο, στον Δήμο και έπειτα στους διευθυντές των σχολείων όπου και συναντούσαμε πάντα προβλήματα. Δεν τα ήθελαν στο σχολείο, αντιμετωπίσαμε μια πρωτοφανή αδιαφορία τα παιδιά προσπαθούσαν να πηγαίνουν στην ώρα τους πλυμένα και περιποιημένα προκειμένου να τα δεχτούν αλλά πολλά δεν ξαναπήγαν μετά την τρίτη φορά. Οι

διευθυντές των σχολείων τα αποδέχονταν γιατί δεν μπορούσαν να πράξουν διαφορετικά, φοβούμενοι τις δικαστικές ενέργειες στις οποίες θα προβαίναμε. Καταφέραμε να τα γράψουμε και να μισθωθεί ένα ταξί που θα τα πηγαινοέφερνε στο σχολείο τους, τα αποδέχτηκαν και μάλιστα στο σχολείο υπήρχε σχολική σύμβουλος που συνεργαζόταν μαζί μας για την καλύτερη εξέλιξη των παιδιών. Εθελοντισμός για μένα με λίγες λέξεις είναι γέμισμα, μάθηση, σχολείο, επικοινωνία, όρια, διάδραση, αγάπη και αλληλοβοήθεια».

Ο εθελοντισμός παρουσιάζεται ως μια έννοια διαφορετική και αποστασιοποιημένη από την φιλανθρωπία. Οι εθελοντές προσπαθούν και επιδιώκουν να αναπτύξουν μια εξισωτική σχέση με τους άλλους-ωφελομένους. Έχουν ως στόχο τους να βοηθήσουν τους ωφελομένους, επί της ουσίας βοηθώντας τους εαυτούς τους και επιδιώκοντας την κοινωνικότητα με τον «άλλο». Η προσφορά δεν είναι μονομερή και ακολουθεί μια κυκλική πορεία ανταλλαγής. Οι εθελοντές παρεμβαίνουν, συμμετέχουν ενεργά και νιώθουν παραγωγικοί ωριμάζουν μέσα από πρακτικές, περιστατικά που έχρηζαν άμεσης παρέμβασης και διαχείρισης. Δυσκολεύονταν να θέσουν όρια μέσα σε ένα πλαίσιο που δεν είχε οριστεί ιεραρχικά κάτι που τους επέτρεπε μια ελευθερία και ανεξαρτησία κινήσεων.

Αυτή η έλλειψη ιεραρχίας δημιουργούσε μια «παρέα» σύμφωνα με τις μαρτυρίες των εθελοντών, η οποία δημιουργήθηκε στηριζόμενη στις διαπροσωπικές σχέσεις των συμμετεχόντων, σε σχέσεις φιλίας και συνεργασίας. Η έννοια της παρέας²⁸ συγκροτείται γύρω από την αρχή του αυθορμητισμού και της απουσίας δεσμεύσεων, συνιστά μοντέλο κοινωνικότητας με πολιτικό περιεχόμενο. Οι εθελοντές προσφέρουν χωρίς να περιμένουν αντάλλαγμα αφού παρέχοντας βοήθεια στους άλλους, βοηθούν τον ίδιο τους τον εαυτό. Έτσι, μέσω της εθελοντικής τους εργασίας δηλώνουν έμπρακτα τη υποστήριξή τους και την αλληλεγγύη τους σε αυτούς που την έχουν ανάγκη.

²⁸ Πανόπουλος Π. “Επιστρέφοντας στον γενέθλιο τόπο: Οι τοπικοί σύλλογοι και η πολιτισμική κατασκευή του τόπου” στο Παπαταξιάρχης Ε.(2006), Περιπέτειες της Ετερότητας η Παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στην σημερινή Ελλάδα, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα σ94.

Έπειτα από τις μαρτυρίες των εθελοντών, ακολουθεί η διεξοδική περιγραφή της συμμετοχικής διαδικασίας και του διττού ρόλου, της ερευνήτριας και εθελόντριας-εκπαιδεύτριας της Άρσις.

4.3.Ο ρόλος της δασκάλας και οι νοηματοδοτήσεις των παιδιών μέσα και έξω από τον χώρο την Άρσις

Από τα πρώτα μαθήματα, αντιλαμβάνονται ότι με το κοφτερό μυαλό τους σου απαντούν τα πιο σύνθετα, αυτά που δυσκολεύουν τους άλλους, τα μάτια τους μαρτυρούν και εκφράζουν τα πάντα ακόμα και τα πιο δύσκολα, δε χρειάζονταν πολλές λέξεις. Η ωριμότητά τους είναι αποπληστική και η εξομολογητική παιδική τους αφέλεια επιτρέπει μια πρόωγη οικεία συμπεριφορά. Πολύ σύντομα σε αντιμετωπίζουν ως έναν σημαντικό άνθρωπο της καθημερινότητάς τους, αφού πρώτα έχουν προλάβει να σε κάνουν κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Εμπιστεύονται την ψυχή τους αρκεί να δείξεις τον πραγματικό και αληθινό σου εαυτό, αγάπη και πραγματικό ενδιαφέρον.

Την αγκαλιά την βάζουν πρώτη, την επιζητούν από μακριά και είναι τόσο σφιχτή που χάνεις την ισορροπία σου και πέφτεις κάτω. Έτσι, υποδέχονταν τους δασκάλους τους μαζί και εμένα χωρίς να έχει περάσει πολύς καιρός. Σου δείχνουν καθαρά αυτό που τους λείπει περισσότερο, ασφάλεια, αποδοχή και λίγη προσοχή. Καταφέρνουν με τον τρόπο θορυβώδες καμιά φορά, να σου το δείχνουν αλλά δε θέλουν να ξεχωρίζουν, θέλουν να είναι όπως τα άλλα παιδιά, σαν τους συμμαθητές τους, που τους θαυμάζουν αφού πάντα έχουν να πουν μια ιστορία για αυτούς, για την παρέα τους. Η ανάγκη για αφομοίωση και ενσωμάτωση στο όλον φαινόταν από την συμπεριφορά τους, άλλα παιδιά απαρνιόταν τον τόπο καταγωγής τους και τόνιζαν με τον τρόπο τους μέσα από τις συζητήσεις μας την Κοζάνη ως τόπο γέννησης τους, αποφεύγοντας να μιλήσουν για τους γονείς και το συγγενικό τους περιβάλλον αφού τα ξένα ονόματά τους μαρτυρούσαν την καταγωγή, ενώ άλλα ένιωθαν περήφανα και περιέγραφαν με λεπτομέρειες την χώρα προέλευσής τους.

Με ήλιο, βροχή και χιόνι περίμεναν έξω από την πόρτα για να ανοίξει η Άρσις, ερχόταν αμέσως μετά το σχολείο τους αρκετή ώρα πριν ξεκινήσει το μάθημά τους. Στο χώρο της οργάνωσης νιώθουν σαν στο σπίτι τους, ξεσηκώνουν με τις φωνές τους

την γειτονιά, που καμιά φορά τους έκανε παρατήρηση αφού τα μαθήματα άρχιζαν το μεσημέρι. Μολοταύτα, ο χώρος της Άρσις δεν ήταν και ο καταλληλότερος για τα παιδιά αφού ήταν αρκετά παλαιός, βρώμικος και καμιά φορά με απρόσκλητους επισκέπτες. Μια μέρα κατά την διάρκεια του μαθήματος πέρασε ένα ποντίκι κάτω από πόδια τους γεγονός που διέκοψε το μάθημα μας, το συμβάν προκάλεσε γέλια, τσιρίδες, πανικό ήταν ένα τραγελαφικό επεισόδιο που τα παιδιά θυμόταν πάντοτε. Στην αίθουσα καθόμασταν όλοι μαζί στο μεγάλο οβάλ τραπέζι για να μάθουμε, να παίζουμε, να μαλώσουμε, να αγαπηθούμε, να συζητήσουμε. Τους άρεσε να συζητούν για διάφορα θέματα κοινωνικά, πολιτικά, κ.ά. βιάζονταν να τελειώσει το μάθημα και οι ασκήσεις για να συζητήσουμε και να απαντήσουμε όλες τις ερωτήσεις και τις απορίες τους. Ρωτούν και απαντούν σαν ενήλικες, μέχρι και η στάση του σώματός τους δείχνει πως μεγάλωσαν προτού την ώρα τους. Δεν ζουν με αυταπάτες, ξέρουν καλά το περιβάλλον και τον προβληματικό όπως χαρακτήρισε ένας μαθητής κόσμο που ζουν. Οι ερωτήσεις πολλές και τόσο εύστοχες που σε πιάνουν αδιάβαστο, σαν να θέλουν να δοκιμάσουν τα αντανεκλαστικά σου.

Όση ώρα βρισκόμασταν στην τάξη εκμυστηρεύονταν τα όνειρα τους και τα σχέδια τους για το μέλλον διστακτικά, περισσότερο τους ένοιαζε η αντίδρασή μου στο άκουσμα αυτών παρά αν θα γίνουν πραγματικότητα. Πίστευαν βαθιά μέσα τους ότι τα σχέδια τους ίσως να είναι ακατόρθωτα χανόταν ο αυθορμητισμός τους και ο ενθουσιασμός τους γίνονταν σκυθρωπά και προβληματισμένα .

-«Φτωχός είναι ο κόσμος χωρίς εμάς», έτσι δεν είναι κυρία; Είπε ο Αρμάντο.

-«Έτσι είναι»! Απάντησα.

Οι ερωτήσεις τους σε κάνουν καμιά φορά να νιώθεις υπεύθυνος και ενοχικός. Έχουν δικαιώματα και τα γνωρίζουν πολύ καλά. Η συναναστροφή με τα παιδιά αυτομάτως αναδεικνύει λεπτά ζητήματα που κινούνται γύρω από ένα συναισθηματικά φορτισμένο σημείο αναφοράς, μέσα στην τάξη είσαι εσύ και εκείνα, στην αρχή της συνεργασίας μας ο ρόλος μας συνέπιπτε αφού η έρευνα γινόταν και από τις δυο πλευρές, από την πλευρά του ερευνητή-εθελοντή- δασκάλου και από την άλλη από το ίδιο το κομμάτι του αντικειμένου έρευνας συμμετέχοντα - εκπαιδευόμενου μέσα στο πεδίο δράσης.

Παρατήρησα πως μικρός Βασίλης μαθητής της Τετάρτης δημοτικού ενώ παρακολούθησε δυο, τρία μαθήματα δεν ξαναήρθε στην Άρσις, κάλεσα λοιπόν την

μητέρα του για να μάθω αν συνέβη κάτι στο παιδί. Η απάντηση της μητέρας ψυχρή, σύντομη και ξεκάθαρη: “Ο Βασίλης δε θα ξαναέρθει στην Άρσις γιατί είναι ο μοναδικός Έλληνας”. Ρώτησα αν συνέβη κάτι μεταξύ του Βασίλη και των συμμαθητών του σε περίπτωση που δεν είχε πέσει στην αντίληψη μου, μου απάντησε αρνητικά λέγοντας πως δεν είχε συμβεί τίποτα. Του άρεσε αλλά είναι επιλογή της να μην το ξαναστείλει. Το περιστατικό αυτό προμήνυε ότι ο ρόλος του δασκάλου απαιτούσε γέρα αντανακλαστικά και θα ακολουθούσαν και άλλα που θα έπρεπε να διαχειριστώ.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα όλοι με γνώριζαν με το μικρό μου όνομα αλλά οι μαθητές με αποκαλούσαν πάντοτε κυρία. Δεν βαριόταν ποτέ τις συζητήσεις και τα θέματα που τους απασχολούσαν ήταν πάντα επίκαιρα και διαχρονικά αλλά εξέφραζαν τις απορίες τους με έναν τρόπο που πολλές φορές αναγκαζόμουν να απαντώ με μισοκουβέντες και μονολεκτικά. Τα μεγαλύτερα παιδιά δεν ανοιγόταν εύκολα και πολλές φορές δεν καταλάβαιναν πως αυτοί οι άνθρωποι είναι εδώ και τους βοηθούν χωρίς να πληρώνονται. Πολλά από αυτά πίστευαν πως οι καθηγητές τους πληρώνονται και δεν έρχονται οικειοθελώς και αμισθί, ιδίως οι έφηβοι του Γυμνασίου. Γινόταν μια ανοιχτή κουβέντα για το ζήτημα αυτό αλλά ενώ έδειχναν να αντιλαμβάνονται τον λόγο της παρουσίας των εθελοντών, στα μάτια τους έβλεπες την αμφισβήτηση. Ζωηρά, γεμάτα ζωντάνια και αντίδραση στο καθετί που συνέβαινε. Στο χώρο που διαδραματιζόνταν αυτά υπήρχε χρόνος, διάθεση, πρόθεση να απαντηθούν ερωτηματικά που τα κουβαλούσαν ή δεν τολμούσαν να τα θέσουν στο σχολείο, στους γονείς τους, στους καθηγητές τους. Ήθελαν να αποβάλλουν ταμπέλες που τους έδιναν οι άλλοι, ίσως και η ίδια η κοινωνία. Στην προσπάθειά τους λοιπόν αυτή, έβαζαν οι ίδιοι στον εαυτό τους ταμπέλες πιστεύοντας πως είναι ταμπού να είσαι παιδί χωρισμένων γονιών, να είσαι άπορος, να είσαι παιδί αλκοολικού ή μετανάστη.

Το διαφορετικό δεν είναι σε καμία περίπτωση κατακριτέο, κάτι που ενώ οι ίδιοι το καταλάβαιναν γιατί το βίωναν, κοντά τους και εγώ, ήθελαν να εξαλείψουν την όποια διαφορετικότητα και να ομογενοποιηθούν ξεθωριάζοντας το στίγμα το οποίο ένιωθαν ότι είχαν. Η αποδοχή της Άρσις ως επίσημος φορέας, οι άνθρωποι που το απάρτιζαν αλλά και η τοπική κοινωνία που την στήριζε με πολλούς τρόπους, για τα παιδιά ήταν η εξάλειψη αυτή, ήταν ένας “παραγκωνισμός” του αποκλεισμού και ας γνώριζαν πως

η αίσθηση αυτή ήταν στιγμιαία . Εξηγείται στην διαφορετική συμπεριφορά τους εκτός του χώρου της Άρσις, σε εκδηλώσεις που έπαιρναν μέρος ή σε εκδρομές, κυρίως στα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης. Το πέρασμα από την κεντρική πλατεία ήταν ένα πέρασμα από την μια όχθη στην άλλη, από τη μια η προετοιμασία, τα εφόδια, η υποστήριξη και από την άλλη η αντιμετώπιση των άλλων, αυτών που αποτελούσαν το όλον. Παρατήρησα πως περισσότερο κοιτούσαν γύρω τους και σκέφτονταν με ένα ίχνος αγωνίας πως τους βλέπουν οι άνθρωποι που βρισκόταν στον χώρο της πλατείας, βρισκόμενοι όμως σε έναν «κλοιό ασφαλείας», που ήταν φτιαγμένος από εθελοντές, δασκάλους συνοδούς. Ύψωναν το ανάστημα τους, ασυναίσθητα εκείνη την στιγμή ένιωθαν «κάποιοι» σαν να έπαιρναν υπόσταση. Φαινόταν ότι η αποδοχή ήταν το κίνητρο, εκείνο που τους εξίταρε, το άλφα και το ωμέγα της συμμετοχής και της όλης προσπάθειας τους.

Η υπομονή σύμμαχος της προσπάθειας αυτής, ο διάλογος και η ανταλλαγή απόψεων σωτήρια. Απολάμβανα τις συζητήσεις με τα παιδιά μετά το μάθημα, το πρόγραμμα μας προσαρμόζονταν ανάλογα με τις ανάγκες και τη διάθεση των παιδιών. Στο τέλος των μαθημάτων, ζωγραφίζαμε, παίζαμε επιτραπέζια παιχνίδια και δημιουργούσαμε με πλαστελίνη και χαρτί, μου έδειχναν αυτά που έμαθαν στο μάθημα των εικαστικών και μαζί τους έμαθα και εγώ. Το αγαπημένο τους παιχνίδι είναι η κρεμάλα το διασκεδάζουν πολύ αποτελούσε έναν ακόμη έξυπνο τρόπο για να διορθώνουν τα ορθογραφικά τους λάθη, παίζοντας. Αφιέρωσαμε αρκετή ώρα από το μάθημά μας για τον τόπο καταγωγής τους, μου μίλησαν για την πατρίδα τους την Αλβανία αλλά παιδιά με ύφος περήφανο και σίγουρο και άλλα απαντούσαν χαμηλόφωνα και ντροπαλά.

Τα περισσότερα προέρχονταν από χωριά, μου ανέφεραν όμως την πρωτεύουσα και τις πιο γνωστές πόλεις της χώρα τους. Τίρανα, Αργυρόκαστρο, Κορυτσά, Χειμάρρα και από χωριά την Μπίστρισα, το Λάμποβο κ.ά. Ενθουσιασμένα μου δήλωσαν στο τελευταίο μάθημα πως θα πάνε διακοπές στην Αλβανία στους συγγενείς τους, δεν εξέλειπαν και οι περιπτώσεις παιδιών που ανά τακτά χρονικά διαστήματα την επισκέπτονταν με τους γονείς τους που ακόμη κρατούσαν στενές επαφές, αφού την έχουν συνδέσει με αγαπημένα πρόσωπα, βιώματα και έντονες συναισθηματικές μνήμες, είναι ένα κομμάτι τους που άλλοτε το θάβουν σαν να μην υπάρχει και άλλοτε το αναδεικνύουν σε κάθε τους ευκαιρία.

Έκανα συζητήσεις και με μεγαλύτερα ηλικιακά παιδιά, συγκεκριμένα του Γυμνασίου στην πλειοψηφία τους αγόρια. Δίσταζαν να μου απαντήσουν ή οι απαντήσεις τους ήταν μετρημένες και αόριστες. Καθοδήγησαν την συζήτηση, καταλήγοντας στο γεγονός πως είχαν πολλά χρόνια στην Ελλάδα ή ότι γεννήθηκαν εδώ, γρήγορα κατάλαβα πως δεχόμουν καταγιισμό ερωτήσεων που αφορούσαν τον τόπο καταγωγής μου, την οικογένεια μου, την προσωπική μου κατάσταση και έπειτα τις σπουδές μου. Άδραξα την ευκαιρία και τους ρώτησα αν θα ήθελαν να σπουδάσουν και τι; Ποιο επάγγελμα είναι εκείνο που τους τραβά το ενδιαφέρον και γιατί; Η απάντηση στο τελευταίο ερώτημα ήρθε αμέσως από τα αγόρια, πρώτος απάντησε ο Ένι “ποδοσφαιριστής κυρία για να βγάλω λεφτά” ακολούθησε μια σειρά επαγγελματιών όπως σεφ, μάγειρας, ηλεκτρολόγος, πληροφορικός, μηχανικός κ.α. Επίσης, είχα την χαρά να κουβεντιάσω με δυο δεσποινίδες της Τρίτης Γυμνασίου, στο διάλειμμα μου εκμυστηρεύτηκαν τα όνειρα και τα επαγγελματικά τους σχέδια, η συζήτηση ήταν σύντομη και χαλαρή. Η Έλενα θέλει να γίνει δασκάλα, αλλά μου τόνισε τα αξεπέραστα προβλήματα που αντιμετωπίζει με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών, όπως και όλα τα παιδιά τόσο στο σχολείο όσο και στην Άρσις. Από την άλλη, η Μαρία θέλει να γίνει κομμώτρια και να ανοίξει δικό της κομμωτήριο γιατί όπως δήλωσε, είναι ένα επάγγελμα κερδοφόρο.

Είναι φανερό πως οι συνθήκες διαβίωσης δεν τους επιτρέπουν να κάνουν όνειρα για το μέλλον, απεναντίας έχουν συμβιβαστεί με την σκληρή πραγματικότητα, γνωρίζοντας τις δυσκολίες περισσότερο από τον καθένα, αφού τις ζουν καθημερινά. Δεν τρέφουν αυταπάτες, αν και τα όνειρα είναι δωρεάν, δεν κάνουν πολλά ή ντρέπονται να τα μοιραστούν φοβούμενοι την αντίδραση του συνομιλητή τους. Από τον σύντομο διάλογο προέκυψαν και άλλα ζητήματα, όπως η ρατσιστική συμπεριφορά και η αποδοχή.

–“Στην αρχή όλοι οι συμμαθητές μας μόλις έμαθαν πως καταγόμαστε από την Αλβανία ήταν καχύποπτοι και δεν έκαναν παρέα μαζί μας πέρασε αρκετός καιρός μέχρι να γίνουν φίλοι μας. Εμένα με βοήθησε η Έλενα που είχε καταφέρει να κάνει πρώτη φίλες, μου τις γνώρισε και από τότε...” παύση!

- “Τότε τι”; Ρώτησα.

-“Άρχισα να μισώ λιγότερο το σχολείο” μου είπε ξεσπώντας σε γέλια!

Γελάσαμε όλοι, μερικοί μάλιστα κούνησαν συγκαταβατικά το κεφάλι τους. Η κ. Άννα μοιράστηκε την δική της εμπειρία με ένα μαθητή που ήταν ιδιαίτερα ζωηρός, πείραζε τους συμμαθητές του με χειρονομίες και βρισιές. Προσπαθούσε να τους μεταδώσει τον δικό του τρόπο συμπεριφοράς πέρα από κανόνες και όρια. “Το μόνο που επιζητούσε ήταν προσοχή, τόσο της δικής μου όσο και των συμμαθητών του, ήταν συναισθηματικά φορτισμένος και ξέσπασε, γρήγορα όμως σταμάτησε όταν αντιλήφθηκε πως οι συμμαθητές του απείχαν” μου είπε.

4.4. Το κέρασμα και οι αντιδράσεις των παιδιών

Στο τέλος των μαθημάτων μοίραζα στα παιδιά το κολατσιό τους, κάναμε διάλειμμα τρώγοντας και συζητώντας. Αστεία και πειράγματα ήταν απαραίτητα τόσο κατά την διάρκεια των μαθημάτων όσο και των διαλειμμάτων. Δεν δέχονταν να πάρουν όλα τα παιδιά το φαγητό τους, αρνούνταν. Ντρέπονταν και ένιωθαν αμήχανα, ειδικά τα μεγαλύτερα σε ηλικία ενώ τα μικρότερα τα έπαιρναν με χαρά. Ήθελαν να βάλουν το φαγητό στην σχολική τους τσάντα για να μην κρατούν την σακούλα και τους δουν, έδωσα στον Μιχάλη που ήταν μαθητής γυμνασίου το σακουλάκι με το φαγητό του και ενώ με ευχαρίστησε ευγενικά φεύγοντας το άφησε στην άκρη της εξώπορτας. Το “κέρασμα” τους ήταν αρτοσκευάσματα και γλυκά που συγκεντρώνονταν από φούρνους και ζαχαροπλαστεία της πόλης, περισσεύματα της ημέρας ή δωρεές των μαγαζιών ή διάφορα φαγώσιμα που έφτιαχναν ή αγόραζαν οι εθελοντές και οι δάσκαλοι.

Έτρωγα μαζί τους μερικές φορές και πάνω στην συζήτηση εκμυστηρεύονταν μυστικά, φοβίες τους και τόσα αλλά πρώτα όμως θα έπρεπε να κερδίσουν την εχεμύθεια σου και εσύ την συμπάθεια και την εμπιστοσύνη τους. Η κίνηση μου να τρώω και εγώ από το φαγητό τους για εκείνα είχε την σημασία του, κάτι που δεν έγινε αμέσως αντιληπτό από την πλευρά μου. Το εξέλαβαν ως μία εξίσωση, μια εξομοίωση που την είχαν ανάγκη. Ένας διαχωρισμός που ξαφνικά εξαφανίστηκε τρώγοντας από την μπουκιά τους. Προκαλώντας σύγχυση στα μέχρι τώρα διακριτά όρια εθελοντών-ωφελουμένων. Κι όμως μετά από εκείνη την μέρα δεν έχανε σχεδόν κανείς το κέρασμά του.

Είχαμε μάθημα τουλάχιστον τρεις φορές την εβδομάδα αμέσως μετά σχολείο τους, μια Τρίτη λοιπόν πριν έρθουν τα παιδιά, μπήκε μια ηλικιωμένη ζητώντας ψωμί. Ρούχα παλιά, πρόσωπο γερασμένο και δυο μάτια γεμάτα σπίθες είχαν όρεξη για κουβέντα και όχι τόσο για ψωμί. Διηγήθηκε την δική της ιστορία και ήταν τόσο αληθινή σαν αυτές των καθημερινών “φυσιολογικών” ανθρώπων. Με ρώτησε αν θα μπορούσε να έρχεται όποτε θέλει για να παίρνει κάτι να τρώει και πότε είχα χρόνο για λίγη κουβέντα. Μια ρεαλιστική εικόνα, μιας πραγματικότητας που πλήγεται από την φτώχεια, την ανέχεια, την μοναξιά και την αδιαφορία. Όλα πρωτόγνωρα μα και γνώριμα, όταν αντικρίζεις ωμά μια πραγματικότητα, αξιολογείς και κρίνεις διαφορετικά αλλιώς πάντως από ότι συνήθως. Οι εικόνες σκληρές, η κρίση κάνει έκδηλη την παρουσία της, έχει πρόσωπο και «χτυπάει» ανθρώπους ανεξαρτήτου ηλικίας, καταγωγής και μορφωτικού επιπέδου.

Αφού της έδωσα τα χθεσινά λιγοστά φαγώσιμα που υπήρχαν στην κουζίνα, της ημέρας δεν τα είχαν φέρει ακόμη, με ευχαρίστησε σφίγγοντας το χέρι μου και δίνοντας ευχές μέχρι να φτάσει στην έξοδο της πόρτας. Καθημερινά μοιράζονταν ψωμί, φαγητά και είδη πρώτης ανάγκης στα παιδιά, στους γονείς των παιδιών αλλά και σε οποιονδήποτε είχε ανάγκη. Ομολογουμένως, για κάποιον που τα βίωνε για πρώτη φορά αυτές οι εικόνες δημιουργούσαν μια απροσδιόριστη αναστάτωση και σοκ. Ήταν ασυνήθιστες εικόνες για την πόλη της Κοζάνης, μολονότι που η οικονομική κρίση την έπληξε σε όλους τους τομείς της και την κατέτασσε μεταξύ των πρώτων πόλεων σε ποσοστά ανεργίας.

Το κέρασμα λειτουργούσε ως επιβράβευση κυρίως στα παιδιά του δημοτικού δεν συνέβαινε όμως το ίδιο και στα μεγαλύτερα παιδιά του Γυμνασίου και του Λυκείου. Το κέρασμα δίνονταν από τις υπεύθυνες του χώρου επειδή όμως τα μαθήματά μας ξεκινούσαν πριν έρθουν εκείνες άνοιγα την Άρσις και στο τέλος του μαθήματος έδινα το κέρασμα στα παιδιά. Οι αντιδράσεις ήταν ποικίλες, όταν τους τα μοίραζαν οι κυρίες- υπεύθυνες ήταν λιγομίλητα και ψυχρά καθώς, ήταν αυστηρές και τους υπενθύμιζαν βασικούς κανονισμούς, όπως να μην πετάνε σκουπίδια και να κρατούν τον χώρο καθαρό. Από την άλλη, τους τα μοίραζαν χωρίς μέτρο είτε επειδή τα λυπόταν είτε επειδή ήθελαν να τα «κερδίσουν» και να φτιάξουν την σχέση τους και να μην τους γίνονται «κακός μπελάς» όπως έλεγαν. Οι αντιδράσεις των παιδιών διαφορετικές αλλά έπαιρναν το κέρασμα και το πετούσαν έξω και άλλα το

σκορπούσαν μέσα στον χώρο. Λόγω της οικειότητας και της φιλίας που είχε αναπτυχθεί μεταξύ μας, τα παιδιά ήταν περισσότερο αυθόρμητα και θερμά, τα μικρότερα ανταπέδιδαν με μια αγκαλιά και ένα φιλή ενώ τα μεγαλύτερα με ένα ευχαριστώ, νεύμα και πειράγματα. Σχολίαζαν το κολατσιό τους, γελούσαν μέσα σε κλίμα χαλαρό και ευδιάθετο. Αν το κέρασμα δεν ήταν στις προτιμήσεις τους δεν το έπαιρναν, το άφηναν να το πάρει κάποιος άλλος όπως έλεγαν.

Η ανταλλαγή και η αλληλοβοήθεια αποκτούσαν άλλη σημασία στον χώρο της εθελοντικής οργάνωσης. Ο διαχωρισμός εθελοντή–συμμετέχοντα και δότη-αποδέκτη επαναπροσδιορίζει την σχέση αυτή, ο δότης προσφέρει και ο δέκτης αποδέχεται την προσφορά την οποία νιώθει πως θα πρέπει να την ανταποδώσει με κάποιο τρόπο. Η πρόθεση αυτή στηρίζεται στην παραπάνω εξισωτική πράξη, όταν ο εθελοντής και ο συμμετέχων μοιράζονται το ίδιο κέρασμα και οι δυο. Κατά τον Mauss(1979) κλειδί για την κατανόηση της αμοιβαιότητας στην ανταλλαγή είναι η τριαδική δομή του δώρου(κεράσματος):οι υποχρεώσεις της συμπεριφοράς, της αποδοχής και της ανταπόδοσης. Το κοινωνικό περιεχόμενο του εθελοντισμού διαμορφώνεται μέσα από την κατά περίπτωση πραγματοποίηση των τριών αυτών υποχρεώσεων. Αναδεικνύεται η σημασία της ανταλλαγής. Το κέρασμα εκτός από ανταλλαγή ανάμεσα σε πρόσωπα και πράγματα, συμβολίζει, εκφράζει μεταφορικά και συγκροτεί την πολιτισμική ταυτότητα του δότη και του αποδέκτη²⁹. Ουσιαστικά το “κέρασμα” διαπλέκεται σε δίκτυα ανταλλαγής που οδηγούν σε σχέσεις φιλίας και παρέας, σχέσεις που δημιουργούνται και συσφίγγονται πλαισιωμένες από την συγκεκριμένη εθελοντική ομάδα.

4.5.Η σημασία της συμμετοχής για τους εκπαιδευόμενους και οι αντιδράσεις τους έξω από το πεδίο έρευνας

Η συμμετοχή σε πολιτιστικά δρώμενα της πόλης, σε θεατρικές παραστάσεις, στη διοργάνωση εκδηλώσεων, γιορτών, στο εικαστικό εργαστήρι εξορμήσεις στη φύση, επισκέψεις σε εκθέσεις ζωγραφικής, είναι μερικές από τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχαν οι εκπαιδευόμενοι. Τα παιδιά διοργάνωναν γιορτές και έστηναν θεατρικά, δημιουργούσαν κάθε Σάββατο, κατασκευές, ημερολόγια, κάρτες,

²⁹ Παπαταξιάρχης Ε. Παραδέλλης Θ.(2006), Ταυτότητες και Φύλο στην σύγχρονη Ελλάδα, εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα σ211.

κοσμήματα και ό,τι τους επέτρεπε η φαντασία τους. Έβρισκαν ενδιαφέρουσες τις εκδηλώσεις αυτές και δεν έχαναν καμιά, η συμπεριφορά τους έξω από το πεδίο δράσης, έξω από τον χώρο της Άρσις είναι άξια παρατήρησης και ανάλυσης αφού για τα παιδιά ήταν ένα πείραμα αποδοχής και αφομοίωσης με το σύνολο.

Το πέρασμα από την κεντρική πλατεία ως ομάδα τους γέμιζε αυτοπεποίθηση και περηφάνια φαινόταν στο περπάτημά τους, ύψωναν το ανάστημά τους και κοιτούσαν γύρω τους. Ο κόσμος τους ρωτούσε από ποιο σχολείο είναι ή σε ποια εκδήλωση πηγαίνουν. Ακόμη και οι πολύ μικροί μαθητές άφηναν τα χέρια των συνοδών και δασκάλων τους για να δηλώσουν με αυτόν τον τρόπο την ωριμότητά τους, είχαν ανάγκη να δείξουν ηχηρά την παρουσία τους. Πρόσεχαν η συμπεριφορά τους να είναι προσεγμένη για να έχει συνέχεια η συμμετοχική τους παρουσία στις εκδηλώσεις, η αντίθεση μεγάλη αφού η συμπεριφορά τους στην Άρσις ήταν διαφορετική.

Τα παιδιά συγκεντρώνονταν στην Άρσις, με την βοήθεια των εκπαιδευτών οργανώνονταν σε ομάδες πριν ξεκινήσουν να πάνε στις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνταν εκτός Άρσις. Μια μερίδα παιδιών αρνούνταν να ενταχθούν στο γκρουπ με τα άλλα παιδιά και ξεκινούσαν μόνα τους για τον προορισμό. Ντρεπόταν και έβρισκαν τις πιο απίθανες δικαιολογίες λέγοντας ψέματα είτε έφταναν μόνα τους πριν από το γκρουπ είτε απείχαν. Αρνούνταν να φωτογραφηθούν, έδειχναν με την συμπεριφορά τους να απομακρύνονται σιγά σιγά από την Άρσις.

Συγκεκριμένα στην αποκριάτικη εκδήλωση της Άρσις, που έλαβε χώρα σε μια κεντρική καφετέρια της πόλης, συμμετείχαν όλοι οι μαθητές, μασκαρεύτηκαν, διασκέδασαν, τραγούδησαν με την ψυχή τους. Οι μεγάλοι επιβάλλονταν με ευκολία στους μικρότερους, δεν έλειψαν οι αψιμαχίες, σε μια αναμνηστική φωτογραφία στο τέλος της εκδήλωσης, ξέσπασαν αυθόρμητα σε χειροκροτήματα και ξαφνικά άρχισαν να φωνάζουν συνθηματικά σε κλίμα ευφορίας “Σαλί Μπερίσα” και ας μην γνώριζαν οι περισσότεροι ποιος ήταν. Δήλωναν την παρουσία τους στο κέντρο της πόλης ανάμεσα στην πλειοψηφία των ντόπιων. Η επιλογή του χώρου δεν ήταν τυχαία, οι αντιδράσεις εκτός του πεδίου δράσης σε έναν χώρο πρωτόγνωρο και κεντρικό ποικίλες. Ήταν η μετάβαση της θεωρίας στην πράξη, η ενσωμάτωση και η συναναστροφή τους με τους πολλούς, πραγματικότητα. Στα πρόσωπα τους διέκρινες έναν φανερό και υπέρμετρο ενθουσιασμό, εκείνη τη μέρα ένιωσαν ένα με το όλον και

ήταν περήφανα που κανένας δεν ντρεπόταν για αυτά απεναντίας μάλιστα, όλα έγιναν προς τιμήν και ευχαρίστηση τους.

Θα ήταν δόκιμο να διευκρινιστεί για άλλη μία φορά ότι γίνεται καταγραφή αντιλήψεων και αναπαραστάσεων των εθελοντών- συμμετεχόντων, των εκπαιδευτών- εκπαιδευομένων προβάλλοντας την ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ τους και την ερμηνεία αυτών μέσα από την δική τους οπτική γωνία η οποία ενδέχεται να είναι διαφορετική από αυτή των ίδιων των παιδιών- συμμετεχόντων ανάλογα με το πώς εκείνα τις βιώνουν.

Τα παιδιά μέσα στην τάξη (η συγκεκριμένη δεν παραπέμπεται στην αυστηρά τυπική μορφή τάξης ενός δημόσιου σχολείου αλλά ενός χώρου στον οποίο πραγματοποιούνται τα μαθήματα του Ελεύθερου Σχολείου αλλά και των δράσεων της οργάνωσης), κινούνται σε ένα πλαίσιο συλλογικότητας και ομαδικότητας που τους απελευθερώνει από την παθητική ακρόαση βοηθώντας τα να αναπτύξουν την αυτενέργεια, την αυτογνωσία και την αυτοκριτική αφού κάθε στιγμή συγκρίνουν τον εαυτό τους με τους άλλους. Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία περιορίζει τον ανταγωνισμό και τον εγωισμό τους και αναπτύσσει την συνεργασία, τον αμοιβαίο σεβασμό, την αλληλεγγύη, την αλληλοβοήθεια και την ανάληψη προσωπικής και συλλογικής ευθύνης³⁰. Όλα τα παραπάνω νοηματοδοτούνται μέσω της βιοματικής διδασκαλίας, μέσω παραστάσεων και καταστάσεων που βίωναν τα παιδιά στον χώρο της Άρσις, εικόνες που τα διευκόλυναν να ανακαλύψουν και άλλες πτυχές του εαυτού τους αλλά και να κατανοήσουν βαθιά το φαινόμενο του εθελοντισμού και τα χαρακτηριστικά του.

Ο εκπαιδευτής ακολουθούσε ένα ευέλικτο και ελαστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο διαμορφώνονταν ανάλογα με τις ανάγκες και τις μαθησιακές αδυναμίες των παιδιών, χωρίς αυστηρούς χρονικούς ακόμη και χωροταξικούς περιορισμούς, απαγορεύσεις και όρια. Έτσι, δημιουργούνταν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για έναν πειραματισμό διδακτικών πρακτικών αποφεύγοντας το παρωχημένο δασκαλοκεντρικό πρότυπο διδασκαλίας. Ο εκπαιδευτής παρατηρεί τα παιδιά να

³⁰ Κανάκης Ι.(1987), Η οργάνωση της διδασκαλίας μάθησης σε ομάδες εργασίας, Αθήνα, σ161 και Χρυσοφίδης Κ.(1994), Βιοματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ68 και 98.

αναπτύσσουν δεξιότητες, σχέσεις τόσο με τα υπόλοιπα παιδιά, με τον δάσκαλο, με τους εθελοντές του χώρου όσο και με άτομα εκτός του χώρου της Άρσις. Παρεμβαίνει μόνο όταν κρίνει ότι τα παιδιά δεν μπορούν να διαχειριστούν δυσκολίες της ομάδας. Το Ελεύθερο Σχολείο δεν εστίαζε μόνο στην επίλυση μαθησιακών δυσκολιών ούτε στις επιδόσεις των μαθητών, αλλά επικεντρώνονταν στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν σε σχέση με το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον, στην παρατήρηση και στη διαμόρφωση της συμπεριφορά τους εξαιτίας των έντονων αλληλεπιδράσεων και αντιθέσεων. Από την σκοπιά των παιδιών, το εισιτήριο αποδοχής, αφομοίωσης, εξέλιξης και καταξίωσης πρώτα μέσα στην τάξη και έπειτα στο κοινωνικό σύνολο είναι να έχουν καλή απόδοση στα μαθήματα και να δείχνουν καλή διαγωγή.

Παρατηρείται ότι οι σχέσεις των παιδιών, γηγενών- αλλοδαπών στο πλαίσιο της Άρσις, είναι γενικά καλές αφού όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά τόσο λιγότερες ρατσιστικές συμπεριφορές παρουσιάζουν. Παρολαυτά, οι σχέσεις τους αμφισβητούνται, δοκιμάζονται και ανατρέπονται έξω από τον χώρο της Άρσις. Η ενσωμάτωση και η αφομοίωση θα εξαρτηθεί από την πολιτισμική ετοιμότητα των άλλων, την αντιλαμβάνονται και αυτό φαίνεται παραπάνω στην προσπάθειά τους να αποκρύψουν την εθνική ταυτότητα και την καταγωγή τους. Το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης εμφάνισης τέτοιων φαινομένων αποδίδεται πρώτα στο οικογενειακό περιβάλλον αφού η ισορροπία μεταξύ οικογένειας και σχολείου είναι λεπτή και θα πρέπει να διατηρηθεί.

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ενσωμάτωση νοείται ως μια διαδικασία ελληνοποίησης των παιδιών μεταναστών, αποδοχής από την πολυπολιτισμική κοινωνία και αυτό γίνεται φανερό από την πρόθεση τους να αποκρύψουν την καταγωγή τους και ακόμη και τα ονόματά τους. Αυτά προκύπτουν από τις καταγραφές και τις συμπεριφορές των εκπαιδευομένων μέσα και έξω από το πεδίο έρευνας. Το πέρασμα από την δημόσια πλατεία αποτελεί ένα δείγμα της αντιμετώπισής τους από τους άλλους, επιζητούν την αποδοχή και την επιβεβαίωση όταν αυτή γίνει χειροπιαστή τους γεμίζει αυτοπεποίθηση και τους χαρίζει ψυχική ανάταση. Δεν θα πρέπει να παραβλεφτεί το γεγονός ότι συνοδεύονταν από τους εθελοντές της Άρσις, οι οποίοι λειτουργούσαν ως δικλίδα ασφαλείας και προστασίας, ίσως το γεγονός αυτό να επηρέαζε την «εκ του ασφαλούς» συμπεριφορά τους.

Η πολιτισμική διαφορά λοιπόν γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, όχι μόνο στο πλαίσιο διαπροσωπικών σχέσεων αλλά και σε συνθήκες όπου ορισμένου τύπου συλλογικότητες αναλαμβάνουν παρεμβάσεις που απευθύνονται σε πολιτισμικά “άλλους”³¹. Οι αντιδράσεις των άλλων καθόριζαν και διαμόρφωναν σε μεγάλο βαθμό την συμπεριφορά και τις αντιδράσεις των παιδιών μέσα και έξω από τον χώρο της Άρσις. Η επαφή των εθελοντών και συμμετεχόντων, των εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων με τους «άλλους» μέσα και έξω από το πεδίο δράσης, δημιουργεί τέτοια αλληλεπίδραση που αναδιαμορφώνει στάσεις και υιοθετεί συμπεριφορές ανάλογα με τα ερεθίσματα που δέχονται με την εναλλαγή του περιβάλλοντος.

4.6. Ο σχολικός εκφοβισμός ως πράξη απόρριψης

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται περιστατικά βίας -σωματικής ή ψυχολογικής- σύμφωνα με τις μαρτυρίες παιδιών της Άρσις, που βίωσαν είτε στο χώρο του δημόσιου σχολείου είτε στο χώρο του Ελεύθερου Σχολείου της Άρσις. Η επαφή των παιδιών-μεταναστών με τους ντόπιους συμμαθητές δημιουργεί έντονες αλληλεπιδράσεις. Τα περιστατικά που ακολουθούν περιγράφουν την καθημερινότητα των παιδιών και την αντιμετώπιση τους από τους άλλους αλλά και πως τα παιδιά εκλαμβάνουν τέτοιου είδους συμπεριφορές ως απόρριψη. Επίσης, παρουσιάζεται ο τρόπος διαχείρισης τέτοιων καταστάσεων από τους εκπαιδευτές του Ελεύθερου Σχολείου και την ομάδα της Άρσις που ενισχύουν την προσπάθεια αντιμετώπισης από διάφορους επίσημους φορείς αλλά και αναπληρώνουν κενά αρμόδιων υπηρεσιών. Η επιθετική συμπεριφορά η οποία είναι εσκεμμένη, απρόκλητη και επαναλαμβανόμενη, κατευθύνεται προς άτομα που εκλαμβάνονται ως αδύναμα, είτε σωματικά είτε ψυχολογικά³². Τα επεισόδια που ακολουθούν μας δίνουν πολλά στοιχεία, χαρακτηριστικά για τις μορφές της βίας στον σχολικό εκφοβισμό, τα χαρακτηριστικά των παιδιών που ασκούν βία, και τις συνέπειες της τόσο για τα παιδιά που γίνονται αποδέκτες της βίας όσο και για αυτά που ασκούν βία. Από τις πιο

³¹ Παπαταξιάρχης Ε.(2006), “Τα Άχθη της Ετερότητας” Περιπέτειες της ετερότητας Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα, εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ65.

³² Καραβόλτσου Α.(2013), Συνοπτικό Εγχειρίδιο Αντιμετώπισης Εκπαιδευτικών Σχολικού Εκφοβισμού Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Αθήνα (Το εγχειρίδιο αποτελεί μέρος ερευνητικής παρέμβασης στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Προαγωγή και Αγωγή Υγείας, στο Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εργαστήριο Υγιεινής & Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής)

σημαντικές πληροφορίες όμως, είναι οι παράγοντες κίνδυνου που δημιουργούν πρόσφορο περιβάλλον για περιστατικά βίας και αυτοί αναφέρονται στο σχολείο, στην οικογένεια και στην κοινότητα.

Το σχολείο είναι ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, που εστιάζει στην κάλυψη συγκεκριμένης ύλης και ελλείπει προγραμμάτων ψυχοκοινωνικής αγωγής δεν υπάρχει χρόνος για να φροντιστεί η συναισθηματική κατάσταση των παιδιών. Συχνή είναι επίσης η έλλειψη συνεργασίας σχολείου και οικογένειας. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την κοινωνική ανισότητα, τις κοινωνικές νόρμες που ανέχονται και ενθαρρύνουν τη βία και τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που καλλιεργούν την εγκληματικότητα, συγκαταλέγονται στους παράγοντες κίνδυνου που δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την εκδήλωση βίας.

Κύριο μέλημα λοιπόν στην Άρσις, είναι να αμβλύνει κάποια ιδιαίτερα γνωρίσματα του εντός της Άρσις σχολικού κλίματος, που διαμορφώνουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Στόχος, είναι η παροχή στήριξης για την καταπολέμηση των παραγόντων κίνδυνου βίας που πηγάζουν από την οικογένεια και τις σχέσεις μεταξύ των μελών της, και φυσικά με τη στάση και τις δράσεις να κάνει φανερή την αποδοχή της διαφορετικότητας. Γενικά, το σχολείο να μην είναι πρόσφορο περιβάλλον για κάθε είδους διάκριση.

Ξεκινώντας λοιπόν, από την οικογένεια η ομάδα της Άρσις γνωρίζει τους γονείς των παιδιών. Είναι υποχρεωτική μια συνέντευξη των γονιών-κηδεμόνων με κοινωνικό λειτουργό ή ψυχολόγο της ομάδας πριν το παιδί ξεκινήσει μαθήματα, ώστε να υπάρχει μια συνολική εικόνα του παιδιού και του περιβάλλοντος που ζει. Ταυτόχρονα, εφόσον ζητηθεί, η ομάδα των ψυχολόγων της Άρσις παρέχει συμβουλευτική υποστήριξη στις οικογένειες, σε διάφορα προβλήματα που πιθανόν να αντιμετωπίζουν. Τονίζεται πάντα στους γονείς πως η συνεργασία είναι απαραίτητη για την εξέλιξη του παιδιού σε όλα τα επίπεδα και είναι κομμάτι βασικό καθόλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Βέβαια, παρά την πρόθεση παρέμβασης της ομάδας ψυχοκοινωνικής στήριξης, σε πολλές των περιπτώσεων δεν καταφέρνει να διαχειριστεί με επιτυχία τα περιστατικά βίας.

«Επίκεντρο μας είναι ο μαθητής, οι εκπαιδευτικές και όχι μονό ανάγκες του. Βασικό κριτήριο είναι το παιδί να είναι χαρούμενο και να νιώθει ασφάλεια μέσα στην ομάδα που είναι. Θέλουμε να ενισχύσουμε τη διαφορετικότητα χωρίς να δημιουργείται ανισότητα. Θέλοντας να φροντίσουμε την ψυχοκοινωνική εξέλιξη των μαθητών, λειτουργούμε ομάδες έφηβων, όπου οι έφηβοι του σχολείου μας μπορούν να εκφραστούν, να μιλήσουν για ότι τους απασχολεί, να πάρουν τη στήριξη που χρειάζονται για καταστάσεις που τους απασχολούν και να μάθουν να αποδέχονται τους συμμαθητές τους, καθώς θα γνωρίζουν την ξεχωριστή ιστορία του καθενός» είπε η κ.Μαρία ψυχολόγος- εθελόντρια της Άρσις.

Τα παιδιά συμμετέχουν σε εκδηλώσεις, εκπαιδευτικές εκδρομές και με τη βοήθεια των εικαστικών εργαστηρίων τους δίνεται η ευκαιρία να αναδείξουν τις δεξιότητες τους και να εκφραστούν δημιουργικά. Παράλληλα, σημαντική είναι η συνεχής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για να είναι έτοιμοι να διαχειριστούν καταστάσεις περά από το ακαδημαϊκό κομμάτι, οργανώνονται συχνά εκπαιδευτικά σεμινάρια σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς, όπως το ΚΕΔΔΥ(Κέντρο Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών).

Δείχνουν ότι χρειάζονται στήριξη και καθοδήγηση για να νιώσουν άνετα να μιλήσουν για προσωπικές τους δυσκολίες και να τις αντιμετωπίσουν. Στο ελεύθερο σχολείο η παροχή αυτών είναι πρωταρχικός στόχος και το εκπαιδευτικό κομμάτι ακολουθεί. Παρατηρείται ότι τα παιδιά ανταποκρίνονται σε αυτό, έχουν κάνει την Άρσις σπίτι τους, επιλέγουν να περνάνε εκεί περισσότερες ώρες από όσο διαρκεί το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα, έχουν χτίσει σχέσεις εμπιστοσύνης με τους εκπαιδευτικούς και νιώθουν ότι είναι μια ομάδα.

Εδώ αξίζει να αναφερθούν περιστατικά παιδιών, όπως τα μεταφέρουν οι εκπαιδευτές ανάμεσα τους και εγώ και όπως τα έζησαν τα παιδιά. (θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα ονόματα των παιδιών δεν είναι πραγματικά).

Μαθήτρια 10 χρονών: «Με είπε χοντρή και μαύρη κυρία», φανερά στεναχωρημένη και νιώθοντας ντροπή μου το εκμυστηρεύτηκε. Τα παιδιά είναι οι πιο αυστηροί κριτές και πονούν τους άλλους άθελα τους, καμιά φορά και θελημένα. Η μικρή Μαρία κάθισε ολόκληρο το διάλειμμα μέσα στην αίθουσα δίπλα στον πίνακα και κοντά στην

δασκάλα της, ίσως εκεί μονάχα να ένιωθε ασφάλεια ή εκεί είχε περισσότερες πιθανότητες να την κερδίσει. Το φαινόμενο της βίας σε κάθε μορφή της βιώνεται καθημερινά στα σχολεία. Η καθημερινότητα των παιδιών γίνεται αφόρητη και διογκώνεται στα μάτια και στον γεμάτο χώρο αποθήκευσης μυαλό τους.

9χρονος μαθητής από την Αλβανία μας αναφέρει: «Στο σχολείο οι φίλοι μου δεν μου μιλάνε γιατί είμαι Αλβανός και το όνομα μου δεν είναι ελληνικό. Μου είπαν ότι βρωμάω και ότι δεν μπορώ να παίζω μαζί τους μόνο με τα κορίτσια μπορώ. Έχω όμως έναν φίλο τον Νίκο που καθόμαστε στο θρανίο μαζί και μερικές φορές παίζουμε όταν βαριέται να παίζει με τους υπολοίπους. Στην αρχή με πείραζε αλλά μετά δεν με ένοιαζε, ένας συμμαθητής μου με κορόιδεψε για τα παπούτσια που φορούσα, με έσπρωξε και με έβγαλε από το παιχνίδι του μπάσκετ αποκαλώντας με άσχετο. Νιώθω μόνος μου πολλές φορές και δεν μου αρέσει το σχολείο, άλλες φορές πάλι θέλω να πάω για να σηκώνω χέρι και να λέω μάθημα».

Η περίπτωση του εννιάχρονου Θάνου είναι ιδιαίτερη και πολύ ενδιαφέρουσα αφού αναδεικνύονται ζητήματα σεξουαλικής ταυτότητας, κοινωνικού αποκλεισμού και έντονου φυλετικού ρατσισμού. Η ψιλή φωνή και η παράταιρη για τους άλλους συμπεριφορά του είναι σημάδια κατηγορίας και απόρριψης που καθιστούν όχι μονάχα τα παιδιά ανέτοιμα αλλά και το πλέγμα της κοινωνικής προστασίας προβληματικό. Καθημερινά δέχεται προσβλητικά σχόλια, παρατηρήσεις καθώς και έντονες επικρίσεις στο σχολικό περιβάλλον. «Με λένε gay, κορίτσι και μια λέξη που δεν ξέρω τι σημαίνει γελάνε μαζί μου και με σπρώχνουν όταν σχολάμε στις σκάλες. Με φωνάζουν πολλές φορές με κοριτσίστικο όνομα. Το όνειρο μου είναι να γίνω μάγισσας και ο Αι Βασίλης μου έφερε μια κουζίνα και κουζινικά, όταν το είπα μέσα στην τάξη ο Πέτρος και ο Βασίλης γελούσαν και με κορόιδευαν μου μουτζούρωσαν και το βιβλίο μου με μπογιές».

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει το παρακάτω περιστατικό που δείχνει πως τα παιδιά έχουν κάνει το στερεότυπο βίωμα και πως δοκιμάζουν την αποδοχή του δασκάλου τους.

Ο κ. Κωνσταντίνος εκπαιδευτής της Άρσις μας μεταφέρει τα εξής:

“Έβγαλα το ρολόι μου για να γράφω με μεγαλύτερη άνεση στον πίνακα και το άφησα στην έδρα. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος εξαφανίστηκε, τελείωσα το μάθημα και

ήμουν έτοιμος να φύγω, όταν ξαφνικά με ρώτησε ο Χάρης που καθόταν στο πρώτο θρανίο:

-Κύριε χάσατε το ρόλοι σας; Ήμουν ψύχραιμος και διακριτικός, μου το επέστρεψε χαμογελώντας.

-Κύριε πιστέψατε έστω και για μια στιγμή πως θα μπορούσα να σας το κλέψω;

- Όχι βέβαια Χάρη!

- Όλοι πιστεύουν ότι οι Αλβανοί κλέβουν....Εσείς;

- Δεν ανήκω σε αυτούς που το πιστεύουν αγόρι μου! Σηκώθηκε όρθιος και μου έκανε μια αντρική αγκαλιά”.

Σε συζήτηση με τον συγκεκριμένο εκπαιδευτικό, εστίασαμε στο βάρος της αντίδρασης του, στη σημασία της πράξης του παιδιού και στο πως ένα έστω μεμονωμένο περιστατικό αποδοχής μπορεί να σταθεί εμπόδιο στη συνέχιση του στερεοτύπου που οδηγεί στη λεκτική βία. Τα παιδιά κουβαλούν το φορτισμένο συναισθηματικό τους φορτίο και αυτό το μαρτυρά η συμπεριφορά τους. Τα περιστατικά αυτά δεν συνέβησαν μονάχα στο δημόσιο σχολείο στο οποίο φοιτούν αλλά και στο χώρο της Άρσις. Ο αιφνιδιασμός και η αφοπλιστική στάση του μπροστά σε ένα τέτοιο συμβάν είναι γεγονός. Η ενεργοποίηση του άμεση, θα πρέπει να βρει τρόπους προκειμένου να αναδείξει το ζήτημα και την σοβαρότητα του και να καταφέρει να μεταφέρει στα παιδιά την πραγματική διάσταση του γεγονότος. Τρανταχτό παράδειγμα το προαναφερθέν περιστατικό και το παρακάτω που έκανε τη διαφορετικότητα παιχνίδι και όχι αφορμή για κοροϊδία.

Όταν λοιπόν μέσα στην τάξη εν ώρα μαθήματος ο Μάρκος κορόιδεψε τα πεταχτά δόντια της Μαρίας, αφού προηγουμένως την κλώτσησε υπογείως αποκαλώντας την άσχημη η κατάσταση φορτίστηκε σε κλάσματα δευτερολέπτου. Μέσα από μια ευχάριστη συζήτηση για την ισότητα περάσαμε σε ένα διασκεδαστικό παιχνίδι όπου ο καθένας θα ακουμπούσε ή θα μαρτυρούσε ένα σημάδι διαφορετικότητας. Ξεκίνησα πρώτη αποκαλώντας με πελεκάνο εξαιτίας της έντονης μύτης μου, ακολούθησαν τα παιδιά που μαρτυρούσαν τα τρωτά τους σημεία και βρίσκοντας ο καθένας το δικό του

ζωάκι πχ. το αλλόκοτο βάδισμα του Πέτρου θύμιζε πιγκουίνο και τονίσαμε πόσο μονότονος και βαρετός θα ήταν ο κόσμος αν ήμασταν όλοι πελεκάνοι και πιγκουίνοι. Τα παιδιά κατέληξαν μονά τους στο “όλοι διαφορετικοί όλοι ίσοι”. Τώρα γνώριζαν γιατί, το έγραψαν και το κρέμασαν στον τοίχο της τάξη μας για να τους θυμίζει πάντα αυτή την ξεχωριστή μέρα

Σε ανάλογη συζήτηση σε τάξη όπου τα παιδιά προέρχονται από άλλες Βαλκανικές χώρες, ρώτησα το όνομα και τον τόπο καταγωγής μας. Κάποια από αυτά απάντησαν φωναχτά, σίγουρα γεμάτα αυτοπεποίθηση κάποια άλλα χαμηλόφωνα επιζητώντας την αδιαφορία της στιγμής. Ζήτησα από έναν μαθητή ο οποίος κατάγονταν από την Αλβανία να μας πει για το χωριό του στην αρχή δίστασε δεν ανέφερε ούτε την ονομασία του πολλά παιδιά αρκέστηκαν να αναφερθούν σε μεγάλες πόλεις της Αλβανίας γνωστές σε όλους (Τίρανα, Άγιοι Σαράντα, Ελμπασάν). Ζήτησα λοιπόν να χωριστούν σε δυάδες και να γράψει ο καθένας κάνοντας ερωτήσεις στο ταίρι του στοιχεία για τον τόπο καταγωγής του άλλου. Στην επόμενη συνάντησή μας ο καθένας είχε φέρει και κάτι που μας θύμιζε τον τόπο μας στο τέλος τα ανταλλάξαμε.

Τέλος, δυνατό παράδειγμα για το πως τα παιδιά αντιλαμβάνονται την σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η μικρή Κατερίνα, η οποία απάντησε στην βρισιά και στο σπρώξιμο της Μιρέλας «Δεν έχεις κανένα δικαίωμα να με χτυπάς». Ως αυτόπτης μάρτυρας του περιστατικού και ως εκπαιδευτικός θεώρησα εύλογο να κάνω μια νύξη για τα δικαιώματα των παιδιών και γενικότερα των ανθρώπων. Έτσι λοιπόν, έγραψα στον πίνακα μια λέξη δικαίωμα ζήτησα από τα παιδιά ξεκινώντας με την σειρά να μου πει ένας ένας τι είναι δικαίωμα και αν τα γνωρίζουν. Οι απαντήσεις έπεφταν βροχή ο καθένας είχε να αναφέρει και από ένα ο 10χρονος Μαρσέλ είπε: “Δικαίωμα κυρία είναι να γελώ, να χορεύω, να αγαπώ να είμαι”. Έπειτα από αυτήν την συγκλονιστική απάντηση του μικρού μπόμπιρα τα παιδιά έγραψαν σε χαρτάκι τις προτάσεις τους, ύστερα διάλεξαν την καλύτερη αυτήν που κοσμεί την τάξη τους, τη φράση του μικρού Μαρσέλ.

Προκύπτει ότι το σχολείο οφείλει να είναι ένας χώρος ανοιχτός στην έκφραση, στην δημιουργικότητα και να αποπνέει, σεβασμό στην μοναδικότητα, εμπιστοσύνη και ασφάλεια. Τα παιδιά χρειάζονται χώρο και χρόνο. Το δείχνουν και το αποζητούν.

Ακολουθούν και άλλες καταγραφές των εκπαιδευτών του ελεύθερου σχολείου για την λειτουργία του αλλά και περιστατικών βίας όπως τα παρουσίασαν οι μαθητές. Ο ρόλος του ελεύθερου σχολείου είναι διττός: αφενός καλύπτει και ενισχύει την εκπαιδευτική διαδικασία και εμπλουτίζει το γνωστικό κομμάτι των παιδιών, αφετέρου αντιμετωπίζει και καταπολεμά περιπτώσεις παιδιών που γνώρισαν την ενδοσχολική βία είτε ήταν πρωταγωνιστές αυτής είτε ήταν αυτόπτες μάρτυρες. Το ελεύθερο ανοιχτό σχολείο της Άρσις απαριθμεί 130 παιδιά της Α'βάθμιας και Β'θμιας εκπαίδευσης όπως προαναφέρθηκε και 60 ενεργούς εθελοντές εκπαιδευτικούς. Μέλος του σχολείου μπορεί να γίνει κάθε παιδί που προέρχεται από οικογένεια που δυσκολεύεται να υποστηρίξει την φοίτηση των παιδιών της. Σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς υπάρχουν εθελοντές Ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί, οι οποίοι παρέχουν συμβουλευτική υποστήριξη στα παιδιά και τις οικογένειες τους, βοηθάνε στην αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικής βίας. Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι εκπαιδευτές συνεργάζονται με τους εκπαιδευτικούς του δημόσιου σχολείου, έχοντας κοινό σκοπό την πρόοδο τους αλλά και την προσωπική τους εξέλιξη.

Και ενώ ο αυξανόμενος αριθμός των εθελοντών που κάνουν όλο το εγχείρημα δυνατό χαροποιεί και γεμίζει αισιοδοξία, ο αυξανόμενος αριθμός των παιδιών, ο οποίος αποδεικνύει την αύξηση των οικογενειών που δεν μπορούν να υποστηρίξουν τη φοίτηση των παιδιών τους, δημιουργεί ιδιαίτερη ανησυχία για το μέλλον. Η σύνθεση των τάξεων χαρακτηρίζεται από μια έντονη ποικιλομορφία παιδιά από διαφορετικά περιβάλλοντα, παιδιά με διαφορετική εθνικότητα, που μιλάνε διαφορετικές γλώσσες, με αλλιώςτική νοοτροπία και διαφορετικά περιβάλλοντα . Αυτή τη διαφορετικότητα η ομάδα της Άρσις θέλει να την ενισχύσει, να τη βοηθήσει να εκφραστεί και να δημιουργήσει ταυτόχρονα όμως, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά σε καθημερινό επίπεδο, οικονομικές, κοινωνικές και οικογενειακές, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

Οι προκαταλήψεις και η υιοθέτηση ρατσιστικών πρακτικών μοιάζει ως αναπόφευκτη συνέπεια μιας ανέτοιμης κοινωνίας να δεχτεί το «διαφορετικό», όπως ο καθένας το κατανοεί και το ορίζει. Η ρατσιστική συμπεριφορά, η λεκτική και σωματική βία, η απόρριψη και ο αποκλεισμός είναι φαινόμενα που προκύπτουν από τη σχέση μεταναστών-γγενών μαθητών και προκαλούν προβληματισμό και ανησυχία. Τα

παιδιά φαίνεται να θεωρούν και να νοηματοδοτούν την διαφορετικότητα ως κάτι παράδοξο, παράταιρο, μειοψηφικό που για κάποιο λόγο υστερεί και απέχει από το «φυσιολογικό» όπως εκείνα το αντιλαμβάνονται. Είναι φανερό πως αυτή η καχυποψία απέναντι στο ξένο, η άρνηση και η απομάκρυνση τους μεταφράζεται ως απόρριψη από τους άλλους κάτι που ίσως να μην γίνεται αντιληπτό από τους ίδιους.

Το επεισόδιο με την «κλοπή» του ρολογιού του εκπαιδευτή από τον Αλβανό εκπαιδευόμενο μέσα στην τάξη αποδεικνύει πως το στίγμα του κλέφτη θυματοποιεί άτομα συγκεκριμένης εθνικότητας, αυτό ακολουθεί και τα παιδιά στο σχολείο με αποτέλεσμα να γίνονται περισσότερο επιθετικά και καχύποπτα. Από την άλλη πλευρά, η πλειοψηφική παρουσία των μαθητών Αλβανικής καταγωγής στον χώρο της Άρσις ελλοχεύει τον κίνδυνο της γκετοποίησης. Νιώθουν ασφάλεια ανάμεσα στους ομοεθνείς τους απομονώνονται από τους υπόλοιπους και με αυτόν τον τρόπο αντιδρούν στην απόρριψη που δέχονται. Αυτή η απόρριψη τους στοίχιζε, τους πλήγωνε και ας ήθελαν να δείχνουν πως δεν τους άγγιζε. Άλλα παιδιά συσσωρεύαν τον θυμό τους και απομονωνόταν σιγά-σιγά και άλλα έκαναν προσπάθειες να μπουν στις παρέες του σχολείου και κέρδιζαν τους συμμαθητές τους με την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα τους, δύσκολο αλλά όχι ακατόρθωτο. Για αυτό η ενεργή συμμετοχή στα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης, η «μίξη» των μεταναστών και γηγενών, η επαφή του «ξένου» και του ντόπιου στοιχείου μέσω κοινών δραστηριοτήτων είναι απαραίτητες, αφού έχουν απώτερο σκοπό την εξάλειψη τέτοιων φαινομένων.

4.7. Η αντιμετώπιση του “ξένου”

Ο «ξένος» δίνει όνομα και σώμα στο άγνωστο που μας απειλεί. Λειτουργεί ως το απαραίτητο έναυσμα ώστε να οριοθετήσουμε απέναντι σ' αυτόν, ως «άλλο», τη δική μας «ταυτότητα». Με τον έναν ή τον άλλον τρόπο συνδιαλεγόμαστε κατ' ανάγκην μαζί του (Ρίκου Ε. 2013). Η διαφορά ή καλύτερα η διαφορετικότητα δεν ανήκει στη «φύση» κάποιου, αλλά είναι «πολιτισμική κατασκευή». Η ίδια η πατροπαράδοτη ελληνική «φιλοξενία» η αναφορά στην οποία ίσως καθησυχάζει τους συμπολίτες μας μπροστά στα αποτελέσματα δημοσκοπήσεων που τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, κρατούν τους Έλληνες σταθερά στον ξενοφοβικό πόλο των ευρωπαϊκών μετρήσεων

της κοινής γνώμης³³, αμφισβητείται μπροστά στην έντονη παρουσία ξενοφοβικών στάσεων και αντιλήψεων.

Ακολουθούν ιστορίες των μαθητών του τμήματος ενηλίκων του Ελεύθερου Σχολείου. Οι ιστορίες τους αποδεικνύουν την αντιμετώπιση και τα αντανακλαστικά της τοπικής κοινωνίας, μέρος της οποίας ήταν ένα κομμάτι του εθελοντικού ενεργού δυναμικού, την αλληλεπίδραση που προκύπτει από την επαφή με τον ξένο.

Η Ελένη Γ. καθηγήτρια του τμήματος ενηλίκων παρέθεσε περιπτώσεις ανθρώπων που βίωσαν ανάλογες καταστάσεις και μέσω του εθελοντισμού προσπάθησαν να ενταχθούν στο σύνολο κάνοντας ένα βήμα μπροστά. Οι ιστορίες ενδιαφέρουσες όπως και κάθε ανθρώπινη. Τα πρόσωπα γνώριμα αφού επισκέφθηκα το τμήμα τους, κάνοντας συνδιδασκαλία με την δασκάλα τους και όχι ως ερευνήτρια για μπορέσω να καταγράψω αυθόρμητες, φυσικές κινήσεις της γλώσσας του σώματος και ανεπιτήδευτες συμπεριφορές και αντιδράσεις. Ήμουν παρούσα σε μερικές από τις εξομολογήσεις των παρακάτω μαθητών, αυτές γινόταν κατά την διάρκεια των διαλλειμάτων είτε στο τέλος του μαθήματος που οι μαθητές ήταν ευδιάθετοι, χαλαροί και είχαν όρεξη για κουβέντα.

Σβετλάνα ετών 35, Ρωσία

Η Σβετλάνα κατάγονταν από ένα χωριό της Ρωσίας το οποίο δεν ανέφερε δούλευε σε τοπικό φούρνο και βίωσε τον ρατσισμό αφού όπως εξομολογείται παρόλο που δούλευε αρκετό καιρό την περιόριζαν στο πόστο της και την έβαζαν πάντα να καθαρίζει εκείνη πριν το κλείσιμο του μαγαζιού. «Είχε αρκετό κόσμο ειδικά τα μεσημέρια προσπαθούσα να κάνω πολύ καλά την δουλειά μου γιατί φοβόμουν μην με διώξουν, ενώ όλες οι κοπέλες μπορούσαν να πηγαίνουν στο ταμείο να κόβουν αποδείξεις και να δίνουν ρέστα εμένα δεν μου το επέτρεπαν ποτέ. Όταν ρώτησα το γιατί προφασίστηκαν διάφορους λόγους όπως ότι θα μειωθούν οι πωλήσεις, δεν θα μπορούσα να συνεννοηθώ με τον κόσμο και θα ερχόταν λιγότεροι πελάτες. Στεναχωρήθηκα πολύ αλλά δεν μπορούσα να αντιδράσω αφού η δουλειά αυτή ήταν η

³³ Παπαταξιάρχης Ε.(2006), Τα Άχθη της Ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα στο Περιπέτειες της Ετερότητας Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα, εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ.45-47.

μοναδική πηγή εσόδων μου. Υπήρχε πάντα μια καχυποψία μου φερόταν καλά αλλά δεν με εμπιστευόταν όπως τα άλλα κορίτσια που δούλευαν εκεί».

Φλαμούρ ετών 44, Αλβανία

Ο Φλαμούρ είναι οικοδόμος και δουλεύει με μεγαλοεργολάβους της πόλης, εξομολογείται πως η δουλειά είναι δύσκολη αλλά τα καταφέρνει καλά για αυτό και κάθε χρόνο έχει δουλειά και του βάζουν να κάνει τα πιο πολλά μεροκάματα. «Αν δεν ήμουν καλός χτίστης θα με είχαν διώξει από την πρώτη στιγμή, η πλειοψηφία του εργατικού προσωπικού είναι ομοεθνείς μου, ίσως γιατί τα αφεντικά προτιμούν φθηνά εργατικά χέρια αλλά και τους καλύτερους οικοδόμους. Με στεναχωρεί μόνο το γεγονός ότι δεν με πληρώνουν στην ώρα τους και δυσκολεύομαι να τα βγάλω πέρα με την οικογένεια. Με τα αφεντικά έχουμε συνήθως εντάσεις γιατί είναι κακοπληρωτές, με την οικονομική κρίση πολλοί ψάχνουν έστω για ένα μεροκάματο και πολλές φορές μας κατηγορούν ότι εμείς οι ξένοι τους παίρνουμε τις δουλειές».

Βαλμπόνα ετών 40, Αλβανία

Η Βαλμπόνα είναι νηπιαγωγός αποφοίτησε από την σχολή της χώρας της, ήρθε στην Ελλάδα γνωρίζοντας ελάχιστα την ελληνική γλώσσα και έτσι αποφάσισε να παρακολουθήσει μαθήματα στα ταχύρυθμα τμήματα των ενηλίκων. Όταν απέκτησε το πιστοποιητικό γλωσσομάθειας, ένιωθε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση αφού μπορούσε να αναζητήσει εργασία έχοντας τα απαραίτητα εφόδια όπως λέει η ίδια και έπρεπε να βρουν άλλους λόγους για να την απορρίψουν. «Προσπάθησα να βρω εργασία και άφησα βιογραφικά σε όλους τους παιδικούς σταθμούς ακόμη και σε αυτούς που βρισκόταν εκτός της πόλης στα κοντινά χωριά. Τίποτα! Δεν με προσέλαβε κανείς ούτε σαν βοηθό, η δικαιολογία τους ήταν ότι δεν μιλούσα απταισίτως την ελληνική γλώσσα και αυτό δεν θα ήταν καλό για τα παιδάκια. Απογοητεύτηκα γιατί δεν είχα χρήματα να τα βγάλω πέρα. Είμαι σίγουρη πως δε θα με έπαιρναν στην δουλειά γιατί είμαι από την Αλβανία, λίγοι είναι εκείνοι που σε αντιμετωπίζουν σαν όλους τους άλλους».

Μαρία ετών 37, Ρωσία

Η Μαρία είναι πολιτικός μηχανικός παντρεύτηκε έναν ντόπιο που ήταν στρατιωτικός, ενώ έψαχνε απεγνωσμένα δουλειά δεν έβρισκε. «Βρήκα δουλειά σε ένα μπαρ καθαρά για οικονομικούς λόγους, δεν μου άρεσε να δουλεύω εκεί γιατί κουράστηκα πολύ να σπουδάσω και ήθελα να βρω μια δουλειά που αφορούσε το αντικείμενό μου. Οι θαμώνες με αντιμετώπιζαν σαν μία ακόμα Ρωσίδα, ανήθικη που ήρθε προκειμένου να παντρευτεί για να μπορέσει να πάρει την άδεια παραμονής. Και όμως δεν ήταν έτσι αλλά ποιος θα με πίστευε; Ήρθα από την Ρωσία γιατί μου άρεσε η Ελλάδα σαν χώρα, ο τρόπος ζωής, οι άνθρωποι και επειδή στην πατρίδα μου ήταν δύσκολο να βρω έναν σύντροφο. Όταν ήρθα και έπειτα από καιρό γνωριμίας παντρεύτηκα, πήγα τον άνδρα μου στην χώρα μου να γνωρίσει τους δικούς μου και να δει πως ζούσα. Ένιωθα μεγάλη ασφάλεια τώρα δε θα γύριζα στην πατρίδα μου για οποιοδήποτε άλλο λόγο, παρόλες τις δυσκολίες δε θα άλλαζα την Ελλάδα ως χώρα διαμονής».

Βλαδιμήρ ετών 60, Ουκρανία

Ο Βλαδιμήρ ήταν άνω των 60 ήρθε στην Άρσις όταν πληροφορήθηκε για την λειτουργία του τμήματος. «Ήταν ο πιο τυπικός μαθητής μου» εξομολογείται η δασκάλα του Ελένη Γ. «Μάλιστα, μου έκανε φοβερή εντύπωση το γεγονός ότι μία μέρα δεν είχε κάνει τις ασκήσεις του επειδή είχε πλημμυρίσει το σπίτι του και μου ζήτησε συγνώμη και μου τις έφερε την αμέσως επόμενη ημέρα. Στην Άρσις οι καθηγητές δεν είναι επικριτές αλλά υποστηρικτές, επιβάλλεται να είσαι ελαστικός, να κάνεις διαλλείματα, συζητήσεις, να αφιερώνεις χρόνο οι περισσότεροι έχουν έντονα οικογενειακά προβλήματα, έχουν υποστεί κακοποίηση, γενικότερα θέματα συναισθηματικής φύσεως. Οι διαφορές σε επίπεδο μάθησης ήταν εμφανείς, οι πτυχιούχοι Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων καταλάβαιναν με περισσότεροι ευκολία τις διαφορές στο συντακτικό και στην γραμματική, εν αντιθέσει με αυτούς του δημοτικού που ξεκινούσαν από την αρχή. Οι ενήλικες έχουν τις δικές τους μεθόδους απόκτησης γνώσης, το μάθημα ήταν η έξοδό τους από την καθημερινότητα και από την ρουτίνα, ήταν η ψυχαγωγία τους».

Ένι ετών 34 και Ρούνα ετών 37, Πολωνία

Δύο μαθήτρίες κατάγονταν από την Πολωνία, η μία εξ αυτών συγκατοικούσε με έναν Έλληνα αφού δεν είχε χρήματα να ενοικιάσει σπίτι, εκείνος την κακοποιούσε σεξουαλικά όπως μαρτυρά ως αντάλλαγμα του ενοικίου. Δεν της επέτρεπε την έξοδο από το σπίτι χωρίς την συνοδεία του, έτσι όταν έφευγε για να έρθει στο μάθημα ήταν οι μοναδικές ώρες της ημέρας που ένιωθε ελεύθερη. Φόρτιζε το κινητό της πάντα στην πρίζα της τάξης, αφού στο σπίτι το ρεύμα ήταν κομμένο, ήθελε να κερνά σε κάθε μάθημα την δασκάλα της ως μια πράξη ευγνωμοσύνης. Η πιο ευτυχισμένη στιγμή της ζωής της ήταν τα γενέθλια της, τα οποία γιόρτασε στην τάξη παρέα με τους συμμαθητές της και την αγαπημένη της δασκάλα. Στήθηκε μια μικρή γιορτή όπου χόρεψαν, γέλασαν και ήταν η πρώτη φορά που έσβησε κεράκι στην τούρτα. Ένιωσε για πρώτη φορά παιδί μας λέει. Παρότρυνε και την φίλη της να έρθει στην Άρσις, η Ρούνα δούλευε σε ένα καφενείο και ήταν το στήριγμα της Ένι ήταν σαν αδερφός πάντα η μία βοηθούσε την άλλη. Ερχόταν στον χώρο πάντα μαζί, οι υπεύθυνες χώρου τις έδιναν ρούχα, τρόφιμα και ό,τι χρειαζόταν. Εντύπωση μου έκανε το γεγονός πως έπαιρναν ελάχιστα πράγματα, μόνο αυτά που χρειαζόταν και επέστρεφαν ότι δεν τους ήταν απαραίτητο και τα έδιναν σε φίλους και συμμαθητές τους.

Μίνα ετών 42, Βουλγαρία

Μετανάστευσε στην Ελλάδα, πρώτα εγκαταστάθηκε στην Κρήτη και έπειτα στην Κοζάνη. Άφησε το παιδί πίσω στην πατρίδα της και δυσκολεύτηκε πολύ να προσαρμοστεί σε μια κοινωνία με νέα δεδομένα. Ξαναπαντρεύτηκε και έμεινε στην επαρχία, ο άντρας της ήταν αυταρχικός αφού ήθελε να έχει τον έλεγχο δεν της επέτρεπε να βγάλει δίπλωμα οδήγησης για να μην πηγαινοέρχεται στην πόλη και αποκτήσει ανεξαρτησία. Πάντα έπρεπε να συνοδεύεται από τον άντρα της, δεν είχε φίλους δεν της επέτρεπε να πάει ούτε για έναν καφέ η μοναδική της διέξοδο ήταν το σχολείο την πηγαινοέφερε ο άντρας της αφού η Άρσις βρισκόταν στο κέντρο της πόλης. Το μάθημα για εκείνη ήταν ένα μεγάλο βήμα κοινωνικοποίησης όπως είπε η δασκάλα της.

Παρατηρούνται από ένα υποκειμενικό πρίσμα ορισμένες όψεις της σχέσης μεταξύ των «ξένων» και των ντόπιων, οι ντόπιοι ταυτίζονται ως μέλη της τοπικής κοινότητας. Στην ελληνική κοινωνία έχει επικρατήσει μια αντίληψη που θεωρεί ότι η οικειότητα ανάμεσα στους ανθρώπους αντανακλά την αναμεταξύ τους ομοιότητα και εντέλει καθιστά την κοινωνικότητα, συνάρτηση της πολιτισμικής κοινότητας³⁴. Ο «ξένος» φαίνεται να μην μπορεί να γίνει ανεκτός γιατί διαφέρει πολιτισμικά έτσι τα περιθώρια της κοινωνικής του ενσωμάτωσης στενεύουν. Η πολιτισμική ετερότητα ίσως να θεωρείται απειλή από τους ντόπιους, κάτι που εισπράττεται από τον ξένο και προξενεί την αδρανοποίηση της πολιτισμικής ταυτότητας, στερώντας του βασικές ιδιότητες αυτές ενός ενεργού υποκειμένου, εντάσσοντάς τον στο περιθώριο. Η προσπάθεια τους να ενταχθούν και να μοιάσουν τους ντόπιους είναι ένας τρόπος ενσωμάτωσης αλλά και ένας τρόπος για να καταφέρουν την αποδοχή. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των μεταναστών, η εκμετάλλευση, η καχυποψία και ο διαχωρισμός είναι έκδηλος και εξαρτάται από την καταγωγή, το οικονομικό υπόβαθρο όχι όμως και από το μορφωτικό αφού μερικοί εξ αυτών παρόλο που κατείχαν πτυχία ανωτάτων σχολών δεν έβρισκαν εργασία.

Αλλά και στην περίπτωση του μεικτού γάμου, όπου η «ξένη» παντρεύεται ντόπιο και εγκαθίσταται στην επαρχία, γίνεται αμέσως αντιληπτός ο διαχωρισμός και ο ρόλος μεταξύ των φύλων αλλά και η στερεότυπη στάση των ανθρώπων της επαρχίας απέναντι στην «ξένη». Ο έλεγχος και η καταπίεση του ντόπιου γαμπρού στην ξένη νύφη για να μην δώσει «δικαιώματα» στον περίγυρο του. Όσο ο πολιτισμικά «άλλος» λοιπόν, θα δείχνει έμπρακτα ότι μπορεί να γίνει όμοιος τόσο μεγαλύτερη θα είναι η πρόκληση για ενσωμάτωση. Η γρήγορη προσαρμογή στο περιβάλλον που δρα και ζει, θα εξασφαλίσει και την εξομοίωση του με το όλον. Η επαφή των μεταναστών με την εθελοντική ομάδα και το Ελεύθερο Σχολείο αποτελεί από την σκοπιά τους ένα βήμα κοινωνικοποίησης και ενσωμάτωσης τους. Από την σκοπιά των εθελοντών, η επαφή αυτή με το «άλλο» ανατροφοδοτεί την διαδικασία αναζήτησης του «εαυτού» με τους «άλλους» και της θέσης του απέναντι στο «άλλο».

³⁴ Παπαταξιάρχης Ε.(2006), Τα Άχθη της Ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα στο Περιπέτειες της Ετερότητας Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα, εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Η προσέγγιση των επεισοδίων αυτών αποκτά μεγάλο κοινωνικό και πολιτικό ενδιαφέρον. Τα περιθώρια που αφήνει η τοπική κοινωνία για την ενσωμάτωση του «άλλου» δίνουν άλλο νόημα στους όρους ένταξη και αποκλεισμός. Τι γίνεται όμως, όταν εμείς γινόμαστε οι «άλλοι»;

Κεφάλαιο 5^ο

«Εμείς» και οι «άλλοι»: Οι συναντήσεις εθελοντών και συμμετεχόντων

5.1. Το ταξίδι της πολυπολιτισμικότητας.

Στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος κατάρτισης νέων στην εθελοντική εργασία, πραγματοποιείται κάθε χρόνο ένα πρόγραμμα υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε διαφορετική χώρα. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε όλες τις επίσημες εθελοντικές οργανώσεις της Ευρώπης, οι οποίες έχουν το δικαίωμα να συμμετάσχουν και να στείλουν έως δυο εθελοντές η καθεμιά. Κομμάτι της εμπειρίας που ο εθελοντής αποκομίζει από την συμμετοχή στο πρόγραμμα είναι το γεγονός πως γνωρίζει άλλους πολιτισμούς και εξοικειώνεται μέσω της συμβίωσης και της συνεργασίας στη δουλειά με διαφορετικές νοοτροπίες και τρόπους ζωής. Ένα σημαντικό στοιχείο για την επιτυχία του είναι να ενθαρρύνεται η ενεργή συμμετοχή όλων. Η αλληλοβοήθεια και αλληλοϋποστήριξη των συμμετεχόντων έτσι ώστε όλοι να χρησιμοποιούν την επίσημη γλώσσα του προγράμματος. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως οι εθελοντές από την ίδια χώρα, θα πρέπει να είναι προσεκτικοί ώστε να μην αποκλείουν από τις συζητήσεις τους υπόλοιπους, με το να χρησιμοποιούν τη γλώσσα της χώρας τους την οποία οι υπόλοιποι δεν μπορούν να κατανοήσουν και να χρησιμοποιήσουν.

Έτσι, λοιπόν συμμετείχα ως εθελόντρια και εκπαιδεύτρια της Άρσις συνοδευόμενη από την δικηγόρο και εθελόντρια Μαρία Π., η οποία είχε την εμπειρία της συμμετοχής, καθώς, παίρνει μέρος σε τέτοιου είδους προγράμματα εδώ και τρία χρόνια. Ταξιδέψαμε στην Βουλγαρία που ήταν το σημείο συνάντησης. Συγκεκριμένα, ο προορισμός μας ήταν η Στάρα Ζαγόρα, έχοντας κάνει μια στάση προηγουμένως στην πρωτεύουσα της Βαλκανικής χώρας τη Σόφια. Ήταν η πρώτη φορά που επισκέφτηκα τα Βαλκάνια, εκεί συναντήσαμε και άλλους συμμετέχοντες του προγράμματος από 13 χώρες. Οι χώρες που συμμετείχαν ήταν η Ιταλία, η Γαλλία, η Ρωσία, η Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία, η Τσεχία, η Ισπανία, η Πολωνία, η Μάλτα, η Ελλάδα, η οικοδέσποινα Βουλγαρία και η Ολλανδία. Εκείνο που έδενε τόσους διαφορετικούς ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα και νοοτροπία, ήταν ο εθελοντισμός. Ήταν όλοι εθελοντές είτε σε επίσημες οργανώσεις της χώρας τους είτε

σε αυτές που είχαν δημιουργήσει οι ίδιοι. Το πρόγραμμα κράτησε 10 ημέρες και το θέμα του ήταν τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημιουργία διάφορων projects που αφορούσαν στην λειτουργία και στο στήσιμο εθελοντικών οργανώσεων αλλά και πρακτικών παρέμβασης.

Οι ομοεθνείς δεν έμεναν μαζί αλλά συγκατοικούσαν με αλλοεθνείς, συγκατοίκησα με δυο κοπέλες η μία από την Πολωνία και η άλλη από την Αρμενία. Η κοινή γλώσσα επικοινωνίας μας ήταν η αγγλική, απαγορευόταν να μιλάμε ενώπιον των άλλων συμμετεχόντων την μητρική μας γλώσσα με τους υπόλοιπους ομοεθνείς. Οι συγκατοικοί μου σπάνια μιλούσαν την ρώσικη γλώσσα την οποία γνώριζαν και οι δυο αλλά έπειτα μου εξηγούσαν στην αγγλική τι είχε ειπωθεί. Η ανταλλαγή απόψεων για τα ήθη, τα έθιμα, την ιστορία, την κουλτούρα, αυτομάτως σε μετέτρεπε σε αυτόπτη μάρτυρα των έντονων ομοιοτήτων και διαφορών σαν να προβάλλεται η ιστορία της Ευρώπης και των Βαλκανίων μπροστά σου. Κάθε βράδυ γινόταν μια γιορτή αφιέρωμα σε κάθε χώρα με φαγητά, γλυκά, ποτά που είχαν φροντίσει να φέρουν οι συμμετέχοντες, με μουσικές, χορούς και παραδοσιακά τραγούδια. Το τραπέζι στήνονταν με προϊόντα που χαρακτήριζαν την χώρα και μπροστά από το τραπέζι η σημαία αυτής, μια μικρή γιορτή προς τιμήν της. Στην γιορτή συμμετείχαν όλοι με κέφι, χαρά δείχνοντας απίστευτο ενδιαφέρον για τον κάθε πολιτισμό κάνοντας ερωτήσεις για το κάθε τι.

Οι ερωτήσεις για την Ελλάδα πολλές συγκεκριμένα για την ιστορία της και τον πολιτισμό της, αποτελούσε τον πρώτο προορισμό των ανθρώπων αυτών. Η ομάδα έδωσε εξαρχής, όλοι είχαν την διάθεση για συνεργασία και γνώση. Οι περισσότερες συζητήσεις μας είχαν θέμα την γλώσσα, κρατούσαν τετράδια με γραμμένες αγγλικές λέξεις και μου ζητούσαν να τις μεταφέρω στα ελληνικά, ήθελαν να μάθουν να τις διαβάζουν αλλά και να τις προφέρουν. Οι περισσότεροι από την ομάδα γνώριζαν τουλάχιστον 2 ξένες γλώσσες, όπως μας εξηγούσαν η επαφή με μετανάστες ή με συνεργάτες από άλλες χώρες ήταν κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Όσοι δεν γνώριζαν την επίσημη γλώσσα της συνάντησης δυσκολεύονταν πολύ αφού δεν κατανοούσαν βασικές έννοιες αλλά όλοι καταλάβαιναν το θέμα συζήτησης και τι έπρεπε να κάνει η ομάδα. Άλλοι ήταν εθελοντές σε περιβαλλοντικές οργανώσεις, σε ορφανοτροφεία, σε κέντρα υποδοχής μεταναστών, σε ψυχιατρεία, σε κέντρα απεξάρτησης κ.ά. Θέμα των βιωματικών ασκήσεων ήταν τα ανθρώπινα δικαιώματα η υπεράσπιση και καταπάτηση τους, η δραματοποίηση και τα θεατρικά παιχνίδια που

ενίστε στηρίζονταν σε αναπαραστάσεις σκηνών και ρόλων από την καθημερινή ζωή του υποκειμένου.

Η εμπειρία ήταν ξεχωριστής σημασίας για τον καθένα, δημιουργήθηκαν γερές φιλίες, διευρύνθηκαν τα σύνορα του μυαλού, η πολύπλευρη αντιμετώπιση των ζητημάτων εισήγαγε έναν νέο τρόπο σκέψης που ποτέ άλλοτε δεν είχε ανακαλύψει. Τόσοι διαφορετικοί άνθρωποι με τόσα κοινά ενδιαφέροντα και βιώματα, αν και το πρόγραμμα απευθύνονταν μονάχα σε νέους έως 29 ετών, ανάμεσα τους υπήρχαν εθελοντές με 10 ετή εμπειρία που εξιστορούσαν τις ιστορίες τους και τα περιστατικά που αντιμετώπισαν. Η Ευρωπαϊκή ταυτότητα μαρτυρούσε απροκάλυπτα τα στοιχεία της και τους κατόχους της ενώνοντας συνειδησιακά Ανατολή και Δύση φέρνοντας κοντά πολιτισμούς που τους χώριζαν αιματηροί πόλεμοι και διπλωματικές αναταραχές. Η πηγαία πρόθεση προσφοράς και η έντονη επιθυμία για γνώση και εξέλιξη έδινε τα πιο βασικά ερεθίσματα συνέχειας σε όλους τους συμμετέχοντες. Η έντονη αυτή καμιά φορά συγκρουσιακή διαφορετικότητα προκαλούσε στιγμιαίες εντάσεις, αλλά ταυτόχρονα και ένα βαθύ ουσιαστικό δέσιμο μεταξύ μας. Η στιγμή της επιστροφής και του αποχωρισμού είχε έντονη συγκινησιακή φόρτιση, ίσως να την προκαλούσε το μέρος, το οριοθετημένο χρονικό πλαίσιο, η συγκεκριμένη ομάδα με την κοινή ιδιότητα, αυτήν του εθελοντή, η αναπόφευκτη επιρροή και αλληλεπίδραση συμπεριφορών διόγκωνε ζητήματα συναισθηματικής φύσεως.

Στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαιδευτικής συνάντησης, οι ομάδες διαφορετικών πολιτισμικών προελεύσεων δημιούργησαν μια νέα πολιτισμική ταυτότητα μέσω της συνεργασίας, της αλληλεπίδρασης και του συγκερασμού των διαφορετικών χαρακτηριστικών³⁵. Ο στόχος του προγράμματος ήταν η διαμόρφωση αντιλήψεων για τον εθελοντισμό, η εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των πολιτισμών στηριζόμενη στις κοινωνικές σχέσεις και δικτυώσεις, η αλληλεγγύη και ο σεβασμός των άλλων ομάδων και πολιτισμών ως ισότιμων. Τέλος, εμείς γίναμε οι «άλλοι» και αντιμετωπίσαμε παροδικά τις δυσκολίες αλλά και την αίσθηση του «ξένου» και ότι αυτό συνεπάγει. Η απειρία της επικοινωνίας μας με τους άλλους, οφείλεται στο περιοριστικό τοπικό πλαίσιο δράσης και στην έλλειψη «κωδικών επικοινωνίας», εξαιτίας των σπάνιων συναντήσεων-επαφών μας με το ξένο στοιχείο.

³⁵ Κανακίδου Ε., Παπαγιάννη Β.(1998), Διαπολιτισμική Αγωγή, εκδ.Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα σ45

5.2.Οι εκδηλώσεις και η σημασία τους

Η σημασία των εκδηλώσεων και των προεργασιών που γίνονται είναι πολύ μεγάλη επειδή προκαλούν ποικίλες κοινωνικές, παιδαγωγικές και πολιτιστικές επιδράσεις στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των συμμετεχόντων. Η χρηστική σημασία της οργάνωσης εκδηλώσεων από την ΜΚΟ είναι ότι αποτελεί μια από τις σημαντικότερες πηγές εσόδων της. Πραγματοποιούνται γιορτές, χαριστικά και ανταλλακτικά παζάρια, μουσικές βραδιές στον χώρο της. Τα περισσότερα εκθέματα ήταν κατασκευές και δημιουργίες των παιδιών-μαθητών που έφτιαχναν με τα χέρια τους την ώρα του εικαστικού εργαστηρίου. Κάρτες, δημιουργίες με ξύλο, ελαφρύ μέταλλο, πηλό, γυαλί και χαρτί με την μέθοδο “origami”. Ανάμεσα στα δημιουργήματα ήταν και αυτά που είχαν επιμεληθεί καλλιτέχνες- εθελοντές όπως πίνακες ζωγραφικής, αγιογραφίες, κοσμήματα, πλεχτά που έφτιαχνε η ομάδα πλεξίματος που συναντιόταν τα Σαββατοκύριακα, αφού ο χώρος ήταν ελεύθερος καθώς δεν πραγματοποιούνταν μαθήματα. Όλα τα εκθέματα ήταν προς πώληση σε τιμή συμβολική, πωλούνταν ακόμη και βιολογικά προϊόντα εθελοντών, κυρίως μέλι αλλά και παιχνίδια, λούτρινια, ρούχα που προέρχονταν από δωρεές και από καταστήματα της πόλης που τα πρόσφεραν φέρνοντάς τα από τις αποθήκες τους. Τα έσοδα των παζαριών αποτελούσαν την κύρια πηγή εσόδων του ταμείου της οργάνωσης που κάλυπτε αναγκαία λειτουργικά έξοδα σύμφωνα με τα λεγόμενα του εκπροσώπου της Άρσις Κοζάνης.

Επίσης, κατά την διάρκεια της χρονιάς πραγματοποιήθηκε και ανταλλακτικό παζάρι στην κεντρική πλατεία της πόλης στην πλατεία Νίκης. Είδη ρουχισμού για όλες τις ηλικίες, υποδήματα, παιδικά παιχνίδια, βιβλία, δίσκοι, μικροαντικείμενα προσέλκυσε πλήθος κόσμου που είτε ερχόταν να αφήσει ό,τι ήθελε να αποχωριστεί είτε έπαιρνε ό,τι του ήταν χρήσιμο και αναγκαίο. Ο γονείς των παιδιών δικαιούνταν να πάρουν μία φορά οτιδήποτε ήθελαν και όσα ήθελαν, αλλά προσέρχονταν αρκετές φορές προκαλώντας την δυσαρέσκεια των υπευθύνων αφού μοιράζονταν στις οικογένειες εβδομαδιαία τρόφιμα, ρούχα κ.ά. Η υπεύθυνη του μπαζάρ είπε χαρακτηριστικά πως μερικές φορές η προσφορά καταντά εκμετάλλευση αφού ακόμα και αν δεν τα χρειάζονται τα προμηθεύονται εξυπηρετώντας άλλους σκοπούς. Μια εθελόντρια συμπλήρωσε «παίρνουν μεγάλες ποσότητες και τα πωλούν στα παζάρια της χώρας τους».

Στην κεντρική πλατεία πλήθος κόσμου ντόπιων και μεταναστών, πλησίαζε από περιέργεια, για να αφήσει οτιδήποτε δεν χρειαζόνταν, για να πάρει ή να δώσει μονάχα, να ανταλλάξει και να συμμετάσχει ενεργά στο παζάρι. Σκοπός, να ικανοποιηθούν, να βοηθηθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι αλλά και αυτή η συνάντηση της διαφορετικότητας στην κεντρική πλατεία να προκαλέσει την αλληλεπίδραση των μεν και των δε.

Η προσφορά είχε να επιδείξει πολλά πρόσωπα, αφού από διαφορετικές σκοπιές μεταφράζονταν ως εκμετάλλευση, ως υπεροχή των δυνατών έναντι των αδυνάτων, ως ηθική ικανοποίηση των παρεχόντων, ως συμφέρον. Ο όρος αλληλεγγύη αποκτούσε διαφορετικό νοηματικό περιεχόμενο μέσα από τα δρώντα υποκείμενα και τους συμμετέχοντες. Η συμμετοχή των εμπλεκόμενων στις εκδηλώσεις αλλά και η βιωματική παρατήρηση της ερευνήτριας στα γεγονότα που εμβαπτίζονταν πλήρως στην κουλτούρα του οργανισμού διευκόλυνε την ερμηνεία αυτών εξαιτίας της φυσικής συμπεριφοράς των συμμετεχόντων³⁶.

5.3. Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ, τόπος συνάντησης της διαφορετικότητας

Το 1^ο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ στην Κοζάνη οργανώθηκε από την Άρσις, μεγάλη ομάδα ανθρώπων και συλλογικοτήτων της ευρύτερης περιοχής ανέλαβαν για 4^η συνεχόμενη χρονιά να διοργανώσουν ένα από τα πολλά, πλέον, αντιρατσιστικά φεστιβάλ που πραγματοποιούνταν στη χώρα. Το φεστιβάλ γινόταν πάντα τα μέσα του Ιούνη και διαρκούσε τέσσερις ημέρες, την αυλαία άνοιγε νωρίς το απόγευμα το παιδικό φεστιβάλ στο οποίο συμμετείχαν οι μικροί μαθητές του ελεύθερου ανοιχτού σχολείου αλλά και μαθητές και φίλοι από όλα τα σχολεία της πόλης. Παιχνίδια, θεατρικά, προβολές παιδικών ταινιών, συναυλίες και κουκλοθέατρο είχαν

³⁶Kellehear, A. (1993), *The Unobtrusive Researcher - A Guide to Methods*, Allen & Unwin., Brewer, J.D. (2000), *Ethnography*, Open University Press, Buckingham/Philadelphia, Humphreys, M., Brown, A.D. and Hatch, M.J. (2003), "Is Ethnography Jazz?", *Organization*, Vol. 10 No. 1, σ 5-31, Sjoestedt Landen, A. (2011), "From ethnographic 'self'-discovery to processes of identification", *Qualitative Research*, Vol. 11 No. 5, σ 536-551.

προγραμματιστεί και στηθεί από ομάδες εθελοντών της πόλης και όχι μόνο. Ακολουθούσαν ομιλίες, παρουσιάσεις και ανοιχτές συζητήσεις τόσο για την δημιουργία Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων, για την ευαισθητοποίηση των εφήβων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, για την σημασία της κοινωνικής αλληλεγγύης και του αποκλεισμού. Στις ανοιχτές συζητήσεις συμμετείχαν η ζωντανή Βιβλιοθήκη, το στέκι Μεταναστών Θεσσαλονίκης, ο Σύλλογος Σενεγαλέζων Θεσσαλονίκης, ο Σύλλογος Αλβανών «Μητέρα Τερέζα» και άλλες επίσημες εθελοντικές οργανώσεις από όλη την Ελλάδα.

Ακολουθούσε προβολή ταινιών και η κάθε μέρα έκλεινε με μουσικά συγκροτήματα και μουσικές από τα Βαλκάνια (Balkaneros, Balguns). Οι δημιουργοί και οι σκηνοθέτες των ταινιών ήταν παρόντες για να συζητήσουν με τους θεατές στο τέλος της ταινίας που είτε αφορούσε μειονότητες είτε ευπαθείς ομάδες. Καθόλη την διάρκεια του φεστιβάλ ανοιχτή στο κοινό, η έκθεση φωτογραφίας με τίτλο: “απέναντι, ίσως καλύτερα” στόλιζε τον χώρο. Ο χώρος στον οποίο πραγματοποιήθηκε το φεστιβάλ ήταν το Δημοτικό Σχολείο που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, η προσέλευση του κόσμου δεν ήταν ικανοποιητική ειδικά την πρώτη μέρα αν και είχε γίνει ενημέρωση με την τοποθέτηση αφισών σε κεντρικά σημεία και μαγαζιά της πόλης και με την βοήθεια των τοπικών καναλιών.

Χαρακτηριστικά θυμάμαι έναν ηλικιωμένο κύριο που πέρασε έξω από το σχολείο και κοντοστάθηκε να παρατηρήσει τον κόσμο και όλα αυτά που εξελίσσονταν εκεί, με ρώτησε: « Έχετε γιορτή;» και τον ενημέρωσα για το φεστιβάλ. Η απάντησή του εξέπληξε τους γύρω: «Μα, δεν έχουμε ρατσιστές στην πόλη μας» είπε. Η σύντομη αυτή απάντηση δημιουργεί έναν συλλογισμό και δεκάδες εξηγήσεις. Δεν υπήρχε ίχνος ειρωνείας στα λόγια του. Τις επόμενες ημέρες του φεστιβάλ προσήλθε αρκετός κόσμος που έμπαινε είτε από περιέργεια στο προαύλιο είτε γιατί τα παιδιά ξεσήκωναν με τα γέλια και τις φωνές τους και παρακινούσαν τα υπόλοιπα παιδιά να μπουν με τους γονείς που τα συνόδευαν. Πολλοί ρωτούσαν τι είναι η Άρσις γιατί δεν γνώριζαν την ύπαρξη της ενώ έχει τουλάχιστον 7 χρόνια ζωής και δράσης στην πόλη. Η τελευταία μέρα ήταν αφιερωμένη στην διαπολιτισμική κουζίνα ένα πάντρεμα γεύσεων, μια γαστρονομική συνύπαρξη των Βαλκανίων. Το τραπέζι είχε στηθεί με φαγητά μπροστά από αυτά τα καρτελάκια με τις ονομασίες αυτών. Τα είχαν φτιάξει γυναίκες οι οποίες ήταν μητέρες των παιδιών- μαθητών του σχολείου της Άρσις που

κατάγονταν από την Αλβανία, την Βουλγαρία και την Ρωσία, εθελόντριες, αλλά και γυναίκες που ήταν μέλη πολιτιστικών συλλόγων της πόλης.

Η διάθεση για συζήτηση ήταν ανάγκη για τις μαγείρισσες, μιλούσαν και αντάλλασαν συνταγές και μαγειρικά μυστικά. Η ιστορία του κάθε πιάτου ενδιαφέρουσα, τα ετοιμάζαν ανάλογα με την περίσταση σε γιορτές, γάμο και σε άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις. Οι γυναίκες από την Βουλγαρία παρουσίασαν ανάμεσα στα εδέσματά τους, το Ταράτορ που είναι μια τυπική βουλγαρική κρύα σούπα από αγγούρι και συνδυάζεται με γιαούρτι, καρύδια και άνηθο, η Μπανίτσα είναι παραδοσιακή τυρόπιτα, και η Μεκίτσα είναι τηγανίτα με ζάχαρη και μέλι. Οι μαγείρισσες από την Αλβανία κέρασαν τους παρευρισκομένους παρουσιάζοντας τα φαγητά τους, Ροσνίτσα που ήταν κοτόπουλο με χυλό και σκόρδο, Τουκόσι και κέικ. Δίπλα το τραπέζι της Ρωσίας η οποία είχε να επιδείξει τα περίφημα πιροσκι. Μαζεύτηκαν γύρω από το μεγάλο τραπέζι κυρίως τα παιδιά που ανυπομονούσαν να κεραστούν, η ντόπια Κοζανίτικη κουζίνα είχε στα μεγάλα της πιάτα κιχιά και πολλών ειδών πίτες. Παρακολουθώντας κανείς τους ανθρώπους που συμμετείχαν σε αυτήν την γιορτή παρατηρούσε την ανταλλαγή των φαγητών μεταξύ των γυναικών- μαγειρισσών που δεν δίσταζαν να δοκιμάσουν διαφορετικές γεύσεις και να τις σχολιάζουν. Οι επισκέπτες ήταν πιο διστακτικοί και κατευθύνονταν μόνο προς την μεριά του τραπεζιού που φιλοξενούσε τα ντόπια εδέσματα, δεν δοκίμαζαν τα άλλα φαγητά. Συνέβη όμως και το αντίστροφο. Ένιωθαν μια σιγουριά, ίσως να ήταν και η δύναμη της συνήθειας, οι άγνωστες γεύσεις τους προκαλούσαν δισταγμό και απέχθεια. Οι ομοιότητες μεταξύ των χωρών ακόμα και στην γαστρονομία εμφανείς και οι επιρροές αδιαμφισβήτητα βαθύτατες.

Η μητέρα ενός μαθητή μου έφθασε αργότερα κρατώντας ένα γλύκισμα το tamlorizi το γνωστό σε εμάς ρυζόγαλο. Επέμενε να το δοκιμάσω και μου εξήγησε πως είναι μερικά από τα γλυκά που κερνούν στον αλβανικό γάμο. Η κουβέντα μας και το ευδιάθετο κλίμα της γιορτής οδήγησε σε μια εξομολόγηση της προσωπικής της ιστορίας αναπολώντας την πιο σημαντική στιγμή της ζωής της όπως είπε τον γάμο της που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην πορεία της μετέπειτα ζωής της.

Η ιστορία της Ετλέβας που βαφτίστηκε Ελένη είναι ιδιαίτερη, με πολύ χαρά περιέγραφε με λεπτομέρειες τη ζωή της στην Αλβανία αλλά και πως βρέθηκε στην Ελλάδα με ένα νυφικό. Χαμογελαστή και με άπταιστα ελληνικά μου εξιστορούσε την

δική της εμπειρία, χαρίζοντας απλόχερα κάτι από την πατρίδα της, η ευγένεια της σε κέρδιζε είχε μια σιγουριά στο λόγο της και μια λογική αλληλουχία των πραγμάτων, σου έδινε την αίσθηση πως αφηγείται από το βιβλίο της ζωής της το πιο όμορφο κεφάλαιο. Η Ετλέβα ή Έλλη όπως την φώναζαν, κατάγεται από την Κορυτσά από μια κωμόπολη εν ονόματι Βιλίστη κοντά στα σύνορα με την Ελλάδα. Είναι δεκαοχτώ χρόνια παντρεμένη με τον Έλληνα Κωνσταντίνο, ο οποίος κατάγεται από ένα χωριό της Κοζάνης. Σε ηλικία 25 χρόνων παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο 2 φορές όπως λέει. Σε μια επίσκεψη στο σπίτι μιας κυρίας - φίλης της θείας της, το βλέμμα της έπεσε σε μια φωτογραφία δυο νεαρών, ήταν ο γιός της κυρίας με τον φίλο του. Η οικογένεια της Έλλης ήταν αυστηρή, αφότου έχασε τον πατέρα της τα ηνία της οικογένειας πήρε ο αδερφός της, ο λόγος του ήταν απαράβατος, φρόντιζε για το καλό της οικογενείας αλλά και για την προκοπή και φήμη της.

«Πήγα σχολείο και σπούδασα Γεωπονία ο αδερφός μου επέμενε να σπουδάσω και τον άκουσα, δεν το μετάνιωσα εκείνο που είχε απομείνει ήταν να με καλοπαντρέψει. Αποδεχόμουν την ιδέα του προξενιού αλλά θα ήθελα να ερωτευτώ αυτόν που θα παντρευτώ από την άλλη δύσκολα θα έφερνα αντίρρηση στον αδερφό μου. Στην επόμενη επίσκεψη της Θείας μου στην φίλη της, μπήκαν ο γιός της και ο φίλος του, δεν καταλάβαινα τι έλεγαν γιατί μιλούσαν ελληνικά εκτός από την θεία μου τον μεσολαβητή μεταφραστή έκανε ο γιός της γειτόνισσας. Ερωτεύτηκα τον άντρα μου με την πρώτη ματιά, δεν ήξερα ποιος ήταν αλλά ήμουν τυχερή έπεσα σε καλά χέρια. Ο Κωνσταντίνος ήταν από την Ελλάδα και είχε κάνει μια επιχείρηση στην πατρίδα μου είχε ανοίξει ένα τυροκομείο. Δεν απάντησα αμέσως όταν πήγαμε σπίτι και η θεία μου μίλησε στην μητέρα μου για το προξενιό, εκείνη δέχτηκε και εμπιστεύτηκε την αδερφή της. Όταν μίλησε στον αδερφό μου για το προξενιό εκείνος ήταν αρνητικός και χαρακτηριστικά την ρώτησε πόσο πούλησε την κόρη της. Του εξήγησα ότι δεν θέλει προίκα το μόνο που θέλει ήταν να κάνει οικογένεια, αμέσως ζήτησε να τον γνωρίσει και να πράξει ανάλογα. Εγώ του ανακοίνωσα πως αν δεν με δώσει στον Κωνσταντίνο θα πάρω τα βουνά και δεν θα γυρίσω ποτέ. Ήταν η πρώτη φορά που ήρθα σε αντιπαράθεση με τον αδερφό μου, πάντα έκανα ότι μου έλεγε αλλά αυτή την φορά δε θα το επέτρεπα».

Ο γαμπρός επισκέφτηκε το σπίτι της οικογενείας για να ζητήσει την Έλλη από τον αδερφό της. Αφού έπεισε τον αδερφό της με την ειλικρίνεια του και την καλοσύνη

του, πήρε την άδεια να την παντρευτεί. «Δεν είμαι πλούσιος, ούτε θέλω να την κοροϊδέσω, θα περάσει δυσκολίες μαζί μου αλλά θα τις περάσουμε μαζί εγώ, αυτή και τα παιδιά μας». Την ίδια βδομάδα κιόλας έγινε το γλέντι στο σπίτι της νύφης, η μητέρα της ήθελε όμως να την δει νύφη για αυτό με δική της πρωτοβουλία αγόρασε ένα νυφικό για να το φορέσει εκείνη την μέρα. Η Έλλη θα έπρεπε να βαφτιστεί για να παντρευτεί τον Κωνσταντίνο στην Ελλάδα, η μητέρα της θα έλειπε δεν θα είχε την ευκαιρία να την καμαρώσει. Την επόμενη μέρα έφυγαν για την Ελλάδα όπως η ίδια λέει φόρτωσαν μια βαλίτσα με τα απαραίτητα και ξεκίνησαν το ταξίδι τους, μαζί τους ήταν και ο θείος της, ο αδερφός του πατέρα της, ο οποίος θα ήταν παρών στο γάμο. Φορούσε ακόμα το νυφικό της και ο θείος της το κοστούμι του, ο γαμπρός είχε προλάβει να αλλάξει μόνο. Ο Κωνσταντίνος έκλεισε το τυροκομείο αφού είχε πέσει έξω οικονομικά, η Έλλη ήξερε πως θα έκανε καιρό να δει την οικογένεια της.

«Πέρασα τα σύνορα φορώντας το νυφικό μου, ήμουν η πρώτη νύφη που πέρασε τα σύνορα είπαν οι τελωνιακοί. Όταν μας έκαναν έλεγχο και κατεβήκαμε από το αυτοκίνητο πίστευαν πως παντρεύτηκα τον θείο μου γιατί φορούσε το κοστούμι του και φαινόταν σαν γαμπρός. Ο άντρας μου γελώντας μου μετέφερε αυτά που έλεγαν οι τελωνιακοί πως δηλαδή αυτή η κοπέλα παντρεύτηκε αυτόν τον παππού; Νόμιζαν πως ήταν πλούσιος όταν τους εξήγησε ο άντρας μου ξέσπασαν όλοι σε γέλια παρότι δεν καταλάβαινα τι έλεγαν, χαμογελούσα. Φθάνοντας στην Ελλάδα, η πεθερά μου με υποδέχτηκε στην αυλή του σπιτιού της και είπε μια φράση που δεν θα ξεχάσω ποτέ “Καλώς την κούκλα μου” πολύ αργότερα κατάλαβα τι σήμαινε. Βαφτίστηκα χριστιανή μου έδωσαν το όνομα Ελένη και μετά παντρεύτηκα τον άντρα μου. Όταν πήγαμε να μείνουμε στο χωριό απογοητεύτηκα, έμοιαζε τόσο πολύ με τα χωριά της Αλβανίας το φανταζόμουν λίγο πιο όμορφο το χωριό του, μετά το συνήθισα. Μετά από λίγο καιρό, ήρθαν και τα δύο παιδιά μας, η πεθερά μου με βοήθησε πολύ με αγκάλιασε σαν παιδί της, το ξέρω ακούγεται σπάνιο αλλά είναι αλήθεια».

«Πολλές γυναίκες παντρευόταν μεγαλύτερους με προξενιά αναζητώντας καλύτερη τύχη, τα χρόνια εκείνα ήταν γεμάτα φτώχεια και ανέχεια» είπε. Μια στερεότυπη εικόνα μιας γυναίκας νέας από μια χώρα των Βαλκανίων να παντρεύεται έναν άντρα μεγαλύτερο της και ξένο. Η περίπτωση της Ελένης ίσως να αποτελεί εξαίρεση αφού παντρεύτηκε από προξενιό που εξελίχθηκε σε έναν έρωτα με γερές βάσεις. Πως μέσα από μια συζήτηση και έναν διάλογο η πληροφορία γίνεται γνώση για τα ήθη, έθιμα,

τις συνήθειες του άλλου, του απέναντι, του διπλανού, του “ξένου” και συνάμα γνωρίμου; Η αξία της εθνογραφικής προσέγγισης στην προκειμένη περίπτωση, είναι ότι κατέχει μια μοναδική θέση και πρόσβαση στον πολιτιστικό κόσμο της έρευνας που αφορά στην οργάνωση του φεστιβάλ, στους διοργανωτές και στους συμμετέχοντες αυτού. Μια εθνογραφική προσέγγιση, επιτρέπει στον ερευνητή να εξερευνήσει τις δομές και τις αλληλεπιδράσεις μέσα στο πολιτισμικό πλαίσιο, καθώς και τις έννοιες που δίνουν οι συμμετέχοντες στο πολιτιστικό περιβάλλον τους³⁷. Η σημασία αυτού του πολιτιστικού γεγονότος αναπαρίσταται από τις νοηματοδοτήσεις που περιέρχονται στην από «πρώτο χέρι» έρευνα.

Ο καθένας αντιλαμβάνονταν και ερμήνευε την σημασία αυτής της συνάντησης και της οργάνωσης του φεστιβάλ διαφορετικά. Για άλλους αφενός, ήταν ένα σμίξιμο μεταξύ αγνώστων και γνωστών, ντόπιων και μεταναστών, μια ανταλλαγή εμπειριών και ανθρώπινων ιστοριών, μια “γιορτή” της ισότητας, της διαφορετικότητας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των πολιτισμών. Αφετέρου, αποτελούσε ένα γεγονός άνευ λόγου και ουσίας. Ο δισταγμός να δοκιμάσουν τα εδέσματα από τις άλλες βαλκανικές χώρες και όχι από την δική τους, ο δισταγμός απέναντι στο ξένο και το άγνωστο φανερώνει υπολείμματα ξενοφοβικών στάσεων και αντιλήψεων. Η ιστορία της Ετλέβας και η αποδοχή της από την πεθερά της και τους οικείους της παρουσιάζει και μια άλλη όψη των πραγμάτων. Οι αντιφάσεις των συναντήσεων των εθελοντών και των συμμετεχόντων και των εμπειριών τους, αναδεικνύουν τα παραπάνω διαχρονικά ζητήματα. Ας μην ξεχνάμε τα λόγια της Γλυκατζή –Αρβελέρ « η μόνη μοιρασιά που κάνει πλουσιότερους αυτούς που μοιράζονται , είναι η μοιρασιά των πολιτισμικών αγαθών. Κι όσο πιο πολλοί και διαφορετικοί είναι αυτοί που μοιράζονται τις εμπειρίες τους τόσο πιο πλούσιος γίνεται ο καθένας τους».

³⁷ Holloway, I., Brown, L. and Shipway, R. (2010), “Meaning not measurement - Using ethnography to bring a deeper understanding to the participant experience of festivals and events”, *International Journal of Event and Festival Management*, Vol. 1 No. 1, σ74-85.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το φαινόμενο του εθελοντισμού. Είναι μια ανθρωπολογική μελέτη που εστιάζει στην «Κοινωνία των Πολιτών» ως ιδέα, που αντανακλά διαφορετικά οράματα για την κοινωνία. Η εθνογραφία μιας μη κυβερνητικής οργάνωσης στηρίζεται σε έναν ορισμό που διαπνέεται από την «Κοινωνία των Πολιτών» και παρουσιάζεται ως αναπόσπαστο τμήμα της, στα πλαίσια του εθελοντισμού που διαμορφώνεται σύμφωνα με τις ανάγκες των υποκειμένων. Το αντικείμενο της έρευνας μετατρέπεται σε ενεργό υποκείμενο, αφού ο εθελοντής συμμετέχει ενεργά σε ανιδιοτελείς πράξεις, αλλά και ο συμμετέχων μέσα στα πλαίσια της συλλογικότητας δεν μένει παθητικός αποδέκτης. Αφενός, ο «νέος εθελοντισμός» εμφανίζεται ως απόρροια πολιτικών και χρηματοδοτικών ροών από την Ευρωπαϊκή Ένωση, και έτσι, ο μετασχηματισμός του έχει συνδεθεί «από τα πάνω». Αφετέρου, η «από τα κάτω» μορφή οργάνωσης αφορά στις συλλογικές μορφές δράσεις που στηρίζονται στις αρχές της αλληλεγγύης και αναδύονται μέσα από ρευστές μορφές σχέσεων, απουσία ιεραρχίας και ελέγχου. Γίνεται φανερό πως στην προκειμένη περίπτωση εξετάζεται το φαινόμενο του εθελοντισμού «από τα κάτω».

Οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ εθελοντών-συμμετεχόντων δεν στηρίζονται στην τυπικότητα της σχέσης δότη-αποδέκτη αλλά σε σχέσεις σεβασμού και φιλίας. Οι αλληλεπιδράσεις που δέχονται επηρεάζουν και καθορίζουν την συμπεριφορά τους, αλλά και την ποιότητα των κοινωνικών τους σχέσεων. Συγκεκριμένα, η σχέση εκπαιδευτή-εκπαιδευμένου διαφοροποιείται από την τυπική σχέση δασκάλου-μαθητή αφού πλαισιώνεται από μια ευελιξία και ελευθερία που επιτρέπει την ανάπτυξη ουσιαστικών φιλικών σχέσεων και δικτύων. Το κέρασμα του εκπαιδευτή στον εκπαιδευόμενο παίρνει συμβολική διάσταση καθώς επαναπροσδιορίζει την ταυτότητα του δότη-αποδέκτη και καταρρίπτει τυχόν διαχωριστικές γραμμές των ρόλων.

Η πολιτισμική ετερότητα νοηματοδοτείται μέσα από την σχέση του ντόπιου στοιχείου με το «άλλο», δοκιμάζει τα όρια των συμμετεχόντων (εθελοντών-συμμετεχόντων) και δημιουργεί μια εξισωτική σχέση μεταξύ τους. Ωστόσο, οι πολιτισμικές διαφορές γίνονται άλλοτε συγκρουσιακές και άλλοτε εξομοιώνονται

μπροστά στις προσδοκίες των δυο μερών. Η προσφορά των εθελοντών απέχει από το παρωχημένο φιλανθρωπικό πρότυπο, οι συμμετέχοντες νιώθουν την ανάγκη να την ανταποδώσουν ως πράξη ευγνωμοσύνης αλλά και εξομοίωσης. Οι εθελοντές παρουσιάζουν την αλληλεγγύη ως τρόπο ζωής και την εθελοντική εργασία ένα γέμισμα ψυχής, η ανταμοιβή τους είναι η έστω και προσωρινή ικανοποίηση και κάλυψη των αναγκών του «άλλου». Στο πλαίσιο της παρέας, το οποίο διακατέχεται από μια διάθεση αυθορμητισμού και έντονης κινητικότητας, οι εθελοντές προσφέρουν και βοηθούν τους «άλλους», βοηθώντας επί της ουσίας τον ίδιο τους τον εαυτό. Έτσι, αποδεικνύουν εμπράκτως την αλληλεγγύη τους στους συμμετέχοντες. Στο κοινωνικό καφενείο λοιπόν ή καταφύγιο κατά τους συμμετέχοντες, στην Άρσις γίνονται οι απαραίτητες ζυμώσεις προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι «άλλοι» που καθορίζουν και διαμορφώνουν τις αντιδράσεις των ίδιων των συμμετεχόντων. Αποτέλεσμα της εναλλαγής του περιβάλλοντος των δρώντων προσώπων μέσα και έξω από το πεδίο έρευνας, είναι ο ετεροκαθορισμός των υποκειμένων, εξαρτώνται από τα διαφορετικά ερεθίσματα που δέχονται κάθε φορά από το περιβάλλον.

Η συμμετοχή σε εθελοντικές ομάδες μοιάζει περισσότερο με μια προσπάθεια εκπαίδευσης τόσο των εθελοντών όσο και των συμμετεχόντων σε πολιτισμικά αποδεκτά μοντέλα. Αυτή η προσέγγιση του «ξένου» στηρίζεται στην επικοινωνία, στην βοήθεια και στην αναπροσαρμογή της προσέγγισης αυτής κατά περίπτωση. Τα όρια του εθελοντή – συμμετέχοντα εξαλείφονται μέσα από την ανταλλαγή της προσφοράς και της εναλλαγής των ρόλων τους. Οι πολίτες καλούνται να μετέχουν σ' ένα σύστημα προώθησης της κοινωνικής ανάπτυξης με απώτερο στόχο την ασφαλή διαχείριση του συνανθρώπου. Ο εθελοντισμός αφορά όλους ανεξαρτήτως κοινωνικών, πολιτισμικών και οικονομικών διακρίσεων, προάγει την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στην προάσπιση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων και η ενεργή συμμετοχή ενδυναμώνει την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη. Ο χώρος του εθελοντισμού γίνεται σημείο συνάντησης εμπειριών και συναισθημάτων, γίνεται ανάγκη του «ανήκειν» σύμφωνα με τους εθελοντές. Η αποδοχή μας από τους «άλλους» αποτελεί στοιχείο ζωτικής σημασίας στον εθελοντισμό. Γιατί χωρίς τους άλλους, κανένας δεν θα ήταν κάτι άλλο από το τίποτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αβδελά,Ε. (1999). Το δημόσιο και το ιδιωτικό στη νέα πολιτική ιστορία ή τα μεταβαλλόμενα όρια του πολιτικού. *Μνήμων*, 21, 211- 220.
- Γκέφου – Μαδιανού Δ.(2008) Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία Σύγχρονες Τάσεις, Αθήνα εκδ.Ελληνικά Γράμματα.
- Κανακίδου Ε., Παπαγιάννη Β.(1998). Διαπολιτισμική Αγωγή, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κανάκης Ι.(1987), Η οργάνωση της διδασκαλίας μάθησης σε ομάδες εργασίας, Αθήνα, σ161 και Χρυσafiδης Κ.(1994), Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία Αθήνα: εκδ. Gutenberg.
- Καραβόλτσου Α.(2013), Συνοπτικό Εγχειρίδιο Αντιμετώπισης Εκπαιδευτικών Σχολικού Εκφοβισμού Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Αθήνα.
- Παπαταξιάρχης Ε.(2006). Περιπέτειες της ετερότητας Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παπαταξιάρχης, Ε. & Παραδέλλης, Θ. (επιμ.) (1992). *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα. Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*.Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπαταξιάρχης, Ε. (1996). *Περί της πολιτισμικής κατασκευής της ταυτότητας*. Αθήνα: Νήσος.
- Πηγιάκη Π.(1988). Εθνογραφία: Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα. Αθήνα: εκδ.Γρηγόρη.
- Ροζάκου, Κ. (2008). Κοινωνικότητα και “κοινωνία αλληλεγγύης” στην περίπτωση ενός εθελοντικού σωματείου, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 32, 95-120.
- Ρίκου Ε., Ένα προκλητικό Εγχείρημα- Οι Κοινωνικοί Ανθρωπολόγοι και οι εθνοτικές ταυτότητες, Αφιέρωμα “Πόσο αντέχουμε τη διαφορετικότητα;” , Ένθετο Βιβλιοθήκη Ελευθεροτυπία 1/12/2006

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Anheier, H. K. & Salamon, L. M. (1999). Volunteering in cross-national perspective: Initial comparisons. *Law Contemp.*, 62, 43–65.

Bernard H. (2002). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*, Third Edition New York.

Campbell, J. (1964). *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. New York: Oxford University Press.

Chambre', S. M. (1989). Kindling points of light: Volunteering as public policy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 18(3), 249–268.

Dingle, A. Ed. (2001). *Measuring Volunteering: A practical Toolkit*. Independent Sector and UN Volunteers.

Dunn, K. (2000) *Interviewing*, στο Hay I., (Επιμ.) *Qualitative Research Methods in Human Geography*, South Melbourne: Oxford University Press.

Hustinx, L. (2001). Individualisation and new styles of youth volunteering: An empirical exploration. *Volunt. Action*, 3, 57–76.

Hann C. & Dunn E. (editors) (1996). "Civil Society: challenging western models", European Association of Social Anthropologists, Routledge.

Holloway, I., Brown, L. and Shipway, R. (2010), "Meaning not measurement - Using ethnography to bring a deeper understanding to the participant experience of festivals and events", *International Journal of Event and Festival Management*, Vol. 1 No. 1, σ74-85.

Hustinx L. & Lammertyn F. (2003). Collective and reflexive Styles of Volunteering: A Social Modernization Perspective, *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14, 167-187.

Kellehear, A. (1993), *The Unobtrusive Researcher - A Guide to Methods*, Allen & Unwin., Brewer, J.D. (2000), *Ethnography*, Open University Press, Buckingham/Philadelphia, Humphreys, M., Brown, A.D. and Hatch, M.J. (2003), "Is Ethnography Jazz?", *Organization*, Vol. 10 No. 1, σ 5-31, Sjoestedt Landen, A. (2011), "From ethnographic 'self'-discovery to processes of identification", *Qualitative Research*, Vol. 11 No. 5, σ 536-551
Keane, J. (1998). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.

Kvale S. (1996), *Interviews, an introduction to Qualitative Research Interviewing* Thousand Oaks, Sage Publications.

Levi Strauss, C. (1973). “ Introduction a l’oeuvre de Marcel Mauss” στο Mauss M. *Sociologie et Anthropologie* . Paris: Presses Unoversitaires de France.

Loizos, P.(1999). *Choosing Research Methods Oxfam Data Collection for Development Workers Professional*, London:Oxfam Development Guidelines.

Mouzelis, N. (1995). *Modernity, Late Development and Civil Society*, στο J.A. Hall (επιμ), *Civil Society: Theory, History, Comparison*, Cambridge: Polity Press.

Mouzelis, N. (1995). *Modernity, Late Development and Civil Society*, in *Civil Society: Theory, History, Comparison*, ed. J.A. Hall, Polity Press, Cambridge, pp. 224–249.

Mauss,M.(1979). Το Δώρο: Μορφές και Λειτουργίες στις Αχαϊκές(μτφ. Σταματοπούλου Α., Πρώτη Έκδοση1923-4, Αθήνα: Καστανιώτη.

Rozakou, K. (2011). *The Pitfalls of Volunteerism: The Production of the New, European Citizen in Greece*. Ανακτήθηκε Δεκέμβριος 5, 2014 από: <http://eipcp.net/>

Salamon, L. M. (1994), *The rise of the nonprofit sector*. *Foreign Affairs*, 73, 109.

Salamon, L. M., Anheier, H. K., List, R., Toepler, Sokolowski, S. W., & Associates. (1999). *Global civil society: Dimensions of the nonprofit sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Shachar, I. (2014). *The White Management of Volunteering: Ethnographic Evidence from an Israeli NGO*. *International Society for Third Sector Research*, 25, 1417-1440

Stallings R.(ed)(2002). *Methods of Disaster Research*

Σωτηρόπουλος Δ.Α. (2004). *Η άγνωστη Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα: Ποταμός.